

75

Deze *Tiecelijn* verdient een strik. Het is het 75ste nummer sinds dit tijdschrift in de zomer van 1988 voor het eerst verscheen. De eerste jaargang bestond uit slechts twee nummers. Een vossenstreek bij het prille begin. In de elfde jaargang verscheen een dubbelnummer, het enige tot nu toe. De telling is niet eenvoudig... maar klopt. En het is tweemaal feest, want wij vieren ook de twintigste jaargang. Dit nummer 75 wordt ook een exemplaar om te bewaren vanwege de inhoud en de illustraties. Het bevat de eerste letterlijke prozavertaling van *Van den vos Reynaerde*. André Bouwman en Bart Besamusca vervaardigden ze als opstapje naar een Engelse vertaling van de *Reynaert*. Deze publicatie zal aan vele vertalers (naar andere talen en naar het moderne Nederlands) onschatbare diensten bewijzen. Als illustratie opteerden zij voor de sprekende houtsneden van André van der Vossen (1893-1963). Lieneke Verheijen schreef haar doctoraalscriptie over *Reynaert I* en vat enkele stellingen samen in een knappe bijdrage. Dat de Reynaertmaterie hoogdagen beleeft, wordt geïllustreerd door drie recensies. Jen de Groeve bespreekt de knappe illustraties van Klaas Verplancke in Henri van Daeles prozabewerking naar *Reynaerts historie*. We zijn Uitgeverij Manteau / Standaard Uitgeverij dankbaar voor de toestemming om enkele prenten in kleur te publiceren. Geert Claassens analyseert de vertaling van *Reynaerts historie* in het Duits door Paul Wackers en Rita Schlusemann. Yvan de Maesschalck wijdt een diepgaande bespreking aan de recente roman *Het leugenverhaal* van Paul Verhuyck en Corine Kisling bij uitgeverij De Arbeiderspers, een bijzonder boeiend verhaal waarin de graal en de *Reynaert* ingenieus in elkaar worden verweven.

Dit nummer vervult ons met weemoed en dankbaarheid. Weemoed omdat wij moeten omschakelen naar een jaarboek wegens de wegvallende subsidies van het Vlaams Fonds voor de Letteren (VFL). Deze *Tiecelijn* is het voorlaatste nummer van dit driemaandelijks literaire tijdschrift en zelfs het laatste reguliere nummer. We ronden eind september af met een dubbelnummer. Het VFL heeft het niet bij het rechte eind. Maar de adviescommissie wikt en beschikt. Of men dit nu graag heeft of niet, de beslissing om minder tijdschriften meer subsidies te geven, bepaalt het lot van *Tiecelijn*. We besparen de lezers een verslag van de weinig consequente opeenvolgende beoordelingen. Vlaanderen heeft dringend nood aan een visie op het literaire erfgoed en de betoelaging ervan. Vraag het maar aan Egidius. Misschien dient Willem Egidius wel te volgen... (Dat het er in België vroeger anders aan toe ging, kunt u lezen in John Buyses artikel over handschrift J.) Het resultaat is verschraling, minder onderzoek, minder diepgang, minder doorstroming naar het onderwijs, minder 'naleving'. De Reynaertstudie verloor in Vlaanderen al eerder het perspectief op academisch onderzoek.

Dankbaarheid is echter het overheersende gevoel, voor de twintig jaar driemaandelijks verbondenheid met vele honderden geïnteresseerden, voor de VFL-subsidies in het verleden en voor het jaarlijks stijgende aantal abonnees. Waarlijk een unicum in het tijdschriftenlandschap. De Reynaertstudie en *Tiecelijn* zijn voor de vele medewerkers een synoniem van passie. Passie voor een tekst die in de Nederlandse literatuurgeschiedenis zijns gelijke niet vindt. Het laatste dubbelnummer wordt een liber amicorum-achtig nummer. Opgedragen aan Willem. Aan Reynaert. Aan *Tiecelijn* en zijn redactie. Uw reacties zijn van harte welkom.

Rik van Daele

■ André Bouwman en Bart Besamusca

Over de vos Reynaert

Een prozavertaling van *Van den vos Reynaerde*

Inleiding

Zo'n 25 jaar geleden bleek de Amerikaanse uitgeverij Garland Publishing een goede neus te hebben voor een recente ontwikkeling in de mediëvistiek. Waren mediëvisten tot dan toe veelal schouderophalend voorbijgegaan aan moderne vertalingen van middeleeuwse werken, of, erger nog, hadden zij deze publicaties beschouwd als tamelijk verwerpelijke voorbeelden van vulgarisatie, in de loop van de jaren 70 van de twintigste eeuw begon er een nieuwe wind te waaien. Ten minste twee factoren waren van invloed op deze verandering.¹ Ten eerste kalfde de waardering van de universitaire gemeenschap voor een grondige filologische scholing wereldwijd almaar af, waardoor in het verschiep lag dat nieuwe generaties literatuurwetenschappers veel minder dan voorheen in staat zouden zijn middeleeuwse teksten in hun oorspronkelijke vorm te lezen. Ten tweede werd de behoefte om de canon van de middeleeuwse literatuur uit te breiden steeds groter, waardoor de belangstelling van mediëvisten voor werken buiten het eigen taalgebied, en in het bijzonder voor die uit de kleinere taalgebieden, gestaag toenam. Het gevolg, aldus Norris Lacy: 'translation has become an acceptable if not universally admired activity for medievalists' (p. 451). Garland Publishing speelde op deze ontwikkeling in door in 1984 onder de titel 'The Garland Library of Medieval Literature' een nieuwe serie te introduceren. Volgens hoofdredacteur James J. Wilhelm werd de reeks opgezet 'to make available to the general reader modern translations of texts in editions that conform to the highest academic standards'.² De 'Library', aangeduid met de afkorting GLML, kent twee afdelingen: serie A (edities van middeleeuwse teksten, vergezeld van een vertaling in hedendaags Engels) en serie B (alleen vertalingen). Als eerste deel in serie A verscheen een editie en vertaling van Chrétien de Troyes' *Chevalier de la Charrete*.³ Tot de latere uitgaven plus vertalingen behoren Oudfranse fabliaux, Bérrouls *Tristan*, Hartmann von Aues *Iwein*, Boccaccio's *Il Filostrato* en de *Carmina Cantabrigiensia*.

In de reeks is slechts één Middelnederlandse tekst verschenen, de *Walewein* van Penninc en Pieter Vostaert, uitgegeven en vertaald door David F. Johnson (serie A, deel 81).⁴ Maar dit magere aandeel in het totaal aan uitgaven is niet representatief voor de situatie in Nederland en België. Medioneerlandici zijn zich inmiddels wel degelijk bewust van hun verantwoordelijkheid in het toegankelijk maken van de Middelnederlandse literatuur voor anderstaligen. Zo gaan de werken van Ruusbroec in de nieuwe uitgave vergezeld van een Engelse vertaling.⁵ Het corpus van Middelnederlandse Arturromans wordt uitgegeven en vertaald in de serie Arthurian Archives.⁶ De *Reis van Sint Brandaan* is opgenomen in een bundel Engelse vertalingen van de verschillende versies van het verhaal over Brandaan.⁷ Recentelijk is ook Hendrik van Veldekes *Sint Servaes* in een tweetalige editie beschikbaar gekomen.⁸ Bovendien valt naast deze Engelstalige publicaties te wijzen op Duitse uitgaven. Amand Berteloot en Heinz-Lothar Worm tekenden in 1982

voor een editie en vertaling van *Van den vos Reynaerde*.⁹ Van recentere datum is de reeks 'Bibliothek mittelniederländischer Literatur', waarin tot nu toe tweetalige uitgaven verschenen zijn van *Karel ende Elegast* en van *Reynaerts historie*.¹⁰ (Het laatstgenoemde deel wordt verderop in dit nummer van *Tiecelijn* gerecenseerd.)

Tegen deze achtergrond is het hoogst merkwaardig dat een tweetalige uitgave van *Van den vos Reynaerde* in de *lingua franca* van de hedendaagse wetenschap niet beschikbaar is. Hoewel Willems roman internationaal algemeen erkend wordt als 'masterpiece' en een van de 'most engaging tales ever told in Dutch', om Kenneth Varty te citeren, is de tekst nog altijd niet toegankelijk voor het overgrote deel van de buitenlandse mediëvistiek.¹¹ Enkele jaren geleden hebben wij het plan opgevat om in deze lacune te voorzien. Ons voorstel vond een goed onthaal bij het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, dat bereid bleek het project financieel te steunen. Daardoor konden wij op zoek gaan naar een vertaler, die wij inmiddels gevonden hebben. De angliste Thea Summerfield zal de Engelse vertaling van *Van den vos Reynaerde* voor haar rekening nemen. De editie zal op de markt gebracht worden door de Amsterdam University Press, mogelijk in samenwerking met een buitenlandse uitgeverij.

De basis van de tekstuitgave zal worden gevormd door de Middelnederlandse tekst zoals wij die in 2002 in de Deltareeks gepubliceerd hebben.¹² Deze editie zal vergezeld gaan van een Engelse regel-voor-regel-vertaling en van literair-historische toelichtingen. Het ligt in de bedoeling de tekstuitgave plus vertaling vooraf te laten gaan door een introductie op Willems roman en te laten volgen door onder meer een handzaam hoofdstuk over het Middelnederlands, van de hand van Matthias Hüning, en een glossarium waarin de volledige woordvoorraad van *Van den vos Reynaerde* beschreven zal worden. Met deze opzet hopen wij onze editie bruikbaar te maken voor onderwijsdoeleinden binnen de internationale mediëvistiek.

Voor het welslagen van dit project is het uiteraard van cruciaal belang dat de vertaalster de Middelnederlandse tekst tot in de kleinste details begrijpt. We hebben ons afgevraagd hoe we deze uitgangspositie zouden kunnen bereiken. Duidelijk was dat onze woordverklaringen in het Deltadeel alleen onvoldoende steun boden. In principe zouden eerdere moderne vertalingen van *Van den vos Reynaerde* een alternatief hulpmiddel kunnen vormen. Maar ook deze weg was bij nader inzien onbegaanbaar. De versvertalingen zijn te vrij om bruikbaar te zijn. Dat geldt zowel voor de (fraaie!) vertaling in Engelse verzen van Adriaan Barnouw als voor de Nederlandse berijmingen van Jan Frans Willems en Ernst van Altena.¹³ De overzettingen in proza, zoals die van Amand Berteloot en Heinz-Lothar Worm en van H. Adema, zijn weliswaar gericht op een zo nauwkeurig mogelijke weergave van de brontekst, maar zij verschillen nogal eens van onze eigen interpretatie van de Middelnederlandse tekst.¹⁴ Vaak gaat het daarbij om details, in andere gevallen is het verschil van inzicht meer omvattend. Om deze redenen hebben wij besloten *Van den vos Reynaerde* zelf zo precies mogelijk te interpreteren en die interpretatie vast te leggen in een Nederlandse prozavertaling. Op deze tekst moet de vertaalster kunnen vertrouwen bij het doorgronden van het Middelnederlands.

We hebben met veel enthousiasme aan deze tijdrovende klus gewerkt. Flink gedeelten van de Middelnederlandse tekst konden we in grote eensgezindheid in modern Nederlands omzetten, andere passages leidden tot stevige discussies en eindeloos schaven aan de exacte formulering. Toen de vertaling eenmaal voltooid was, bedachten we dat het jammer zou zijn als onze tekst slechts één lezer zou kennen. Misschien zouden we er ook anderen een plezier mee kunnen doen? Deze

overweging heeft ons ertoe gebracht de prozavertaling voor iedereen beschikbaar te maken door middel van een publicatie in *Tiecelijn*.

De prozavertaling volgt de verdeling van de tekst in episoden en de versnummering van onze editie in de Deltareeks. De indeling in alinea's hebben wij naar eigen inzicht aangebracht. Om de lezer in staat te stellen zich snel in de Middelnederlandse tekst te oriënteren, wordt aan het begin van iedere alinea een versnummer vermeld. In de lopende tekst komen ook plaatsen voor waar een nadere toelichting gewenst was. In die gevallen verwijzen sterretjes naar aantekeningen, die volgen op de vertaling.

Een vertaling kan het origineel zelden of nooit naar de kroon steken. Zo ook hier. Wil iemand al het verbale vuurwerk van Willems roman beleven, hij verdiepe zich in de Middelnederlandse tekst. Toch hopen we dat de lezers genoeg zullen beleven aan onze interpretatie. Nadrukkelijk willen we daarbij aantekenen dat we niet de illusie koesteren het laatste woord gesproken te hebben. Ongetwijfeld zijn er passages in *Van den vos Reynaerde* die preciezer vertaald kunnen worden dan wij gedaan hebben. Voor suggesties tot verbetering houden wij ons aanbevolen.

Noten

1. Vgl. Norris J. Lacy, 'Arthurian Translation', in: Norris J. Lacy (ed.), *Medieval Arthurian Literature: A Guide to Recent Research* (New York & Londen, 1996), p. 451-471; hier p. 451-452.
2. Vgl. p. vii van de 'Preface' in serie A, deel 1: Chrétien de Troyes, *Lancelot or, The Knight of the Cart (Le Chevalier de la Charrete)*, edited and translated by William W. Kibler (New York & Londen, 1984).
3. Zie noot 2.
4. Penninc and Pieter Vostaert, *Roman van Walewein*, edited and translated by David F. Johnson (New York & Londen, 1992).
5. Jan van Ruusbroec, *Opera omnia*, ed. Guido de Baere (Turnhout, 1989-2003).
6. *Dutch Romances I: Roman van Walewein, Dutch Romances II: Ferguut, Dutch Romances III: Five Interpolated Romances from the Lancelot Compilation*, edited and translated by David F. Johnson and Geert H.M. Claassens (Cambridge, 2000-2003).
7. Willem P. Gerritsen and Peter K. King, 'The Dutch Version', in: W.R.J. Barron and Glyn S. Burgess (eds.), *The Voyage of Saint Brendan: Representative Versions of the Legend in English Translation* (Exeter, 2002), p. 103-130.
8. Heinrich von Veldeke, *The Life of Saint Servatius*, edited and translated by Kim Vivian, Ludo Jongen and Richard H. Lawson (Lewiston etc., 2006).
9. *Van den vos Reynaerde / Reinart Fuchs. Mittelniederländischer Text und deutsche Übertragung*, herausgegeben und übersetzt von A. Berteloot und H.-L. Worm (Marburg, 1982).
10. *Karel ende Elegast und Karl und Ellegast*, herausgegeben und übersetzt von Bernd Bastert, Bart Besamusca und Carla Dauven-van Knippenberg (Münster, 2005); *Reynaerts historie*, herausgegeben und übersetzt von Rita Schlusemann und Paul Wackers (Münster, 2005).
11. Kenneth Varty, *Reynard, Renart, Reinaert and Other Foxes in Medieval England: The Iconographic Evidence* (Amsterdam, 1999), p. 23-24.
12. *Reynaert in tweevoud. Deel I: Van den vos Reynaerde*, bezorgd door André Bouwman en Bart Besamusca (Amsterdam, 2002).
13. A.J. Barnouw, 'Reynard the Fox', in: *Reynard the Fox and Other Mediaeval Netherlands Secular Literature*, edited and introduced by E. Colledge, translated by Adriaan J. Barnouw and E. Colledge (Leiden, Londen & New York, 1967), p. 47-164; *Reinaert de vos*. Naer de oudste beryming door J.F. Willems (Eeklo, 1834); *Reinaert de vos*. De middeleeuwse satire hertaald door Ernst van Altena en met tekeningen van Bert Bouman geïllustreerd (Amsterdam, 1979).
14. Zie voor Berteloot en Worm noot 9; *Van den vos Reynaerde*. Bewerkt en vertaald door H. Adema (Leeuwarden, 1985).

Over de vos Reynaert

Proloog

(1) Willem – die *Madocke* maakte, waar hij dikwijls wakker om was – stoorde zich er zozeer aan dat de verhalen over Reynaert in het Nederlands ongemaakt bleven – die Arnout niet heeft voltooid – dat hij de levensbeschrijving liet zoeken en haar volgens de Franse boeken als volgt in het Nederlands is begonnen. Moge God ons bijstaan!

(11) Nu wil ik graag aan dit begin de lomperds en dwazen dringend verzoeken om deze versregels – die aan hen niet besteed zijn – ongecorrigeerd te laten, als zij ergens zijn waar zij ze horen. Teveel lijken ze op de raaf, die altijd even eigenwijs is. Zij verklaren tal van verzen voor leugenachtig, waarover zij niet meer weten dan ik weet over hoe degenen genoemd worden die nu in Babilonië leven. Waren zij verstandig, dan zouden ze ervan afzien.

(25) Dat zeg ik niet voor mijzelf. Ik zou niet dichten*, als een zekere vrouw het mij niet verzocht had, die zeer hecht aan hoofs gedrag. Zij verzocht mij om dit verhaal over Reynaert te maken. Terwijl ik de muggenzifters en de lomperds en dwazen hekel, wil ik dat het beluisterd wordt door diegenen die graag eervol handelen en – of ze nu arm of rijk zijn – erop gericht zijn om hoofs te leven, waardoor ze het goed begrijpen. Nu hoort hoe ik hier begin.

Hofdag

(41) Het was op een pinksterdag dat zowel bomen als struikgewas met groene bladeren bedekt waren. Koning Nobel had wijd en zijd een hofdag laten afkondigen, die hij meende te houden – als het goed zou gaan – tot vermeerdering van zijn glorie. Toen kwamen alle dieren naar het koningshof, groot en klein, slechts met uitzondering van Reynaert de vos. Hij had aan het hof zoveel misdaan dat hij er niet



heen durfde gaan. Wie zich schuldig weet, is bevreesd! Zo was het met Reynaert gesteld en hierom vermeed hij 's konings hof, waar hij weinig geëerd werd. Toen het hele hof bijeengekomen was, was er buiten de das niemand of hij had reden om te klagen over Reynaert, de booswicht met de grijze baard.

(61) Nu komt het tot een aanklacht. Ysingrijn en zijn verwanten gingen voor de koning staan. Ysingrijn begon direct en sprak: 'Heer koning, ter wille van uw edelheid en van uw eer, en ter wille van recht en van genade, bekommer u om mijn leed, mij aangedaan door Reynaert, door wie ik vaak grote schande en schade heb verduurd. Trek het u bovenal aan dat hij mijn vrouw heeft verkracht* en mijn kinderen zozeer heeft mishandeld dat hij ze bepiste waar ze lagen, zodat twee van hen nooit zagen en stekeblind werden. Bovendien heeft hij me sindsdien smadelijk behandeld. Het was daarna zover gekomen dat er een gerechtsdag was vastgesteld waarop Reynaert zijn onschuldseed zou afleggen. Maar zodra de relikwieën gebracht waren, bedacht hij zich en ontvluchtte ons in zijn burcht. Heer, dit is welbekend bij de voornaamsten die hier naar het hof gekomen zijn. Reynaert, dat boosaardige dier, heeft mij zoveel kwaad berokkend, ik ben er vast van overtuigd: al was al het laken dat men nu te Gent vervaardigt perkament, ik zou eraan te kort komen om alles te kunnen beschrijven. Daarom zwijg ik er maar over. Maar de schande van mijn vrouw kan niet achterwege blijven, niet onverzwegen noch ongewroken.'

(98) Toen Ysingrijn aldus gesproken had, stond een hondje op, Cortoys geheten, en klaagde voor de koning in het Frans hoe het eertijds zo arm was dat het niets meer had, in een winter toen het vroom, dan alleen een worst en dat Reynaert, de booswicht, hem deze worst had afgepakt.

(107) Tybeert de kater werd boos. Aldus begon hij zijn rede en sprong midden in de kring en zei: 'Heer koning, doordat u Reynaert vijandig gezind bent, is hier niemand, jong noch oud, of hij heeft een klacht bij u in te dienen. Waarover Cortoys nu klaagt, is lang geleden gebeurd. De worst was van mij, ook al klaag ik niet. Door mijn list* had ik die bemachtigd, toen ik 's nachts op zoek naar buit een molen binnenging, waar ik de worst ontstal aan een slapende molenaar. Als Cortoys er al van profiteerde, dan kwam dat door niemand anders dan door mij. Het zou terecht zijn als Cortoys' klacht onbehandeld bleef.'

(126) Pancer de bever sprak: 'Lijkt het u juist, Tybeert, dat men de klacht terzijde legt? Reynaert is een echte moordenaar en een bedrieger en een schurk. Hij is bovendien niemand zo goed gezind, zelfs niet mijn heer de koning, of hij zou willen dat deze leven en eer verloor als hij er een vet stuk van een hen door kon bemachtigen. Hoe beoordeelt u een hinderlaag? Pleegde hij gisteren overdag niet tegen Cuaert de haas, die hier staat, een van de grootste misdaden die ooit door enig dier begaan werden? Want terwijl 's konings vrede en vrijgeleide van kracht zijn, beloofde hij hem het credo te leren en zou hij hem kapelaan maken*. Toen liet hij hem stevig zitten tussen zijn benen. Toen begonnen ze samen het lezen te oefenen en luid het credo te zingen. Toevallig gebeurde het me dat ik op dat moment die plaats passeerde. Toen hoorde ik hun beider gezang en ging er zo snel mogelijk heen. Toen vond ik daar meester Reynaert, die zijn eerdere onderricht had beëindigd en zijn oude praktijken beoefende. Hij had Cuaert bij de keel en zou hem onthoofd hebben, als ik hem op dat moment niet toevallig te hulp was gekomen. Zie hier nog de verse wonden als bewijs, heer koning, die Cuaert van hem ontvangen heeft. Laat u het ongewroken dat uw vrede op deze wijze verbroken is, zodat u niet straft volgens het vonnis van uw baronnen, dan zal men het later uw kinderen tot in lengte van jaren kwalijk nemen.' – 'Bij God, Pancer, u spreekt de waarheid,' sprak Ysingrijn van waar



hij stond. 'Heer, het zou goed voor ons zijn als Reynaert dood was, zo waarlijk beware mij God. Maar wordt hem dit vergeven, dan zal hij binnen een maand menigeen die daar niet op reket te grazen nemen.'

(177) Toen sprong Grimbeert de das op, die de zoon van Reynaerts broer was, en sprak boze woorden: 'Heer Ysingrijn, men weet maar al te goed en het is een oud spreekwoord: uit de mond van een vijand komt weinig goeds. Luister, sla acht op mijn woorden: ik zou willen dat degene die de ander het meeste leed heeft berokkend, als een dief bij zijn keel aan een boom hing. Heer Ysingrijn, wilt u de belofte tot verzoening afleggen en aanvaarden, dan wil ik daarbij graag helpen. Mijn oom zal er zich evenmin tegen verzetten. En wie de ander het meest heeft misdaan, mijn oom of u, zal de ander vergoeding schuldig zijn. Al komt hij nu niet klagen, stond mijn oom bij het hof in aanzien en genoot hij 's konings gunst – zoals u, heer Ysingrijn – dan zou het de koning niet goeddunken en zou u er nu niet ongestraft om blijven dat u zijn vel zo dikwijls hebt toegetakeld met uw scherpe tanden, zonder dat hij zich kon wreken.'

(203) Ysingrijn sprak: 'Hebt u van uw oom zo onbeschaamd leren liegen?' – 'Ik heb niets ervan gelogen. U hebt mijn oom zeer vaak en op diverse manieren bedrogen. U misleidde hem met de schol die hij u vanaf de kar toewierp, terwijl u hem van verre volgde en de beste schollen opraapte, waarmee u zich verzadigde. U gaf hem helemaal niets, behalve een visgraat, die u hem aanbood omdat u die niet meer lustte. Daarna bedroog u hem met een zijde spek, die vet en smakelijk was en die u in uw muil nam. Toen Reynaert zijn aandeel opeiste, antwoordde u hem spottend: 'Uw deel wil u ik graag geven, Reynaert, waarde jongeman. Het touwtje waar het spek aan hing, kauw er maar op, het is zo vet!' Reynaert had er minder voordeel van dat hij het mooie stuk spek bemachtigd had, met het risico dat iemand hem zou vangen en in een zak stoppen. Dit leed en deze last heeft hij ondergaan omwille van Ysingrijn en honderd maal vaker dan ik u vertel.

(233) Heren, denkt u dat dit voldoende is? Des te groter schandaal dat hij klaagt over zijn vrouw, die al haar hele leven* Reynaert bemint, en hij haar. Al gaven zij er geen ruchtbaarheid aan, ik durf als waarheid te verkondigen dat Reynaert al langer

dan zeven jaar haar belofte van trouw heeft. Indien een mooie vrouw als Haersint uit liefde en liederlijke gewoonte Reynaert ter wille was, wat dan nog? Zij was er spoedig overheen*. Waarom zouden we er woorden aan vuil maken? Nu blaast heer Cuaert de haas een niemendal op tot een aanklacht. Als hij het credo niet goed oplas, zou dan Reynaert, die zijn meester was, zijn leerling niet mogen slaan? Waarlijk, dat zou onjuist zijn. Cortoys klaagt over een worst die hij verloor toen het vroom. Die klacht had beter achterwege kunnen blijven. U hoorde toch dat hij gestolen was? Male quesite male perdite: terecht raakt men onrechtmatig kwijt wat men onrechtmatig verkregen heeft. Wie zal het Reynaert kwalijk nemen dat hij gestolen goed in beslag nam? Niet iemand die weet wat recht is.

(263) Reynaert is een rechtschapen man. Sinds de koning op straffe van vergelding zijn vrede heeft geboden, zo weet ik zeker, gedroeg hij zich niet anders dan wanneer hij een heremiet of een kluizenaar was. Op zijn blote lichaam draagt hij een haren boetekleed. Gedurende dit laatste jaar at hij geen vlees, noch van wilde noch van tamme dieren. Dat zei iemand die er gisteren vandaan kwam. Hij heeft zijn kasteel Malcroys verlaten en een kluizenaarshut gebouwd waarin hij woont. Vast en zeker heeft hij geen andere buit en inkomsten dan de aalmoezen die men hem geeft. Bleek en mager is hij van de boetedoening. Honger, dorst, zware kastijdingen ondergaat hij voor zijn zonden.'

(282) Juist op dat moment, toen Grimbeert aldus het woord voerde, zagen zij Canticleer afdalen. Hij bracht op een lijkbaar een dode hen die Coppe heette; Reynaert had haar bij de keel hoofd en hals afgebeten. Dit nu moest de koning weten. Canticleer liep voor de lijkbaar, hevig klapwiekend met zijn vleugels. Aan weerszijden van de baar liep een beroemde haan. De ene haan heette Cantaert, naar wie indertijd de edele haan van vrouwe Alente vernoemd was. De andere was, als ik het wel heb, de edele haan Crayant, de mooiste haan die men kon vinden tussen Bretagne en Polen. Elk van deze hanen droeg een brandende kaars, lang en recht. Dit waren twee broers van Coppe, die 'ach' en 'wee' riepen. Over de dood van hun zuster Coppe klaagden en jammerden zij zeer. Pinte en Sproete droegen de lijkbaar. Zij waren diep bedroefd om het verlies van hun zuster. Van zeer ver kon men het geweeklaag van hen tweeën horen. Zo zijn ze gearriveerd in de rechtszitting.

(315) Canticleer sprong in de kring en zei: 'Heer koning, ter wille van God en uit goedgunstigheid, bekommer u nu om mijn leed, door Reynaert berokkend aan mij en mijn kinderen die hier staan en zeer bedroefd zijn. Begin april, toen de winter voorbij was en men de bloemen ziet staan op alle groene velden, toen was ik fier en trots op mijn grote nageslacht. Ik had acht jonge zonen en zeven jonge dochters, die levenslustig waren en die de wijze Roede mij had geschonken in één broedsel. Ze waren alle vet en sterk en liepen rond in een mooie hof, die omsloten was door een muur. Hierbinnen stond een schuur met vele honden. Omdat ze menig beest wreed verscheurden, waren mijn kinderen onbevreesd. Reynaert kon het niet uitstaan dat zij binnen zo veilig waren dat hij er geen kon grijpen. Hoe dikwijls liep hij rond de muur, Reynaert, die kwaadaardige buur, en probeerde ons te verschalken! Als de honden hem dan zagen, achtervolgden ze hem uit alle macht. Op een keer werd hij bij de greppel bij toeval achterhaald, zodat ik hem gedeeltelijk zag betalen voor zijn diefstal en roverij: zijn pelsharen vlogen in het rond. Niettemin ontkwam hij door een list. Moge God hem verdoemen! Toen hadden we lange tijd geen last van hem.

(345) Daarna kwam hij als een kluizenaar, Reynaert die moordzuchtige boos-

wicht, en bracht mij een gezegelde brief ter lezing, heer koning, waaraan uw zegel hing. Toen ik de letters begon te lezen, meende ik dat er stond dat u uit kracht van uw koninklijke macht in heel uw rijk aan alle dieren en ook aan alle vogels vrede had geboden. Ook bracht hij mij ander nieuws en zei dat hij was ingetreden bij een kluizenaarsorde en dat hij talrijke zeer zware boetedoeningen had verricht vanwege zijn zonden. Hij toonde mij pelgrimsstaf en -mantel, die hij uit het klooster Elmare had meegebracht, eronder een ruwharen boetekleed. Toen sprak hij: 'Heer Canticleer, nu kunt u voortaan leven zonder voor mij op uw hoede te zijn. Ik heb met een eed op de stola afstand gedaan van alle vlees en vet. Ik ben al zo oud dat ik voor mijn zielenheil moet zorgen. Ik beveel u in Gods hoede aan. Ik ga waar de plicht mij roept. Ik moet de gebeden van de sext, de noon en de priem nog opzeggen.' Langs een heg vertrok hij toen; bij dat afscheid begon hij het credo te bidden. Ik was blij en onbevreesd en ging naar mijn kinderen en was zozeer zonder argwaan dat ik met mijn voltallige broedsel onbezorgd buiten de muur ging. Daar overkwam mij onheil, want Reynaert, die boosaardige ellendeling, was door de heg gekropen en had ons de weg naar de poort afgesneden. Toen werd een van mijn kinderen snel uit het totaal weggenomen. Die bracht Reynaert in zijn maag.

(401) Onheil stond mij daarna te wachten, want nadat hij haar met zijn gulzige muil had geproefd, konden wachters noch onze honden ons bewaken of beschermen. Heer, moge dit uw medelijden opwekken: Reynaert legde zijn hinderlagen dag en nacht en roofde telkens mijn kinderen. Zozeer is hun aantal nu minder dan het placht te zijn dat mijn vijftien kinderen zijn geslonken tot vier; zo grondig heeft die misdadige Reynaert ze in zijn muil verslonden. Gisteren nog pakte de honden hem de vermaarde Coppe af, die hier op deze lijkbaar ligt. Met grote smart breng ik deze klacht voor u. Ontferm u over mij, weledele heer!

(421) De koning sprak: 'Grimbeert de das, wat heeft uw oom, die kluizenaar was, streng gevestigd! Heb ik tijd van leven, dan zal hij het merken! Nu luister hier, Canticleer, wat baten woorden verder? Uw dochter ligt hier dood. God ontferme zich over haar ziel; wij kunnen die niet langer bij ons houden – moge God er geheel over beschikken – en wij zullen een lijkdienst houden. Daarna zullen we het lichaam eervol ter aarde bestellen. Vervolgens zullen we met deze heren ons beraden en overleggen hoe we Reynaert het beste straffen voor deze moord.' Toen hij deze woorden gesproken had, beval hij jong en oud om de vigilie te zingen.

(441) Hetgeen hij gebood, werd direct uitgevoerd. Toen kon men het placebo domino zeer luid horen aanheffen en de teksten die erop volgden. Als het niet te lang duurde, zou ik ook zeker verteld hebben wie daar de antifonen zong en wie de schriftlezing verzorgde. Toen de dodenwake afgelopen was, legde men Coppe in een graf, dat kunstig gemaakt was, onder de linde in een grasveld. Van gepolijst marmer was de zerk die erop lag. De inscriptie op de grafsteen maakte duidelijk wie er in het graf begraven lag. Aldus luidden de letters op de grafzerk: 'Hier ligt Coppe begraven, die zo goed kon scharrelen, doodgebeten door Reynaert de vos, die haar familie veel leed berokkende'.

(465) Nu ligt Coppe onder de grond. De koning sprak tot zijn raadslieden dat ze met elkaar moesten overleggen hoe ze deze grote misdaad het beste konden wreken. Toen adviseerden ze de koning daar unaniem dat hij Reynaert moest gelasten naar het hof te komen, zonder dat voor- of tegenspoed zou verhinderen dat hij naar de rechtszitting kwam, en dat men Bruun ten aanzien van deze zaak met de boodschap moest belasten. Hierover kwam de koning snel tot een besluit, zodat hij aldus sprak tot Bruun de beer: 'Heer Bruun, dit zeg ik ten overstaan van het hier verza-

melde volk, dat u deze boodschap doet. Ook dring ik er bij u op aan dat u wijs handelt, en op uw hoede bent voor listen. Reynaert is boosaardig en slecht. Hij zal u vleien en voorliegen. Krijgt hij de kans, dan zal hij u bedriegen, met valse en mooie woorden. Bij God, hij zal u te schande maken, als hij kan.’ – ‘Heer,’ zei Bruun, ‘stop uw vermaningen! Moge God mij vervloeken, indien Reynaert mij zo te grazen neemt dat ik het hem niet betaald zal zetten, zodat hij aan het kortste eind trekt. Wees nu niet bezorgd om mij.’ Nu neemt Bruun afscheid en hij zal daar komen waar het hem zeer slecht zal vergaan.

Eerste indaging

(497) Nu is Bruun onderweg en hij acht het onaannemelijk en het leek hem overdreven dat iemand zo boosaardig zou zijn en dat Reynaert hem te schande zou maken. Door een donker bos kwam hij gelopen en door een woeste streek, waar Reynaert zijn paden had gebaad, krom en talrijk, telkens als hij uit het bos gelopen was om te jagen. Voorbij de woestenij lag een berg, hoog en uitgestrekt. Die moest Bruun dwars oversteken om bij Manpertuus te arriveren. Reynaert had vele woningen, maar het kasteel Manpertuus was de beste van zijn burchten. Daar trok hij in als hij bevreesd was en in nood verkeerde.

(518) Nu heeft Bruun de beer zo ver gelopen dat hij bij Manpertuus aankwam, waar hij de poort opmerkte waaruit Reynaert gewoonlijk naar buiten ging. Toen ging hij voor de versperring op zijn staart zitten en sprak: ‘Bent u in huis, Reynaert? Ik ben Bruun, de bode van de koning. Die heeft bij zijn God gezworen: voer ik u niet met mij mee en komt u niet naar de rechtszitting om u aan het recht te onderwerpen en om zonder vete verder te leven, dan zal hij u laten radbraken. Reynaert, doe wat ik u adviseer en ga met mij mee naar het hof.’ Dit alles nu vernam Reynaert, die in het voorste gedeelte van zijn poort lag, waar hij vaak placht te liggen, vanwege de warmte van de zon. Aan de woorden die Bruun was begonnen te spreken, herkende Reynaert hem direct en hij trok zich verder terug in het donkerste deel van zijn hol. Hij dacht diep na om een plan te bedenken waarmee hij Bruun, de enorme vreetzak, te pakken kon nemen zonder zijn eigen eer te verliezen.

(547) Toen sprak Reynaert na een hele tijd: ‘Hartelijk dank voor uw goede raad, heer Bruun, beste vriend. Hij heeft u een slechte dienst bewezen die u deze tocht aanried en u deze uitgestrekte berg liet oversteken. Ik zou naar het hof zijn gegaan, al had u het me niet geadviseerd, maar mijn buik zit zo vol en op zo’n extreme manier met een of ander vreemd nieuw voedsel dat ik vrees dat ik niet zal kunnen gaan. Ik kan niet zitten of staan. Ik ben helemaal verzadigd.’ – ‘Reynaert, wat heb je gegeten; wat?’ – ‘Heer Bruun, ik at waardeloos voedsel. Een arm man is geen graaf, dat kunt u aan mij wel zien. Wij armelui moeten eten hetgeen we niet zouden eten als we er iets op wisten. Goede, verse honingraten heb ik in grote voorraad. Die moet ik eten uit noodzaak, als ik niets anders kan bemachtigen. Maar als ik ze op heb, voel ik me beroerd.’

(574) Bruun hoorde dit en sprak: ‘Help, beste vos Reynaert, veracht u honing zozeer? Honing is lekker voedsel, dat ik boven alle gerechten waardeer en boven alle gerechten bemin. Reynaert, help mij om het te bemachtigen. Edele Reynaert, beste neef, zo lang als ik leef, zal ik u daarom liefhebben. Reynaert, help mij het te bemachtigen.’ – ‘Bemachtigen, Bruun? U drijft de spot met mij!’ – ‘Dat doe ik niet, Reynaert, ik zou dwaas zijn, als ik met u de spot dreef, nee ik niet.’ Reynaert sprak:

‘Bruun, wilt u er iets van? Als u honing wilt eten, op uw erewoord, laat het me weten. Wilt u er iets van, dan zou ik u ermee verzadigen. Ik zal u er zoveel van geven dat u het met zijn tien niet zou kunnen opeten, als ik daarmee uw steun kreeg. – ‘Met zijn tien? Hoe is dat mogelijk? Reynaert, houd uw mond hierover en wees ervan overtuigd: had ik alle honing tussen hier en Portugal, dan at ik het in één keer op.’ Reynaert sprak: ‘Bruun, wat zegt u? Een dorpsbewoner, Lamfroyt genaamd, woont hier in de buurt en heeft zoveel honing, echt waar, dat u het in zeven jaar niet zou opeten. Die zou ik in uw bezit geven, heer Bruun, als u zich met mij wilt verbinden en voor mij aan het hof wilt pleiten.’

(608) Toen legde Bruun een belofte af en verzekerde Reynaert dat als deze hem met honing wilde verzadigen – waarvan hij nauwelijks een hap zal proeven – hij zich jegens hem in alle omstandigheden een trouwe vriend en een goede kameraad wilde betonen. Hierom had de trouweloze Reynaert plezier en hij sprak: ‘Bruun, beroemde held, schonk God mij maar evenveel geluk als deze honing u zal bezorgen, ook al wilde u er zeven vaten van hebben.’ Deze woorden bevallen hem, Bruun, zeer, en waren hem zo aangenaam dat hij lachte tot hij niet meer kon. Toen dacht Reynaert bij zichzelf: ‘Bruun, zit het me mee, dan denk ik u nog vandaag daar achter te laten waar u weinig zult lachen.’

(627) Na deze gedachten ging Reynaert naar buiten en sprak hardop: ‘Oom Bruun, vriend, welkom. De zaak is deze: wilt u profiteren, dan moeten we hier niet blijven. Volg mij, ik zal voor gaan. Wij volgen dit kromme pad. U zult vandaag nog verzadigd worden, als het gaat zoals ik wil. Vandaag nog zult u waarlijk zoveel ontvangen als u kunt verdragen.’ Reynaert bedoelde grote slagen; dit was wat hij met de beer voorhad. Bruun de stommeling begreep niet hoe Reynaert zijn woorden bedoelde, die hem honing leerde stelen die hij duur zal betalen. Terwijl hij zo sprak, arriveerde Reynaert met zijn makker Bruun bij de omheining van Lamfroyts huis.

(647) Wilt u over Lamfroyt horen? Dat was – als het waar is wat men mij vertelde – een gewaardeerde timmerman, die uit het woud een eik naar zijn erf had gebracht, die hij in tweeën wilde splijten en waarin hij twee wiggen had geslagen, zoals timmerlieden nog steeds doen. De eik was zeer wijd opengespleten. Daarover was Reynaert zeer verheugd. Hij zei lachend tot Bruun: ‘Zie hier waarnaar u zo hevig verlangt, Bruun. Let nu goed op. Hier in deze eigenste boom is bijzonder veel honing. Probeer of u het in uw keel en in uw buik kunt krijgen. Maar u moet zich beheersen. Al lijken de honingraten u lekker, eet fatsoenlijk en met mate, opdat u zichzelf geen ongemak bezorgt. Ik zou geschandvlekt zijn, beste oom, indien u iets overkwam.’ Bruun sprak: ‘Reynaert, wees niet bezorgd. Denkt u dat ik hersenloos ben? Alles met mate.’ – ‘U spreekt ware woorden’, zei Reynaert. ‘Waarom ben ik ook bevreesd? Ga erheen en kruip erin.’

(676) Reynaert dacht aan zijn succes en Bruun liet zich zo belazeren dat hij zijn hoofd tot voorbij de oren, en zijn twee voorpoten naar binnen stak. En Reynaert, die eerder aan het vleien was, deed zijn best om beide wiggen uit de eik te wrikken. Bruun bleef gevangen in de boom. Nu heeft de neef zijn oom met zo’n raffinement in de problemen gebracht, dat deze noch met overleg noch met geweld op geen enkele manier kan ontsnappen en met het hoofd gevangen staat.

(689) Wat adviseert u Bruun te doen? Dat hij sterk en dapper was, zal hem niet kunnen helpen. Hij begreep wel dat hij bedrogen was. Hij begon te briesen en te grommen. Hij zat zo stevig met zijn muil en voorpoten vast dat al zijn moeite vergeefs was. Hij dacht dat hij nooit zou ontsnappen. Reynaert stond op een afstand en zag Lamfroyt aankomen, die over zijn schouder zowel een scherpe timmerbijl als



een strijdbijl droeg. Hier kunt u horen hoe Reynaert zijn oom ging bespotten: 'Oom Bruun, eet flink door! Hier komt Lamfroyt om u in te schenken. Na het eten moet u toch drinken!'

(707) Na deze woorden keerde Reynaert terug naar zijn kasteel, zonder afscheid te nemen. En op hetzelfde ogenblik merkte Lamfroyt de beer op en zag dat hij was gevangen. Toen aarzelde hij niet. Hij liep haastig weg, daarheen waar hij hulp het meest nabij wist, waar het dichtstbijzijnde dorp was gelegen, en vertelde iedereen dat er een beer gevangen stond. Toen volgde hem een groot leger. In het dorp bleef man noch vrouw. Om de beer te doden liep al wat lopen kon. Iemand bracht een bezem, iemand een dorsvlegel, iemand een mestvork; iemand liep met een stok, zoals ze van hun werk kwamen. Zelfs de pastoor van de kerk bracht een staf met crucifix, die de koster met tegenzin aan hem had gegeven. De koster droeg een kerkvaandel, om mee te steken en te slaan. De vrouw van de pastoor, vrouwe Julocke, holde met haar spinrokken, dat ze bij het spinnen gebruikt had. Voor hen allen uit rende Lamfroyt met een scherpe bijl.

(736) Al had Bruun het niet erg naar zijn zin, hij vreesde meer ongeluk en zette alles op alles toen hij het lawaai hoorde. Hij sprong op, zodat van zijn gezicht alle huid afscheurde. Al bracht Bruun met zeer veel moeite zijn hoofd naar buiten, nochtans verloor hij daar een oor en zijn beide wangen. Nooit maakte God zo'n lelijk dier! Hoe kon hij er erger aan toe zijn? Al had hij het hoofd te voorschijn gebracht, voordat hij zijn poten vrij kon krijgen, bleven zijn nagels en zijn twee 'handschoenen' achter. Zo kwam hij met pijn vrij. Hoe kon hij meer onteerd zijn? Zijn poten deden zo zeer dat hij het lopen niet kon verdragen. Het bloed liep hem over de ogen, zodat hij niet goed kon zien. Hij durfde te blijven noch te vluchten.

(759) Hij zag Lamfroyt onder de zon vanuit het zuiden komen aanrennen, daarna de heer priester, hardlopend; daarna de koster met het vaandel; daarna alle parochianen, oud en jong. Daarna kwam leunend op een stok menig oud wijf aangestrompeld, die van ouderdom nauwelijks nog een tand over had. Wie wil, zij op het volgende bedacht: degene die schade of verlies ondervindt en grote ramp-

spoed, op hem heeft iedereen het gemunt. Dit werd de arme Bruun heel duidelijk. Menigeen zat hem nu op de huid die zich rustig gehouden zou hebben als Bruun naar believen had kunnen handelen.

(777) Het was aan de rand van een rivier dat Bruun, rampzaligste van alle dieren, door vele dorpelingen was omsingeld. Toen werd er weinig gepraat. Hij kreeg het zwaar te verduren. De een sloeg, de ander stak; de een sloeg, de ander wierp. Lamfroyt bestookte hem het hevigst. Een zekere Lottram Lancvoet, die droeg een met hoorn beslagen stok waarmee hij hem voortdurend naar zijn oog stak. Vrouwe Vulmaerte pijnigde hem zozeer met een stok dat hij moest urineren*. Abelquac en mevrouw Bave lagen beiden op de grond en streden beiden om een teelbal. Ludmoer met de lange neus droeg een loden bal aan een koord en zwaaide ermee in het rond. Ludolf met de kromme vingers gaf in alles het voorbeeld, want hij was van de hoogste afkomst, slechts met uitzondering van Lamfroyt. Hughelijn met de kromme benen was zijn vader, dat is algemeen bekend, en hij was geboren te Abstale als zoon van vrouwe Ogemen, een oplapster van lantaarns.

(805) Nog andere vrouwen en mannen, meer dan ik opnoemen kan, bezorgden Bruun groot leed, zodat hij veel bloed verloor. Bruun kreeg betaald van alle kanten. De pastoor liet de kruisstaf onophoudelijk neerdalen, slag na slag, en de koster viel Bruun met het vaandel krachtig aan. Lamfroyt naderde op hetzelfde moment met een scherpe bijl en sloeg hem tussen hals en hoofd. Bruun was zo versuft dat hij door de slag opzij sprong, tussen de rivier en de heg, in een troep van oude vrouwen en duwde er een vijftal in de rivier die daar stroomde en die flink breed was en diep. De pastoorsvrouw was er een van. Daarover was de pastoor weinig verheugd. Toen hij zijn vrouw in de rivier zag liggen, had hij er geen zin meer in om Bruun te steken of te slaan. Hij riep: 'Ziet, edele parochianen, daar drijft vrouwe Julocke met haar weefklos en haar spinrokken. Wie haar helpen kan, erop af! Ik geef hem een heel jaar volledige vergeving en kwijtschelding van alle zonden.'

(837) Man en vrouw lieten de arme stakker Bruun voor dood liggen en gingen naar waar de pastoor hen gebod, met touwen en met haken. Terwijl zij de vrouw eruit trokken, bereikte Bruun de rivier en zwom snel van hen weg. De dorpelingen waren allen kwaad: ze zagen Bruun van hen wegzwemmen, zodat zij hem niet konden volgen. Verbolgen stonden ze op de oever en begonnen hem uit te schelden.

(850) Bruun lag daar in de rivier waar hij de sterkste stroming vond. Al drijvende bad hij dat God de boom waarin hij zijn oor en zijn beide wangen had achtergelaten, mocht vervloeken en verdoemen. Verder vervloekte hij dat woeste dier, de boosaardige vos Reynaert, die hem met zijn bruine baard zo diep in de eik had doen kruipen. Daarna Lamfroyt vanwege de schandpaal waarmee deze hem zoveel leed berokkend had. In dergelijke gebeden lag Bruun zulk een lange tijd dat hij zeker een halve mijl van de plaats was weggedreven waar de dorpelingen waren achtergebleven. Hij was uitgeput en moe en verzwakt door het bloedverlies, zodat hij slecht opschoot. Toen zwom hij landwaarts en kroop de oever op om er te liggen. U zag nooit een deerniswekkender dier of mens. Hij lag jammerlijk te kreunen en schokte met beide zijden. Dat had hij geheel en al te danken aan Reynaert.

(877) Nu hoort wat Reynaert gedaan heeft. Hij had een vette kip gevangen op het veld bij Lamfroyts huis, voordat hij er vertrokken was. Hij had haar naar een heuvel gedragen, ver van iedere weg af, waar het heel eenzaam was. Dat was naar zijn wens, omdat er niemand kwam en hij door niemand gedwongen werd om zijn prooi op te geven. Toen hij de kip op de veren na in zijn maag gebracht had, daalde hij af langs een geheim pad. Hij was buitengewoon verzadigd. Het weer was mooi en

warm. Hij had gerend waardoor het zweet hem langs de wangen naar beneden liep. Daarom begaf hij zich naar de rivier om zich te verkoelen. Zijn hart was vervuld met grote vreugde. Hij rekende er vast op dat Lamfroyt de beer gedood had en hem naar huis had gebracht. Toen sprak hij: 'Ik ben er goed vanaf gekomen. Degene die mij aan het hof het meeste schade zou berokkenen, is door mijn toedoen gedood vandaag. Toch verwacht ik niet aangeklaagd of verdacht te worden. Terecht mag ik blij zijn.'

(909) Terwijl Reynaert deze woorden sprak, keek hij naar beneden en zag Bruun liggen. En zodra hij hem zag, was hij er verdrietig en boos over. Zijn eerdere vreugde maakte nu plaats voor woede en ergernis. En hij sprak: 'Lamfroyt, vervloekt moet je zijn! Je bent stommer dan een varken, Lamfroyt, vreselijke hoerenzoon! Je bent niets waard. Hoe is deze beer aan je ontsnapt, die eerder voor je gevangen was? Heel veel lekkere bouten zitten eraan, die menigeen graag eet. O wee, Lamfroyt, achterlijke kerel, wat een kostbare berenhuid ben je vandaag kwijtgeraakt, die eerder voor jou bemachtigd was!'

(929) Reynaert hield op met dit gescheld en ging langs de straatweg omlaag om te zien hoe het met Bruun was. Toen hij de arme beer op dat moment geheel bebloed zag liggen, gewond en verzwakt – dat zag Reynaert bijzonder graag – bespote hij hem ter vermaak: 'Sire priester, Dieu vos saut!* Kent u Reynaert de schurk? Wilt u hem aanschouwen, dan ziet u hem hier, de rode booswicht, de gemene veelvraat. Zeg mij, priester, beste vriend, bij de Heer die u dient, in welke kloosterorde wilt u intreden dat u een rode kap draagt? Bent u abt of prior? Degene die u deze tonsuur heeft geschoren, ging vlak langs uw oren! U heeft uw kruinhaar verloren, u heeft uw handschoenen uitgedaan: ik denk dat u uw laatste getijdengebied gaat zingen'. Bruun hoorde dit en werd bedroefd, want hij kon zich op dat moment niet wreken. Zijn hart leek hem te bezwijken en hij plonsde weer in de rivier. Hij wilde de woorden van het gemene dier niet meer horen. Hij liet zich direct stroomafwaarts met de stroming meedrijven en ging op het zand van de oever liggen.

(961) Hoe zal Bruun nu het hof bereiken? Voor niets ter wereld wilde hij te voet gaan. Hij was zo pijnlijk bekneld geraakt in de eik – waar hij eerder van twee poten alle nagels en het vel had verloren – dat hij niet goed kon bedenken hoe hij het beste naar de koning kon gaan. Nu hoort hoe hij de tocht onderneemt. Hij zat op zijn achterste en begon met grote schaamte op zijn staart vooruit te schuiven. En werd hij al doende moe, dan rolde hij een tijdje. Dit deed hij meer dan een mijl voordat hij het hof van de koning bereikte.

(978) Toen men Bruun van verre op een dergelijke manier zag naderen, was het voor sommigen onduidelijk wat daar kwam aanrollen. De koning, die Bruun direct herkende, werd het droef te moede en hij zei: 'Dit is mijn dienaar, Bruun. Zijn hoofd is zo rood dat hij dodelijk gewond moet zijn. Ai, God, wie heeft hem zo mishandeld?' Ondertussen was Bruun zo dichtbij gekomen dat hij bij de koning klagen kon. Hij steunde en zuchtte luid en sprak: 'Koning, edele heer, wreek mij ter wille van uw eigen eer op Reynaert – dat gemene dier –, die mij met zijn list mijn mooie wangen deed verliezen en mijn oor bovendien en mij heeft gemaakt zoals u ziet.' De koning sprak: 'Als ik dit niet wreek, moge ik verdoemd zijn!'

(1000) En hierna noemde hij alle machtigste baronnen bij naam en gelastte dat zij allen naar zijn raadsvergadering kwamen en zouden adviseren hoe deze daad het best terecht kon worden in overeenstemming met 's konings eer. Toen adviseerden de aanzienlijkste heren dat men hem, Reynaert, voor de tweede keer zou indagen,

als de koning ermee instemde, ten bate van hoor en wederhoor. Ook zeiden ze dat ze graag wilden dat Tybeert de kater hiervoor boodschapper naar Reynaert zou wezen. Al was hij zwak, slim was hij wel. Dit advies dunkt de koning goed.

(1015) Toen sprak de koning: 'Heer Tybeert, ga op weg. Zorg ervoor, alvorens terug te keren, dat Reynaert met u meekomt. Sommigen van deze baronnen zeggen dat Reynaert, ook al is hij andere dieren vijandig gezind, u zozeer vertrouwt dat hij graag uw raad volgt. Komt hij niet, dan staat hij er slecht voor. Men zal hem voor de derde keer dagen, tot schande van al zijn verwanten. Ga, Tybeert, zeg hem dit.' – 'Ach, heer,' sprak Tybeert, 'ik ben een nietig wezen, een klein dier. Heer Bruun, die sterk en dapper was, kon Reynaert niet de baas worden. Hoe zou ik het moeten aanpakken?' Toen sprak de koning: 'Heer Tybeert, u bent wijs en ervaren. Al bent u niet groot, toch kan menigeeen met list en beleid bewerkstelligen wat hij met geweld niet zou kunnen doen. Ga, volg snel mijn gebod.' Tybeert sprak: 'Nu helpe mij God, dat het goed voor me zal aflopen. Ik zal een tocht ondernemen die mij bedrukt. God geve dat het mij goed vergaat.'

Tweede indaging

(1043) Nu moet Tybeert, die erg somber en bevreesd is, de tocht ondernemen. En toen hij op weg ging, zag hij van verre een Sint Maartens vogel komen aanvliegen. Toen werd Tybeert blij en opgewekt en riep: 'Sint Maartens vogel, wend uw vleugel hierheen, nu vlieg langs mijn rechterzijde!' De vogel vloog naar een struik waar hij in wilde gaan en vloog langs Tybeerts linkerzijde. Deze ontmoeting leek Tybeert geen gunstig voorteken. Had hij de vogel keurig rechts zien passeren, dan zou hij menen voorspoed te ondervinden. Nu koesterde hij daarover geen enkele hoop. Toch vermande hij zichzelf en hield zich – zoals menigeeen doet – groter dan hem te moede was. Zo ging hij verder met kalme tred tot hij te Manpertuus kwam en Reynaert in zijn huis trof, nog altijd zelfverzekerd.

(1067) Tybeert sprak: 'De almachtige God moge u een goede avond geven. De koning bedreigt u met de dood, als u niet met mij naar het hof komt.' Reynaert sprak: 'Tybeert, edele held, neef, u bent welkom bij mij. God geve u eer en voorspoed. Bij God, dat gun ik u graag!' Wat kost het Reynaert om mooi te praten? Al spreekt zijn tong fraaie woorden, in zijn hart is hij slecht. Dit zal Tybeert spoedig duidelijk worden*.

(1080) En hierop sprak Reynaert: 'Neef, ik wil dat u vanavond mijn gast bent en morgen wanneer het dag is, gaan we zonder mankeren naar het hof. Ik heb immers onder al mijn verwanten niemand, Tybeert, in wie ik nu meer vertrouwen heb dan in u. Bruun de vreetzak was hier gekomen. Hij was zo vijandig en leek me zo ontzettend sterk dat ik niet voor duizend mark met hem op weg was gegaan. Dat doe ik met u beslist, morgen bij dageraad.' Tybeert sprak: 'Het is verstandiger en het lijkt me beter om vanavond nog naar het hof te gaan dan dat we tot morgen zouden wachten. De maan schijnt zo helder op het veld dat het dag lijkt. Ik denk dat er geen beter moment is voor onze tocht.' – 'Nee, beste neef,' sprak Reynaert. 'Menigeeen die ons bij een ontmoeting overdag zou aanspreken en groeten, zou ons zeker niet goed behandelen als hij ons 's nachts tegenkwam. U moet mijn gast zijn vanavond.'

(1109) Tybeert sprak: 'Wat zouden we eten, Reynaert, als ik hier bleef?' – 'Daarover maak ik me zorgen, beste neef. Hier is weinig voedsel. U kunt, als het u aanstaat, een stuk van een honingraat eten, die buitengewoon smakelijk is. Wat dunkt u, lust u soms honing?' Tybeert sprak: 'Ik geef er niet om. Reynaert, heeft u

niets anders in huis? Gaf u mij een vette muis, dan zou ik daarmee tevreden zijn.' – 'Een vette muis,' sprak Reynaert, 'beste Tybeert, wat zegt u? Hier in de buurt woont juist een pastoor. Een schuur staat tegen zijn huis aan, waarin vele vette muizen zijn. Ik geloof niet dat ze in een wagen zouden passen, zo vaak hoor ik de pastoor klagen dat ze hem verjagen uit het huis.' – 'Reynaert, zijn er van die vette muizen? God, was ik nu maar daar.' – 'Tybeert,' zei hij, 'meent u dat? Wilt u muizen?' – 'Of ik ze wil? Reynaert, zwijg daarover. Ik houd van muizen boven alles. Weet u niet dat muizen beter smaken dan welk wild dan ook? Als u mijn wens wilt vervullen, door mij naar de plaats te leiden waar ze zijn, zou u daarmee mijn vriendschap verwerven, al was u de moordenaar van mijn vader en van mijn hele geslacht.'

(1142) Reynaert sprak: 'Neef, spot u?' – 'Nee, Reynaert, zo waarlijk helpe mij God.' – 'God is mijn getuige, Tybeert: wist ik dat zeker, dan zou u er nog vanavond verzadigd zijn.' – 'Verzadigd, Reynaert? Dat zou mooi zijn!' – 'Tybeert, dat zegt u voor de grap.' – 'Dat doe ik niet, Reynaert, bij mijn geloof. Had ik een muis en was ze vet, dan zou ik haar voor geen goudstuk afstaan.' – 'Tybeert, ga onmiddellijk met me mee. Ik leid u naar deze plaats, waar ik u ermee zal verzadigen voordat ik afscheid van u neem.' – 'Ja, Reynaert, met die verzekering ging ik met u helemaal naar Montpellier.' – 'Laten we dan gaan. Wij zijn hier reeds te lang,' sprak Reynaert.

(1159) Toen begonnen zij de tocht, Tybeert en zijn oom Reynaert, en liepen waarheen zij lopen wilden, zonder de teugel in te houden totdat ze de schuur van de pastoor bereikten, die met een lemen muur rondom was omsloten, waar Reynaert de vorige dag had ingebroken, toen de pastoor een haan verloor, die de vos van hem stal. Hierom was de pastoorszoon Martinet boos en kwaad; en hij had voor het gat een strik gezet om de vos te vangen. Zo graag wilde hij de haan wreken.

(1175) Dit wist Reynaert, dat boosaardige dier, en hij sprak: 'Neef Tybeert, kruip in dit gat hier. Wees niet traag of langzaam. Grijp flink om je heen. Hoor hoe de muizen piepen! Kom terug naar buiten als u verzadigd bent. Ik zal hier buiten voor dit gat op u blijven wachten. We moeten vanavond bij elkaar blijven. Morgen gaan we naar het hof. Tybeert, talm niet. Ga eten en laat ons terugkeren naar mijn gastvrije woning, zoals het hoort. Mijn vrouw zal ons goed ontvangen.' – 'Moet ik door dit gat naar binnen? Wat zegt u, Reynaert, is dat uw advies? Pastoors zijn listig; ik val hen niet graag lastig.' – 'Ach, Tybeert, waarom bent u laf? Vanwaar deze wankelmoeidigheid?' Tybeert schaamde zich en sprong daarheen waar hij in grote ellende terecht kwam, want voordat hij het wist, zat een strik zeer vast om zijn hals. Zo bedroeg Reynaert zijn gast. Toen Tybeert de strik voelde, werd hij angstig en sprong vooruit. De strik trok dicht!

(1204) Tybeert moest toen gillen en verraadde zichzelf in nood. Hij gilte zo hard met meelijwekkend misbaar dat Reynaert het hoorde, buiten op de straat, waar hij alleen stond. En hij riep: 'Zijn de muizen naar uw zin, Tybeert, en vet? Wist Martinet nu maar dat u aan tafel zat en dit wildbraad at – hoe u het wegstrijkt, begrijp ik niet – dan zou hij u er een saus bij leveren. Zo'n welgemanierde knaap is Martinet! Tybeert, u zingt steeds beter. Is dat gebruikelijk aan het hof van de koning? Had het de almachtige God maar behaagd, Tybeert, dat die misdadiger Ysengrijn bij u was, net zo vol vreugde als u!' Zo heeft Reynaert veel plezier om Tybeerts ongeluk. En Tybeert stond zo luid te gillen dat Martinet wakker werd. Martinet riep: 'Ha, ha, Goddank! Op het juiste moment was mijn strik gezet: ik heb er de kippendief mee gevangen, zo vermoed ik. Erop af nu, laten we hem de haan betaald zetten!'

(1233) Meteen was hij bij het vuur en ontstak snel een bosje stro, en wekte moeder, vader en alle kinderen en riep: 'Erop af nu, hij is gevangen!' Toen kon men allen

die in het huis waren dadelijk in beweging zien komen. De pastoor zelf wilde niet achterblijven, kwam moedernaakt uit zijn bed. Martinet was bij Tybeert gekomen en riep: 'Hij is hier!' De pastoor sprong naar het vuur en greep het spinrokken van zijn vrouw. Vrouwe Julocke nam een offerkaars en ontstak die snel. De pastoor liep op Tybeert af en begon hem met het spinrokken te slaan.

(1250) Toen moest Tybeert daar veel slagen incasseren, kort op elkaar. De pastoor stond, zoals iedereen kon zien, geheel naakt en sloeg aan één stuk door op Tybeert in, die voor hem lag. Niemand hield er zich in. Martinet pakte een steen en wierp Tybeert een oog uit. De pastoor stond geheel naakt en haalde uit voor een harde klap. Toen Tybeert zag dat hij zeker sterven zou, schraapte hij zijn moed bij elkaar, hetgeen voor de pastoor schandelijk afliep. Met klauwen en tanden tegelijk verwondde hij hem, zoals duidelijk was, en sprong de pastoor tussen zijn benen, in de beurs zonder naad, waarmee men de klok luidt. Het ding viel neer op de vloer. De vrouw was bedroefd en zwoer bij de ziel van haar vader, dat ze al het offergeld van een jaar ervoor over zou hebben als de pastoor dit verdriet en deze schande niet overkomen was. Zij sprak: 'In naam van de lelijke duivel moet deze strik gezet zijn! Zie, beste neef Martinet, dit behoorde tot het gereedschap van uw vader. Zie hier mijn schade en schande van nu af aan. Ook al zou hij genezen van de verwonding, hij heeft geen zin meer in het liefdesspel.'

(1284) Op dat moment stond Reynaert nog voor het gat. Toen hij deze woorden hoorde, bescheurde hij zich van het lachen en zijn gat kraakte. Toen sprak hij spottend: 'Zwijg, Julocke, lieve vrouwe, en stop met dit rouwbeklag en laat uw verdriet achterwege! Wat geeft het dat uw heer een van zijn klepels verloren heeft? Des te minder hoeft hij zich in te spannen! Doe er het zwijgen toe. Als de pastoor geneest, is het geen schande dat hij luidt met één klok!' Zo troostte Reynaert vrouwe Julocke, die zeer jammerde. De pastoor kon niet langer blijven staan; hij viel flauw. Toen tilde ze hem met grote krachtsinspanning op en droeg hem direct naar bed.

(1304) Ondertussen keerde Reynaert alleen terug naar zijn woning en liet Tybeert in grote vrees en doodsangst achter. Al waren Tybeerts zorgen groot, toen hij zag dat allen zich bekommerden om de pastoor, die daar gewond lag, spande hij zich zozeer in dat hij met zijn tanden het koord in tweeën beet. Toen aarzelde hij geen moment en sprong weer het gat uit en volgde de rechte weg, die naar het hof van de koning voerde. Eer hij daar arriveerde was het dag en kwam de zon op.

(1320) Zielig en zwak rende Tybeert het hof binnen, die bij de pastoor had gekregen waarover hij lang kon klagen. Toen de koning bespeurde dat hij een oog had verloren, kon men de koning de misdadiger Reynaert vreselijk horen bedreigen. De koning liet toen geen tijd verloren gaan bij het in vergadering bijeenroepen van zijn baronnen en vroeg hoe hij tegen Reynaerts wandaad het beste zou kunnen optreden. Toen werd daar menig voorstel gedaan hoe men Reynaert, die deze wandaad beging, tot de orde zou roepen.

(1335) Toen sprak Grimbeert de das, die de zoon van Reynaerts broer was: 'Heren, u heeft van alles geadviseerd. Al zou mijn oom dubbel zo slecht zijn, wil men het vrije recht handhaven, dan moet men hem tot drie keer toe dagvaarden, zoals men een vrij man behandelt. En als hij dan niet komt, is hij schuldig aan alles waarvan hij voor de koning door deze heren is beschuldigd.' – 'Wie zou volgens u, Grimbeert, hem moeten dagvaarden?', sprak de koning. 'Wie van de aanwezigen wil zijn oog of wang op het spel zetten voor een kwaadaardig schepsel? Ik denk dat hier niemand zo dwaas is.' Grimbeert sprak: 'Moge God mij bijstaan! Zie mij hier, ik ben zo dapper dat ik wel deze boodschap durf te doen, als u het gebiedt.'

– ‘Grimbeert, ga op weg en wees verstandig en hoedt u voor ongeluk.’ Grimbeert sprak: ‘Heer koning, dat zal ik.’

Derde indaging

(1359) Zo gaat Grimbeert naar Manpertuus. Toen hij er aankwam, trof hij zijn oom en vrouwe Hermeline in huis, die bij hun welpjes in het hol lagen. En zodra Grimbeert gelegenheid had, groette hij zijn oom en zijn tante. Hij sprak: ‘Bent u niet verontrust over de rechtsonzekerheid waarin u zich bevindt? Vindt u het nog geen tijd, oom Reynaert, om naar het koningshof te gaan, waar ernstige beschuldigingen tegen u geuit zijn? U bent drie keer ingedaagd. Verzuimt u morgen de rechtszitting, dan vrees ik dat voor u geen genade meer mogelijk is. U zult op de derde dag uw kasteel Manpertuus bestormd zien. U zult voor uw huis een galg of een rad opgesteld zien. Ik verzeker u dit: zowel uw kinderen als uw vrouw zullen ongetwijfeld op schandelijke wijze hun leven verliezen. U kunt er zelf niet aan ontsnappen. Daarom is de beste raad voor u om met mij naar het hof te gaan. Het is onzeker hoe het zal aflopen. U heeft vaak iets wonderlijkers meegemaakt dan dat u morgen uiteindelijk met koninklijke goedkeuring uit het hof zoudt vertrekken, vrijgesproken van alle beschuldigingen.’

(1393) Reynaert zei: ‘U heeft gelijk. Niettemin, Grimbeert, kom ik daar onder het gevolg van de koning, dan is iedereen die ik aan het hof ontmoet mij slecht gezind. Kwam ik ervandaan, dan zou ik geluk hebben. Toch lijkt het me beter – hoe het ook voor mij afloopt – dat ik met u naar het hof ga dan dat alles verloren zou zijn: kasteel, kinderen en vrouw, en bovendien mijn eigen leven. Ik kan niet aan de koning ontsnappen. Indien u wilt, dan zal ik gaan. Hoor,’ zei hij, ‘vrouwe Hermeline, ik vertrouw mijn kinderen aan u toe, opdat u nu goed voor hen zorgt. Bovenal beveel ik mijn zoon Reynaerdijn in uw zorg aan. Zijn snorhaartjes staan zo mooi op zijn snuitje. Ik hoop dat hij op mij zal lijken. Hier is Rossel, een fraaie boef; die heb ik toch zeer lief, ja, zoveel als iemand van zijn kinderen kan houden. Al is het zo dat ik nu hier weg moet, ik zal mijn uiterste best doen, als het binnen mijn vermogen ligt, om te ontsnappen. Grimbeert, neef, God moge u belonen.’

(1422) Met hoofse en mooie woorden nam Reynaert van de zijnen afscheid en verliet zijn eigen hof. Ach, hoe droef bleven vrouwe Hermeline en haar kleine welpjes achter, toen Reynaert wegging van Manpertuus en hij hof en huis aldus onbeschermd achterliet.

(1430) Nu hoort wat Reynaert heeft gedaan, zodra hij op het open veld kwam. Hij sprak tot Grimbeert en zei: ‘Grimbeert, ziet, beste neef, ik zucht en beef van angst. Ik ben in doodsnood. Mijn berouw over de zonden die ik begaan heb, is zo groot, beste neef, dat ik hier bij jou te biecht wil gaan. Hier in de buurt is niemand anders die als priester kan fungeren. Heb ik mijn biecht gedaan, dan zal mijn ziel des te reiner wezen, hoe het ook afloopt.’

(1442) Grimbeert antwoordde hierop: ‘Oom, wilt u biechten, dan moet u met onmiddellijke ingang alle diefstal en roverij afzweren, anders helpt het u geen zier.’ – ‘Dat weet ik heel goed,’ sprak Reynaert. ‘Grimbeert, luister nu goed en wil mij raad geven. Zie, ik kom tot u om vergeving voor al mijn misdaden. Nu hoor, Grimbeert, en verneem: Confiteor pater mater*, dat ik de otter en de kater en alle dieren heb misdaan. Daarvan wil ik mij door de biecht zuiveren.’ Grimbeert sprak: ‘Oom, spreekt u Frans? Spreek alstublieft in het Nederlands tegen mij, zodat ik het kan begrijpen.’

(1460) Toen sprak Reynaert: 'Ik heb alle dieren die leven misdaan. Bid God dat hij het mij moge vergeven. Ik bezorgde mijn oom Bruun een geheel bebloede kruin. Tybeert liet ik muizen vangen waar ik hem zeer liet afranselen, bij het huis van de pastoor, waar hij in de strik sprong. Ik heb Cantecleer en zijn kinderen veel leed berokkend. Of het er nu veel of weinig waren, vaak nam ik hen weg. Terecht klaagt hij de vos erover aan. De koning is aan mij ook niet ontkomen. Ik heb hem leed aangedaan, en de koningin zoveel schande dat het lang zal duren voordat zij evenveel eer van mij zullen verwerven. Ook heb ik – dat zeg ik je, Grimbeert – meer lieden bedrogen dan ik je zou kunnen vertellen.

(1481) En Ysingrijn, begrijp het goed, noemde ik oom omwille van bedrog. Ik maakte hem monnik in Elmare, waar wij beiden ingetreden waren. Dat is hem zwaar komen te staan. Ik zorgde ervoor dat hij zijn beide poten aan de klokkentouwen bond. Het luiden vond hij toen zo prettig dat hij het beslist wilde leren. Dat liep slecht voor hem af, want hij luidde zo buitensporig dat allen die buiten liepen en zij die binnen Elmare waren, meenden dat het de duivel was en naar de plaats holden waar ze klokgelui hoorden. Voordat Ysingrijn toen snel kon zeggen 'ik wil intreden,' hadden ze hem bijna van het leven beroofd. Daarna bezorgde ik hem een tonsuur. Dat zal hij zich zijn leven lang herinneren, dat weet ik wel zeker. Ik brandde hem zijn haar af, zodat zijn hoofdhuid ineenschrompelde. Daarna maakte ik hem nog meer te schande op het ijs, waar ik hem leerde vissen, terwijl hij niet kon ontsnappen. Hij kreeg er een pak slaag.

(1508) Daarna bracht ik hem op een keer naar het huis van de pastoor van Blois. In heel het land van Vermendois woonde geen pastoor die rijker was. Deze pastoor had een voorraadschuur waar menig vet stuk spek in lag. Daarvan smulde ik vaak. Onder de schuur had ik buiten het zicht een gat gemaakt. Daarin liet ik Ysingrijn kruipen. Hij vond er rundvlees in kuipen en hangend vele zijden spek. Van het vlees liet hij zo ontzettend veel door zijn keel gaan dat – toen hij weer door het gat naar buiten in veiligheid dacht te komen – zijn vervloekte buik zo dik was dat hij zijn profijt betreurde. Daar waar hij hongerig was binnengekomen, kon hij verzadigd niet naar buiten. Ik rende weg; ik zorgde voor veel lawaai in het dorp en veroorzaakte veel kabaal. Nu hoor hoe ik dat teweegbracht. Ik liep naar waar de pastoor aan zijn tafel zat te eten. De pastoor had een kapoen, de allerbeste kip die men in heel het land kon vinden. Hij was helemaal gewend uit de hand te eten. Die greep ik in mijn bek, terwijl hij vóór de tafel stond, onder de ogen van de pastoor. Toen riep de pastoor: 'Nu grijp hem, sla erop! Help! Wie zag ooit zoiets wonderlijks? Die vos komt me onder mijn ogen in mijn huis beroven. Zo helpe mij Sancta Spiritus*. Des te erger voor hem dat hij er kwam!' Hij greep het tafelmee en stootte tegen de tafel, zodat die hoog over mij heen vloog tot midden op de vloer. Hij vloekte en zwoer hevig en hij riep luidkeels 'Sla erop!' en 'Grijp hem!' En ik weg en hij erachter aan. Zijn tafelmee had hij opgeheven en hij dreef mij tot waar Ysingrijn stond. In mijn bek had ik de kip, die heel groot was en zwaar. Die moest ik daar achterlaten, of ik het wilde of niet. Toen riep de pastoor: 'Ha, heer dief, u moet de buit hier achterlaten!' Hij schreeuwde en ik ging er vandoor, waarheen ik wilde. Toen de pastoor de kip wilde optillen, zag hij Ysingrijn.

(1566) Toen raakte de wolf danig in het nauw. De pastoor trof hem in het oog met het mes. Zes man volgden de pastoor, die allen met grote stokken kwamen. En toen zij Ysingrijn zagen, maakten zij veel herrie en de burens kwamen naar buiten en ze vertelden opgewonden aan elkaar dat in de schuur van de pastoor een wolf gevangen was, die zichzelf bij de buik had vastgezet in het gat. Toen de burens dat hoor-

den, gingen zij het vreemde geval bekijken. Ysingrijn werd er afgeranseld, zodat het bittere ernst voor hem werd, want hij kreeg er heel veel grote slagen en stenen te verwerken. Toen kwamen de kinderen van het dorp en blinddoekten hem. Zijn positie was zodanig dat hij het moest toestaan. Zozeer sloegen en staken zij hem dat zij hem uit het gat trokken. Toen kreeg hij veel ellende te verwerken. En ze bonden hem een steen aan zijn nek en lieten hem lopen en lieten meteen de honden op hem los, die hem blaffend opjoegen. Ook tracteerde men hem op zware slagen, zo lang dat hij uitgeput was. Toen viel hij op het gras neer alsof hij morsdood was. Toen waren de kinderen zeer verheugd. Er heerste grote opwinding. Ze pakten hem vast en legden hem op een baar en droegen hem met veel geschreeuw over stenen en stronken*. Buiten het dorp in een greppel bleef hij de hele nacht liggen. Ik weet niet hoe hij er weg kwam.

(1606) Daarna bewerkstelligde ik dat hij mij een jaar lang zijn vriendschap beloofde. Dat deed hij op voorwaarde dat ik hem met kippen zou verzadigen. Toen bracht ik hem naar een plaats waar ik hem vertelde dat twee hennen en een haan in een groot huis langs de weg op een hanenbalk zaten, vlak bij een zolderluik. Daar liet ik Ysingrijn met mij boven op het huis klimmen. Ik zei dat ik hem de verzekering gaf dat, als hij door het zolderluik kroop, hij vooraan vette kippen zou aantreffen zo veel hij wilde. Lachend ging hij naar het zolderluik en kroop er voorzichtig door en begon her en der rond te tasten. Hij tastte en toen hij niets vond, sprak hij: 'Neef, hier is iets mis, ik vind er niets.' Ik sprak: 'Oom, wat is er met u aan de hand? Kruij er een beetje verder in! Men moet wel moeite doen om iets te krijgen. Die vooraan zaten, heb ik weggehaald.' Zo liet hij zich beetnemen en zocht de kippen te ver. Ik zag dat ik hem te pakken kon nemen en stootte hem, zodat hij van daarboven op de vloer viel, met een enorme dreun, zodat degenen die in het huis sliepen overal ontwaakten. Die bij het vuur lagen, riepen dat er in huis iets onbekends voor het stookgat was gevallen. Zij stonden op en ontstaken licht. Toen zij hem daar vervolgens zagen, werd hij levensgevaarlijk verwond.

(1646) Ik heb hem in vele moeilijkheden gebracht, meer dan ik zou kunnen vertellen. Maar van alles wat ik ooit misdeed jegens hem heb ik niet zoveel spijt als van het feit dat ik trouweloos handelde met vrouwe Yswenden, zijn mooie echtgenote, van wie hij meer hield dan van zichzelf. God moge het mij vergeven! Met haar deed ik iets dat ik liever niet had gedaan* dan dat het gedaan was.'

(1656) Grimbeert sprak: 'Indien u bij mij oprecht wilt biechten en vrij zijn van uw zonden, dan moet u onbedekt spreken. Ik weet niet waarop u doelt met 'Ik heb tegenover zijn vrouw misdaan.' Oom, ik begrijp niet hoe u deze woorden bedoelt.' – Reynaert sprak: 'Neef Grimbeert, zou het beschaafd zijn als ik onomwonden had gezegd: 'Ik heb met mijn tante geslapen?' U bent mijn verwant; het zou u storen wanneer ik iets grofs zei. Grimbeert, nu heb ik u alles gezegd wat ik mij nu kan herinneren. Schenk me kwijtschelding van zonden, dat smeek ik u, en schrijf me de boetedoening voor die u juist lijkt.'

(1674) Grimbeert was wijs en verstandig en brak een tak van een struik en gaf Reynaert er veertig slagen mee voor al zijn misdaden. Daarna gaf hij hem het dringende advies om goed te zijn, en om te waken en te bidden, en om te vasten en te vieren*, en de juiste weg te wijzen aan allen die hij zou zien afdwalen, en om voortaan fatsoenlijk in zijn levensonderhoud te voorzien. Hierna deed hij hem zowel het roven als stelen afzweren. Nu moest Reynaert zich om zijn zielenheil bekommeren, op advies van Grimbeert, en ging hij naar het hof op hoop van genade.

(1691) Nu is de biecht voorbij. De heren gingen op weg naar het hof van de

koning. Nu was terzijde van de rechte weg die ze begonnen waren te volgen, een klooster van zwarte nonnen, waar veel ganzen en kippen, veel hennen en kapoenen gewoon waren om buiten de muur naar voedsel te zoeken. Dit wist die booswicht, de onbetrouwbare Reynaert, die sprak: 'Naar dat hof loopt de juiste weg'. Met deze list leidde hij Grimbeert naar de schuur, waar de kippen her en der buiten de muur aan het scharrelen waren. Reynaert keek naar de kippen. Zijn ogen liet hij speurend rondgaan. Verwijderd van de andere liep een haan die zeer vet en jong was. Op deze sprong Reynaert af, zodat van die haan de veren in het rond stoven.

(1714) Grimbeert sprak: 'Oom u lijkt wel gek! Onzalige, wat wilt u doen? Wilt u vanwege een kip terugvallen in alle grote zonden waarover u gebiecht heeft? Dat zult u zeer betreuren!' Reynaert sprak: 'In alle oprechtheid: ik was het vergeten, beste neef. Bid God dat hij het me moge vergeven. Het zal me nooit meer gebeuren.'

(1725) Toen keerden ze terug over een smalle brug. Hoe dikwijls keek Reynaert achterom naar waar de kippen liepen! Hij kon zich niet inhouden, maar hij moest zijn natuur volgen. Al had men hem het hoofd afgeslagen, het zou naar de kippen gevlogen zijn, zo ver als het had gekund. Grimbeert zag dit gedrag en zei: 'Vieze vreetzak, dat u zo gluurt!' Reynaert antwoordde: 'U handelt verkeerd, dat u mij zo kwetst en mijn gebed verstoort. Laat me toch twee pater nosters bidden voor het zielenheil van de kippen en ganzen van het klooster, aan wie ik mij vaak vergrepen heb, en die ik deze vrome nonnen vaak afhandig heb gemaakt door mijn listigheid*.'

(1745) Grimbeert was boos, maar Reynaert keek voortdurend achterom, totdat ze arriveerden bij de rechte weg die zij voordien hadden verlaten. Daar gingen zij naar het hof en Reynaert beefde heel erg toen hij het hof naderde, waar het, naar hij vreesde, zeer slecht met hem zou aflopen.

Veroordeling en verzoening

(1753) Toen aan 's konings hof vernomen werd dat Reynaert naar het hof gekomen was met Grimbeert de das, was er bij mijn weten niemand – hoe arm of gering van afkomst ook – die zich niet gereed maakte om een aanklacht in te dienen. Dit was allemaal tegen Reynaert. Toch gedroeg hij zich onbevreesd, hoe hij zich ook voelde. En hij sprak tot Grimbeert de das: 'Leid ons over de hoofdweg'. Reynaert mat zich zo'n houding aan en toonde zich zo fier alsof hij 's konings zoon was en hij niets had misdaan.

(1768) Onverschrokken ging hij voor koning Nobel staan en sprak: 'God die alles geschapen heeft, geve u, heer koning, langdurige vreugde en eer. Terecht groet ik u, koning: nooit had een koning een dienaar die hem zo trouw was als ik steeds was en ben. Dat is dikwijls gebleken. Nochtans zouden sommigen die hier zijn mij graag beroven van uw gunst, als u geloof aan hen wilde schenken. Maar nee, u niet, God moge u belonen! Het past kroondragers niet dat zij te lichtvaardig geloof hechten aan wat de intriganten en booswichten vertellen. Toch wil ik hierover tot God klagen: er zijn heden ten dage teveel kwaadsprekers die valse beschuldigingen kunnen uiten, die nu de overhand hebben overal aan machtige hoven. Hen moet men niet geloven. Zij zijn slecht van nature, zodat zij rechtschapen mensen leed berokkenen. Moge God dat met hun leven vergelden en moge Hij hen voor eeuwig het loon geven dat zij verdienen!'

(1796) De koning sprak: 'O wee, Reynaert! O wee, Reynaert, smerige schurk, wat kunt u zich mooi voordoen! Dat kan u geen zier helpen. Staak nu uw gevelei. Door

gevele word ik niet uw vriend. De waarheid is dat u mij gediend heeft met een zaak in het woud, waarbij u zich niet heeft gehouden aan de eed die door mijn toedoen gezworen was*.' – 'O wee, wat heb ik allemaal verloren!' sprak Canticleer, die daar stond.

(1808) De koning sprak: 'Houd uw mond, heer Canticleer, nu laat mij spreken; laat mij reageren op zijn sluwe misdrijven. Och, heer schurk Reynaert, dat u voor mij genegenheid en achting koestert, dat hebt u moeiteloos aan mijn boden duidelijk gemaakt: aan de ongelukkige Tybeert, en aan heer Bruun, wiens kruin nog bebloed is. Ik zal er tegenover u geen woorden aan vuil maken. Ik vermoed dat uw keel er spoedig voor zal boeten, vandaag!'

(1820) 'Nomine patrum, christum filye!*.' sprak Reynaert. 'Al is heer Bruuns kruin geheel bebloed, heer koning, wat heb ik daarmee te maken? Al at hij Lamfroyts honing en nam deze dorpeling hem te pakken, Bruun is breedgeschouderd. Werd hij geslagen of bespot en was hij dapper, dan zou hij zich hebben gewroken voor dat hij uiteindelijk het water in vluchtte. En verder: dat Tybeert de kater, die ik gastvrij ontving, zonder mijn raad uit stelen ging bij de pastoor en door de pastoor slecht behandeld werd, bij God! Moet ik daarvoor boeten? Dan heb ik het wel heel slecht getroffen!'

(1833) Reynaert sprak verder: 'Koning leeuw, wie betwijfelt dat u met mij kunt doen wat u wilt? Hoe sterk mijn zaak ook is, u kunt mij maken en breken. Wilt u mij koken of roosteren of ophangen of blind maken, dan kan ik niet aan u ontkomen. Alle dieren zijn in uw macht. U bent machtig en ik ben zwak. Hulp voor mij is gering en voor u groot. Bij God, bracht u mij ter dood, dan zou dat een armzalige vergelding zijn*.'

(1846) Terwijl dit gezegd werd, sprong Belin de ram op, en zijn wijfje, dat hem vergezelde; dat was vrouwe Hawy. Belin sprak: 'Laten we allen onze aanklachten presenteren.' Bruun sprong op met zijn verwanten en de gemene Tybeert en Ysingrijn zijn vriend, Fortadent het everzwijn en Tiecelein de raaf, Pancer de bever, ook Bruneel, de roerdomp, die vetzak, en de eekhoorn heer Rosseel, mevrouw Fine de wezel – Canticleer en zijn kinderen sloegen heftig met hun vleugels – de fret Cleenbejach, liepen allemaal te hoop. Allen gingen ze publiekelijk voor hun heer en koning staan en lieten Reynaert gevangen nemen.

(1868) Toen begon men daar te pleiten. Nooit hoorde men van dieren zulke wel-luidende woorden als nu hier het geval is tussen Reynaert en de andere dieren, getuige degenen die het hoorden. Moest ik de redevoeringen en de woorden weer-geven die men daar uitte, dan zou me dat moeite kosten en zwaar vallen. Daarom bekort ik het verslag voor u. De overtuigendste argumenten werden daar naar voren gebracht. De klachten die de dieren presenteerden, staaften zij met betrouwbare getuigen, zoals zij dat behoorden te doen. De koning maande de grote baronnen om te vonnissen in Reynaerts proces. Toen vonnisten zij dat men een sterke en ste-vige galg zou maken en men Reynaert, de booswicht, daaraan bij zijn keel zou han-gen. Nu wordt de situatie voor Reynaert kritiek.

(1886) Toen Reynaert veroordeeld was, vertrok Grimbeert de das met Reynaerts naaste verwanten. Zij konden niet verdragen noch dulden dat men Reynaert voor hun ogen zou ophangen als een schurk. Toch vonden sommigen het uitstekend. De koning was zeer verstandig. Toen hij merkte en besepte dat menige nauw aan Reynaert verwante jongeling met Grimbeert het hof verliet, dacht hij bij zichzelf: 'Hier moet een andere overweging meetellen. Al is Reynaert zelf slecht, hij heeft menig rechtschapen verwant.' Toen sprak hij: 'Waarom bent u langzaam, Ysingrijn

en heer Bruun? Reynaert kent menige haag* en het loopt tegen de avond*. Hier is Reynaert; ontsnapt hij, komt hij drie voet uit de gevarenzone, dan is zijn listigheid zo groot en kent hij zo vele uitwegen dat hij nog in geen jaar gevangen wordt. Moet men hem ophangen, waarom doet men het dan niet? Eer men nu een galg oprichten kan, is het nacht.' Ysingrijn wist raad en sprak: 'Hier is een galg in de buurt.' En met deze woorden zuchtte hij.

(1918) Toen sprak de kater, heer Tybeert: 'Heer Ysingrijn, uw hart is bedroefd; dat neem ik u niet kwalijk*. Ook was het Reynaert die het allemaal bedacht had en zelf meeding naar waar men uw twee broers ophing, Rumen en Wijdelancken. Dit is de gelegenheid om het hem betaald te zetten. Stond u uw man, dan zou het voorbij zijn, dan zou hij nu niet meer in leven zijn.' Ysingrijn sprak tot Tybeert: 'Wat brengt u ons toch allemaal bij*! Ontbeerden wij geen strop, dan zou zijn keel al lang weten wat zijn achterste weegt.'

(1933) Reynaert, die lang had gezwegen, sprak: 'Heren, bekort mijn lijden. Tybeert heeft om zijn keel een stevig touw, dat hij buitmaakte toen hij zeer leed, in het huis waar hij de pastoor beet, die naakt voor hem stond. Heer Ysingrijn maak nu voort; u bent er nu toch voor aangewezen, en u, Bruun, om uw neef Reynaert te doden, die rode booswicht!' Toen sprak de koning meteen: 'Laat Tybeert meegaan. Hij kan klimmen. Hij kan het touw naar boven brengen zonder de moeite die het u kost. Tybeert, schiet op en breng het in orde. Het verdriet me dat u treuzelt.'

(1950) Toen sprak Ysingrijn tot Bruun: 'Bij de kloosterkruin bovenop mijn hoofd*, ik hoorde nooit zulke goede raad als Reynaert zelf hier geeft. Hij verlangt naar kloosterbier. Laten we nu voortmaken en het hem brouwen.' Bruun sprak: Neef Tybeert, neem het touw. Jij moet mee lopen. Reynaert zal mijn mooie wangen en jouw oog nu betaald krijgen. Laten we gaan en hem zo hoog ophangen dat het een schande zal zijn voor al zijn vrienden.' – 'Laten we gaan, hij heeft het beslist verdiend,' sprak Tybeert en nam het touw. Nooit spande hij zich met meer genoeg in.

(1966) Nu waren de drie heren gereed, die Reynaert zeer haatten. Dat was de wolf en Tybeert en heer Bruun, die tot zijn schade geleerd had om honing te stelen. Ysingrijn was erop gebrand om, voor hij het hof verliet, niet na te laten zijn nichten en neven en allen die aan het hof bleven – zowel bekenden als vreemdelingen – aan te sporen dat zij Reynaert gevangen hielden. Vrouwe Haersint, zijn echtgenote, beval hij bij haar leven* dat zij bij Reynaert moest staan en hem bij de baard moest nemen, en niet van hem moest scheiden, om goed noch geld, om gunst noch gevaar, noch uit vrees voor de dood.

(1985) Reynaert antwoordde snel, verstaanbaar voor allen die er waren: 'Heer Ysingrijn, halve vergiffenis, graag! Al zou mijn ondergang u lief zijn* en al brengt u mij in narigheid, ik weet zeker: als mijn tante in alle eerlijkheid het verleden voor de geest haalt, zou zij mij nooit kwaad berokkenen. Maar heer Ysingrijn, beste oom, u zorgt slecht voor uw neef, net als heer Bruun en heer Tybeert, omdat u mij zo te schande gemaakt heeft! U drieën bent er volledig voor verantwoordelijk dat men mij doden zal. Bovendien heeft u ervoor gezorgd dat al wie in mijn buurt komt, mij uitmaakt voor misdadiger of mij haat. Daarom moge u, God is mijn getuige, alle drie onteerd worden, als u niet snel geheel uw voornemen weet uit te voeren. Mijn hart is absoluut onbevreesd, ik moet toch een keer sterven. Werd mijn vader toen hij stierf niet bevrijd van alle zonden? Ga, maak de galg gereed. Als u nu nog een ogenblik treuzelt, loop dan naar de hel met al uw voeten en benen*.'

(2014) Toen sprak Ysingrijn: 'Amen.' – 'Amen,' sprak Bruun, 'en naar de hel moge hij gaan die langer treuzelt.' Tybeert sprak: 'Laten we ons nu haasten.' En met deze

woorden sprongen zij op en liepen zeer verheugd weg, en probeerden elkaar af te troeven in het springen over menige haag, Ysingrijn en heer Bruun. Tybeert volgde hen op een afstand. Het lopen viel hem een beetje zwaar door het touw dat hij droeg. Toch was hij heel snel. Dat werd geheel veroorzaakt door zijn goede humeur.

(2028) Reynaert stond er zwijgend bij en zag zijn vijanden lopen, die hem de strik dachten om te leggen. 'Maar het zal niet gebeuren,' sprak Reynaert, die naar hen staat te kijken, terwijl zij springen en wenden. Hij dacht: 'God, wat een kereltjes! Nu laat ze maar springen en rennen. Blijf ik in leven, dan zullen ze hun overmoed en smaad nog bekopen, als ik sluw genoeg ben. Niettemin zie ik ze liever ver weg dan dichtbij, degenen die ik het meest vreesde. Nu wil ik proberen om een list toe te passen die ik voor dageraad vannacht in grote bekommernis bedacht heb. Werkt mijn list net zo goed als ik hoop dat ze doet, dan verwacht ik de koning, al is hij slim en verstandig, nog te kunnen misleiden.'

(2050) De koning liet een horen blazen en gaf opdracht om Reynaert naar buiten te voeren. Reynaert sprak: 'Laat eerst de galg klaarmaken waaraan ik hangen zal. En intussen zal ik publiekelijk mijn schuld opbiechten, ter vergeving van mijn zonden. Het is beter dat alle aanwezigen mijn schurkenstreken en misdaden vernemen dan dat zij later iemand anders mijn wandaden ten laste leggen.' De koning zei: 'Spreek dan nu.'

(2062) Reynaert stond er bedroefd bij en keek om zich heen. Toen sprak hij duidelijk verstaanbaar: 'Dominus* kome mij te hulp,' zei hij. 'Nu is hier niemand in dit hof, vriend noch vijand, of ik heb hem iets misdaan. Luistert niettemin allen, heren. Laat duidelijk worden hoe ik, Reynaert, ongelukkig schepsel, voor het eerst tot het kwaad verviel. Als kind was ik altijd en eeuwig aardig. Toen men mij van de borst afnam, ging ik spelen met de lammetjes om het geblaas te horen, totdat ik er een dood beet. Voor het eerst likte ik bloed op. Het smaakte zo goed, het was zo lekker dat ik het vlees ook proefde. Daarvan leerde ik zo goed wat smakelijk is dat ik naar de geiten ging, in het woud waar ik ze hoorde blaten. Daar beet ik twee bokjes dood. Zo deed ik ook de derde dag en ik werd steeds vermeteler en beet eenden en hoenderen en ganzen dood, overal waar ik ze aantrof. Toen ik bloeddorstig was geworden, werd ik zo woest en kwaadaardig dat ik alles doodbeet wat ik tegenkwam en waarvan ik dacht dat het me zou smaken en dat ik aankon.'

(2095) Daarna kwam ik in een strenge winter met Ysingrijn bij Belsele samen onder een boom. Hij rekende voor dat hij mijn oom was en begon onze verwantschap te bepalen. Daar werden we kameraden. Ik heb alle reden om dat te betreuren! Daar beloofden wij op ons erewoord aan elkaar trouwe kameraadschap. Toen begonnen we samen rond te trekken. Hij stal het grote en ik het kleine. Wat we buitmaakten, was gemeenschappelijk. Maar wanneer we dan deelden, mocht ik heel blij zijn als ik de helft van mijn deel ontving. Kreeg Ysingrijn een kalf te pakken, of een hamel* of een ram, dan gromde hij en werd hij woest en gedroeg hij zich zo onaangenaam en gemeen dat hij mij daarmee van hem wegjoeg en mijn deel hem geheel toeviel. Dat deerde me echter niet. Menig maal heb ik meegemaakt dat als we een grote prooi belaagden die ik en mijn oom vingen, een os of een varken, hij rustig ging zitten eten met zijn echtgenote vrouwe Haersint en met zijn zeven kinderen. Dan kreeg ik hooguit een van de allerkleinste ribben die zijn kinderen hadden afgekloven. Zo weinig leverde het mij op. Maar ik kwam er niet door te kort. Als ik niet zo'n grote genegenheid voelde voor mijn oom – die zich om mij nauwelijks bekommert – had ik genoeg eten kunnen krijgen. Koning, dit laat ik u weten: ik heb nog steeds zilver en goud, dat geheel tot mijn beschikking staat, in zo'n grote hoe-

veelheid dat een wagen het nauwelijks in zeven keer zou kunnen vervoeren!

(2139) Toen de koning dit hoorde, gaf hij Reynaert heftig antwoord: 'Reynaert, hoe kwam u aan die schat?' Reynaert antwoordde: 'Ik zeg het u. Wilt u weten wat ik weet, dan zal het om niets ter wereld verborgen blijven. Koning, die schat was gestolen. Maar was hij niet gestolen, dan zou de moord op u zelf ermee gepleegd zijn, op mijn erewoord, die al uw vrienden zou verdrieten.'

(2151) De koningin raakte van streek en sprak: 'O wee, beste Reynaert! O wee, Reynaert, o wee, o wee! O wee, Reynaert, wat zegt u? Ik bezweer u dat u ons nu zegt, Reynaert, bij niets minder dan de reis die uw ziel zal ondernemen, dat u ons nu publiekelijk de hele waarheid zegt, en vertelt of u weet van enige moordaanslag of een moordplan dat gericht is tegen mijn heer. Laat dat hier openlijk horen.'

(2164) Nu hoort hoe Reynaert de koning en koningin zal misleiden en hij op vernuftige wijze 's konings vriendschap en gunst zal verwerven en hoe hij, buiten hun schuld, Bruun en Ysingrijn beiden in grote moeilijkheden bracht en in vete en ongenade met de koning zal brengen. De heren die nu zo trots waren, omdat zij dachten Reynaert bier tot zijn schande te hebben gebrouwen, zo geloof ik oprecht, zal hij op zijn beurt honingdrank bereiden, die ze zullen drinken tot hun schande.

(2179) Met een bedroefd voorkomen sprak Reynaert: 'Edele koningin, al had u mij niet aangespoord, ik ben iemand die verwacht te sterven. Ik wil mijn ziel er niet mee belasten. En was het zo dat ik het deed, dan zou ik erdoor in de hel belanden, waar kwelling en pijniging heersen! Indien de edelmoedige koning het stil wilde laten worden, dan zou ik met zijn toestemming vertellen hoe zijn onderdanen hem afschuwelijk verraden hebben met een moordcomplot. Nochtans zijn de ergste samen-zweerdere sommigen van mijn dierbaarste familieleden, die ik zeker niet zou beschuldigen als ik de hel niet vreesde, waarin – naar men zegt – zij lijdende hier sterven en van een moordcomplot op de hoogte zijn zonder dat te openbaren.'

(2199) De koning raakte bedrukt en sprak: 'Reynaert, zeg je me de waarheid?' – 'De waarheid?' sprak Reynaert, 'vraagt u me dat? Weet u dan niet hoe ik ervoor sta? Bedenk wel, edele koning: al ben ik een ongelukkig schepsel, hoe zou ik zo'n schanddaad* kunnen verdragen? Denkt u dat ik een leugen zou willen meenemen op mijn lange reis*? Waarlijk, absoluut niet!' sprak Reynaert.

(2209) Op advies van de koningin, die zeer bevreesd was dat de koning iets zou overkomen, beval de koning luid dat niemand het moest wagen om ook maar één woordje te spreken voordat Reynaert alles gezegd had wat hij wilde. Toen waren ze allen doodstil. De koning beval Reynaert om te spreken. Reynaert zat vol gemene streken. Hij dacht dat zijn geluk groot was. Hij sprak: 'Nu zwijgt allen, omdat de koning het wil. Ik zal de verraders uit het hoofd publiekelijk beschrijven, zodat ik niemand ontzie die ik moet beschuldigen. Wie de schande aangaat, moge zich ervoor schamen!'

(2227) Nu hoort allemaal hoe Reynaert zijn bloedeigen vader van verraad zal beschuldigen en een van zijn dierbaarste verwanten – dat was Grimbeert de das, die zeer op Reynaert gesteld was. Dat deed Reynaert omdat hij wilde dat men des te meer geloof zou hechten aan zijn beweringen over zijn vijanden, wanneer hij hen van verraad zou beschuldigen. Nu hoort hoe hij hiermee begon.

(2239) Reynaert sprak: 'Eens op een keer had mijn heer en vader de schat van koning Ermelinc gevonden op een verborgen plaats. Toen mijn vader de schat had gevonden, werd hij in korte tijd zo vermetel en zo trots dat hij alle dieren minachtte die eerder zijn gelijken waren. Hij liet Tybeert de kater naar de Ardennen reizen, die woeste streek, waar hij Bruun de beer trof. Hij* wenste Bruun de zegen van de

almachtige God en hij vroeg hem naar Vlaanderen te komen als Bruun koning wilde worden. Bruun was hierover verheugd: hij had het al lang gewild. Toen begaf hij zich naar Vlaanderen en kwam in Waes, in die lieflijke streek, waar hij mijn vader ontmoette. Mijn vader ontbood Grimbeert de wijze en Ysingrijn de grijze; Tybeert de kater was de vijfde; en zij kwamen bij een dorp dat Hijfte heette. Tussen Hijfte en Gent beraadslaagden zij in een donkere nacht. Daar kwamen zij samen door duivelse macht en zwoeren daar op het verlaten veld alle vijf 's konings dood.

(2270) Nu hoort allen iets ongehoords. Zij zwoeren alle vijf op Ysingrijns tonsuur dat zij Bruun op de troon te Aken zouden brengen en hem tot een machtig koning zouden maken. Het volgende spraken zij ook af: wilde iemand van 's konings verwanten zich ertegen verzetten, dan zou mijn vader met zijn zilver, met zijn goud, diegenen zozeer tegenwerken dat zij erdoor onteerd zouden zijn. Ik zal u zeggen hoe ik dit weet.

(2278) Op een morgen, heel vroeg, gebeurde het dat mijn neef de das door de wijn een beetje dronken was en hij bekende het in goed vertrouwen aan mijn echtgenote, vrouwe Hermeline, en vertelde het tot in de details terwijl ze liepen op het veld. Mijn echtgenote, die een bijzondere vrouw is, verzekerde Grimbeert dat het geheim zou blijven. Zodra ze het woud bereikte, waar ik was en waar ze mij trof, vertelde ze het mij direct. Maar zij deed het in het geheim. Ook vertelde ze het met zulke bewijzen dat ik dermate overtuigd was van de waarheid dat al mijn haren rechtop stonden van grote angst. Mijn hart werd waarlijk zo koud als ijs.

(2298) Beseft het volgende terdege. De kikkers waren vroeger vrij maar toch beklagden zij zich erover dat zij zonder overheersing waren. En zij kwamen samen en kwaakten luid tot God dat Hij hun door zijn gebod een koning zou geven, die over hen zou heersen. Dit smeekten oud en jong met groot gekwaak, met groot lawaai. God verhoorde de kikkers op een zeker moment en zond hun koning ooievaar, die hen doodbeet en verslond op alle plaatsen waar hij ze vond, zowel in het water als op het land, waar hij ze maar in zijn macht kreeg. Altijd toonde hij zich genadeloos jegens hen. Toen klaagden zij; het was te laat. Het was te laat, ik zeg u waarom: zij die eerder vrij waren, zullen onherroepelijk voor altijd aan hem onderworpen blijven en eeuwig in angst leven voor koning ooievaar.

(2323) U heren, arm en rijk, ik was bang dat iets dergelijks u nu zou overkomen. Toen heb ik zorg gedragen voor ons allen. Aldus heb ik gezorgd voor ú; daarvoor beloont u mij nu slecht! Ik weet dat Bruun boosaardig en slecht is en vol gewelddadigheid. Ik dacht: wordt hij onze heer, dan vreesde ik echt dat wij allen verloren zouden zijn. Ik weet dat de koning edel is en zachtaardig en vriendelijk voor alle dieren en het leek mij in alle opzichten een slechte ruil, die ons eer noch voordeel zou kunnen brengen. Hierover dacht ik na en hiermee hield ik me bezig. Ik maakte me grote zorgen hoe zo'n vreselijke onderneming gedwarsboemd kon worden en mijn vaders boze plan vrijdeld kon worden, die een lomperik, een vreetzak, koning en heer dacht te maken. Onophoudelijk bad ik tot God en smeekte dat hij mijn heer en koning zijn heerschappij zou laten behouden. Want ik realiseerde me terdege dat als mijn vader zijn schat behield, hij en zijn medestanders het plan vast ten uitvoer zouden brengen, zodat de koning zou worden verstoten.

(2356) In diep en zwaar gepeins was ik vaak, hoe ik te weten kon komen waar de schat lag die mijn vader had gevonden. Ik hield mijn vader nauwgezet en ononderbroken in de gaten en lag op de loer in menig bos, in menige struik, zowel op het veld als in het woud. Waar ook mijn vader, die listige oude, naartoe trok en heenliep, was het droog of drassig, was het 's nachts of overdag, ik lag altijd op de loer.

Was het overdag of 's nachts, ik was altijd waakzaam. Daarna gebeurde het op een keer dat ik mij bedekte met grote varens en plat op de grond lag en van de schat die ik begeerde graag iets had vernomen.

(2376) Toen zag ik mijn vader uit een hol komen lopen. Toen begon ik hoop op de schat te krijgen door de listige manier waarop hij zich gedroeg, zoals ik u zal vertellen. Want toen hij uit het hol kwam, lette ik goed op en ik bemerkte dat hij om zich heen keek om te zien of er iemand in zijn buurt was. En toen hij niemand zag, begroette hij het daglicht en stopte het hol dicht met zand en hij maakte het gelijk met de grond eromheen. Dat ik dit zag, wist hij niet. Toen zag ik, voordat hij vandaar vertrok, dat hij zijn staart liet slepen daar waar zijn poten hadden gestaan, en zijn sporen met aarde uitwiste. Daar leerde ik van de slimme oude een subtiele meestertruc die ik daarvoor niet kende. Aldus vertrok mijn vader daar, in de richting van het dorp, waar de hanen en de vette hennen waren.

(2400) Zodra ik mij durfde te vertonen sprong ik overeind en liep naar het hol. Ik wilde niet langer in onzekerheid zijn en ik was er toen snel. Vlug krabde ik het zand weg met mijn poten en kroop naar binnen. Aldaar vond ik grote buit. Daar vond ik zilver en goud. Hier is nu niemand hoe oud ook die ooit zoveel bij elkaar zag! Toen aarzelde ik geen moment om te gaan slepen en sjouwen zonder kar en wagen, zowel overdag als 's nachts, met inspanning van al mijn krachten. Mijn echtgenote, vrouwe Hermeline, hielp mij. We moesten ons vreselijk inspannen voordat wij de enorme schat in een ander hol gebracht hadden, waar hij meer binnen ons bereik lag. We brachten hem onopgemerkt onder een struik in een hol. Toen was ik in het bezit van de schat.

(2423) Nu hoort wat zij die de koning hadden verraden, intussen deden. Bruun de beer verzond in het geheim zijn groet door het land en beloofde grote rijkdom aan allen die hem tegen betaling wilden dienen. Hij beloofde hun met milde hand zilver en goud te geven. Mijn vader liep het hele land door met de brieven van Bruun. Hij wist in het geheel niet dat de dieven bij zijn schat gekomen waren, die zij hem afhandig hadden gemaakt. Was de schat niet weggenomen, dan zou hij er de hele stad Londen mee hebben kunnen kopen. Dit leverde het rondlopen hem op!

(2441) Toen mijn vader al het land tussen de Elbe en de Somme in alle richtingen had doorkruist en hij met zijn goud menig dappere soldaat had geworven, die hem te hulp zou komen als de zomer zou aanbreken, keerde mijn vader terug naar waar hij Bruun en zijn makkers trof. Toen vertelde hij over de grote moeite en de vele gevaren die hij voor de hoge burchten in het land van Saksen had doorstaan, toen de jagers dagelijks passeerden met hun honden, die hem vaak angst aanjoegen. Dit alles vertelde hij schertsend. Daarna toonde mijn vader brieven die Bruun zeer bevielen, waarin twaalfhonderd bij name genoemde verwanten van heer Ysingrijn stonden, met scherpe klauwen, met grote bekken, nog afgezien van de katers en de beren die alle door Bruun betaald werden, en de vossen en de dassen van Thüringen en van Saksen. Deze hadden alle gezworen dat als men hun twintig dagen soldij vooruit betaalde, zij hem naar vermogen zouden gehoorzamen. Dit verijdelde ik geheel en al, God dank!

(2473) Toen mijn vader zijn opdracht vervuld had, wilde hij zijn schat gaan bekijken. En toen hij op dezelfde plaats kwam waar hij hem eerder achtergelaten had, was de schat volledig verdwenen en was zijn hol opengebroken. Wat baat het hier veel over te zeggen? Toen mijn vader dat zag, werd hij treurig en boos, zodat hij zich uit spijt verhing. Zo mislukte Bruuns plan, geheel en al door mijn slimheid. Nu begrijpt hier mijn ongeluk: heer Ysingrijn en Bruun de vreetzak zijn nu duidelijk de

vertrouwde raadslieden van de koning, en de arme Reynaert is de zondebok!

(2491) De koning en de koningin, die beiden op gewin uit waren, namen Reynaert apart voor overleg en vroegen hem of hij zo goed wilde wezen hun zijn schat te wijzen. En toen Reynaert dat hoorde, sprak hij: 'Zou ik u mijn bezit wijzen, heer koning, die mij laat ophangen? Dan zou ik mijn verstand verloren hebben!' – 'Nee, Reynaert,' sprak de koningin, 'mijn heer zal u laten leven en zal goedgunstig zijn slechte gezindheid jegens u geheel laten varen, terwijl u voortaan verstandig zult zijn en rechtschapen en trouw.' Reynaert sprak: 'Dit doe ik, vrouwe, als de koning mij nu hier in uw aanwezigheid verzekert dat hij mij zijn steun wil geven en hij al mijn schuld wil vergeven; en daarvoor wil ik de koning wijzen waar de schat ligt.'

(2514) De koning sprak: 'Ik zou op een dwaalspoor zijn, als ik Reynaert volop wilde geloven. Het stelen en het roven en het liegen is hem aangeboren.' De koningin sprak: 'Heer, nee! U kunt Reynaert best geloven. Al was hij voordien slecht, hij is nu niet meer degene die hij was. U heeft gehoord hoe hij de das en zijn vader beschuldigd heeft van een moordcomplot dat hij best andere dieren ten laste had kunnen leggen, als hij nog langer kwaadaardig of gemeen of trouweloos wilde zijn.' Toen sprak de koning: 'Edele vrouwe, al had ik gedacht dat het me zou schaden, als u het mij durft aan te raden, dan wil ik op uw verantwoording deze overeenkomst laten afhangen van Reynaerts trouw. Maar ik zeg hem onomwonden: bedrijft hij weer kwaad, dan zullen allen die tot in de tiende graad met hem verwant zijn, ervoor boeten.' Reynaert zag dat de koning zich liet overhalen en verheugde zich, en sprak: 'Heer, ik zou dom zijn, als ik u dat niet beloofde.'

(2542) Toen nam de koning een strohalm en vergaf Reynaert volledig de vijandschap van zijn vader en bovendien zijn eigen misdaden. Dat Reynaert toen blij was, lijkt me niet verbazingwekkend. Was hij immers niet van de dood gered? Toen Reynaert gratie had gekregen, was hij bijzonder verheugd, en hij sprak: 'Koning, edele heer, God moge u lonen voor alle eer die u en mevrouw aan mij bewijst. Ik verzeker u op mijn woord van trouw dat u mij veel eer bewijst, zo veel eer en zo grote weldaad dat er niemand onder de zon is die ik zo graag mijn schat en mijn trouw gun als u en mevrouw.' Reynaert hield een strohalm voor zich en sprak: 'Heer koning, neem hem. Hierbij overhandig ik je de schat die Ermelinc vroeger bezat.' De koning ontving de strohalm en dankte Reynaert zozeer alsof hij zeggen wilde: 'hierdoor ben ik meester van de schat.' Reynaert moest inwendig zo lachen dat men het bijna aan hem merkte, toen de koning zo geheel aan zijn wens voldeed.

(2572) Reynaert sprak: 'Heer, wees stil*. Let op wat ik te zeggen heb. Aan de oostkant van Vlaanderen staat een bos dat Hulsterloe heet. Koning u zult blij zijn, als u dit onthoudt: een bron, Kriekeputte genaamd, stroomt niet ver daarvandaan in zuidwestelijke richting. Heer koning, u hoeft niet te vrezen dat ik tegenover u de waarheid ook maar enigszins geweld aandoe. Dat is een van de meest woeste streken die men in enig rijk kent. Ik zeg u ook naar waarheid dat soms een half jaar lang man noch vrouw noch enig ander levend wezen bij de bron komt, behalve de uil en de nachtuil die daar nestelen in het struikgewas, of enig ander vogeltje dat graag ergens anders zou zijn en daar bij toeval passeert. En daarin ligt mijn schat verborgen. Luister goed, dit is van belang voor u: de plaats heet Kriekeputte. U zult erheen gaan en mevrouw. Beschouw niemand als betrouwbaar genoeg om hem uw plaatsvervanger te laten zijn – begrijp me goed, koning, om Gods wil – maar ga er zelf heen. En als u bij de betreffende poel komt, zult u jonge berken vinden. Heer koning, hier moet u op letten: ga naar die berk die het dichtst bij de poel staat, koning. Daaronder ligt de schat begraven. Daar moet u graven en een beetje mos

aan één zijde wegkrabben. Daar zult u vinden menig sieraad van goud, kostbaar en mooi. Daar zult u de kroon vinden, die koning Ermelinc droeg en vele andere kostbaarheden: edelstenen, goudsmeedwerk; voor geen duizend marken zou men het kunnen kopen. Ach koning, als u deze goederen heeft, hoe vaak zult u dan bij uzelf denken: 'Ach Reynaert, trouwe vos, die listig deze schat hier onder dit mos begroef, God zij met je waar je ook bent.'

(2623) Toen antwoordde de koning meteen: 'Reynaert, als ik de tocht onderneem, moet u mee op reis. En u moet ons, Reynaert, helpen om de schat op te graven. Ik denk dat ik er alleen nooit kom. Ik heb Aken horen noemen en Parijs. Is het daar in de buurt? Maar zoals ik het begrijp, bent u, Reynaert, aan het vleien en bluffen. Kriekeputte, dat u hier noemt, is volgens mij een verzonnen naam.' Dit vond Reynaert onaangenaam en hij raakte geïrriteerd en zei: 'Ja, ja, koning, u bent er even dicht bij als Keulen bij de maand mei. Denkt u dat ik de Leie wil laten doorgaan voor de rivier de Jordaan? Ik zal u, denk ik, voldoende bewijs in het openbaar verschaffen.' Luid riep hij: 'Cuaert, kom hier! Kom voor de koning, Cuaert.'

(2646) De dieren zagen deze gang*; allen vroegen zich af wat er was. Cuaert ging vol angst; hij vroeg zich af wat de koning wilde. Reynaert sprak: 'Cuaert, heeft u het koud? U beeft. Wees maar niet bang en zeg mijn heer de koning de waarheid. Ik spoor u hiertoe aan bij de trouw die u verschuldigd bent aan vrouwe Gente en de koning zelf.' Toen sprak Cuaert: 'Ik zou vervloekt mogen worden, al wist ik zeker dat het me mijn leven zou kosten, als ik enig woord lieg, al betrof het een of andere misdaad. Want u maant me bij de trouw die ik mijn lieve vrouwe en de koning verschuldigd ben.' Toen sprak Reynaert: 'Zeg hem dan: weet jij waar Kriekeputte ligt?' Cuaert sprak: 'Of ik het weet? Jazeker, kan het anders? Ligt hij niet bij Hulsterloe, bij dat moeras in de wildernis? Ik heb er veel leed te verduren gehad, en vaak honger en kou en armoe, bij Kriekeputte, zo menige dag dat ik het niet vergeten kan. Hoe zou ik kunnen vergeten dat Reynout de gewetenloze daar de valsemunterij bedreef waarmee hij in het onderhoud voorzag van zichzelf en zijn medeplichtigen. Dat was voordat ik met Rijn een hechte vriendschap sloot, die zo vaak het schoolgeld voor mij betaald heeft.'

(2675) 'Ach,' sprak Reynaert, 'lieve Rijn, beste vriend, mooi hondje, gaf God nu maar dat u hier was! U zou aantonen ten overstaan van deze dieren, met fraaie verzen als het nodig was, dat ik nooit zo vermetel was om iets te doen waarmee ik terecht de woede van de koning jegens mij kon opwekken. Keer snel terug naar het volk daar, Cuaert,' sprak Reynaert. 'Mijn heer de koning heeft met u niets meer te bespreken.' Cuaert keerde terug en verliet het beraad van de koning. Reynaert sprak: 'Koning, is het waar wat ik u zei?' – 'Reynaert, jazeker. Vergeef mij, het was onjuist dat ik u enigszins wantrouwde. Reynaert, goede vriend, overweeg nu het voorstel om met ons mee te gaan naar de put waar de berk staat waaronder de schat begraven ligt.'

(2698) Reynaert sprak: 'Wat u zegt, is curieus. Denkt u dat ik niet zeer blij zou zijn, koning, als ik in de gelegenheid was met u te verkeren, zoals wij beiden zouden willen, zonder dat u, heer, daarmee zou zondigen? Nee, het is zoals ik u verklaar en ik het u zeg, al is het schandelijk. Toen Ysingrijn in naam van de duivel een tijd geleden intrad en hij als monnik de kruinschering ontving, toen had hij niet genoeg aan het rantsoen waarvan zes monniken leefden. Hij klaagde van de honger en kermde zozeer dat ik medelijden kreeg. Toen hij kermde en verzwakte, toen deed me dat als een verwant van hem verdriet en raadde ik hem aan weg te lopen. Daarom ben ik in de pauselijke ban. Morgen als de zon opgaat, wil ik naar Rome

om vergiffenis. Van Rome wil ik de zee over*; daarvandaan keer ik in geen geval terug voordat ik zo veel heb gedaan, koning, dat ik met u kan omgaan tot eer en voordeel van u, als ik in dit land terugkom. Het zou niet fraai zijn, heer koning, als u in gezelschap van een geëxcommuniceerde verkeerde, zoals ik thans ben, moge God me bijstaan!

(2730) De koning sprak: 'Reynaert, bent u al lang getroffen door een ban?' Toen sprak Reynaert: 'Jazeker, het is drie jaar geleden dat ik voor deken Herman en de voltallige synode in de ban gedaan werd.' De koning sprak: 'Omdat u in de ban gedaan bent, Reynaert, zou men het mij verwijten wanneer ik u met mij liet omgaan. Ik zal Cuaert of een ander met mij naar de schat laten gaan, en ik raad u aan, Reynaert, dat u niet nalaat te vertrekken om uzelf van de ban te verlossen.' – 'Dat zal ik niet nalaten,' sprak Reynaert. 'Ik ga morgen naar Rome, als ik mijn zin krijg.' De koning sprak: 'U lijkt me vervuld te zijn van zeer goede voornemens. God gunne het u dat u dit mag volbrengen, Reynaert, tot nut van u en mij en ons allen.'

(2751) Toen dit gesprek beëindigd was, ging koning Nobel op een stenen verhoging staan, waar hij alleen op placht te staan als hij aan zijn hof een rechtszitting hield. De dieren zaten in een kring, rondom in het gras, in overeenstemming met ieders afkomst. Reynaert stond bij de koningin, die hij met recht heel dankbaar mocht zijn. 'Bid voor mij, edele vrouwe, dat ik u in gezondheid terugzie.' Zij sprak: 'De Heer, die almachtig is, geve u volledige vergeving van zonden.' De koning en de koningin begaven zich opgewekt vóór al hun dieren, arm en rijk.

(2767) De koning sprak minzaam: 'Reynaert is hier naar het hof gekomen, en wil, waarvoor ik God loof, van ganser harte zijn leven beteren, en mevrouw de koningin heeft het dermate voor hem opgenomen dat ik zijn vriend geworden ben en hij verzoend is met mij, en ik hem de vrije beschikking over lichaam en ledematen gegeven heb*. Ik gebied voor Reynaert volledige vrede. Voor de tweede maal gebied ik vrede voor hem en tevens voor de derde maal, en gebied u allen, op straffe des doods, dat u Reynaert en zijn echtgenote en zijn kinderen eert, waar u hen ook ontmoet, of het nu 's nachts is of overdag. Ik wil voortaan geen klachten over kwesties met Reynaert horen. Al was hij voordien gewetenloos, ik zeg u hoe hij zich wil beteren: Reynaert wil morgen vroeg pelgrimsstaf en -tas ontvangen en wil naar Rome gaan en van Rome uit wil hij de zee over* en dan in geen geval terugkeren voordat hij volledige kwijtschelding heeft van alle zonden.'

Wraak en vlucht

(2796) Deze woorden heeft Tiecelein gehoord en hij vloog naar waar hij vandaan was gekomen en hij vond de drie gezellen. Nu hoort wat hij hun zal vertellen. Hij sprak: 'Stommelingen, wat doet u hier? Reynaert is opperschenker aan het hof en buitengewoon machtig. De koning heeft hem al zijn misdaden kwijtgescholden en u bent alle drie belasterd.' Ysingrijn antwoordde Tiecelein kortaf: 'Ik denk dat u liegt, heer raaf.' Met die woorden ging hij er vandoor, en Bruun volgde ook. Zij gingen in galop terwijl ze naar het hof van de koning renden.

(2813) Tybeert was uitermate angstig en hij bleef zitten op de galg. Hij maakte zich zulke zorgen over zijn ruige pels* dat hij zijn oog graag ongewroken wilde laten, dat hij in de schuur van de pastoor kwijtraakte, als hij met Reynaert verzoend was. Van angst wist hij niets beters te doen dan op de paal van de galg te zitten. Hij betreurde aan één stuk door dat hij Reynaert ooit had leren kennen.

(2825) Ysingrijn drong zich zeer onstuimig tot voor de koningin en uitte geagiteerd zulke grove beschuldigingen aan Reynaerts adres dat de koning helemaal woest werd en hij bevel gaf om Ysingrijn en Bruun gevangen te nemen. Direct werden zij gevangen en vastgebonden. Nooit zag u hoe men dolle honden meer vernederde dan men hen deed, Ysingrijn en ook Bruun. Men behandelde ze als gehate vijanden. Men bond hen beiden daar zo stevig dat zij de hele nacht met geen mogelijkheid een ledemaat konden bewegen.

(2841) Nu hoort wat hij nog met hen zal doen, Reynaert, die hen extreem wreed behandelde. Hij bewerkstelligde dat men van Bruuns rug een stuk vel afsneed, dat men Reynaert als pelgrimstas gaf, een voet lang en een voet breed. Nu zou Reynaert klaar zijn, als hij vier nieuwe schoenen had.

(2849) Nu hoort wat hij zal doen, hoe hij vier schoenen zal verkrijgen. Hij fluisterde tot de koningin: 'Vrouwe, ik ben uw pelgrim. Hier is mijn oom, Ysingrijn; hij heeft vier stevige schoenen. Help mij, zodat ik ze aan kan doen. Ik neem uw ziel onder mijn hoede. Het is de plicht van een pelgrim dat hij in zijn gebeden al het goede gedenkt dat men ooit voor hem deed. U kunt door mij uw ziel van schoeisel voorzien*. Laat Haersint, mijn tante, twee van haar schoenen geven. Dit kunt u met goed fatsoen doen: zij blijft rustig thuis.' Welwillend sprak de koningin: 'Reynaert, het mag u niet aan schoenen ontbreken. U moet reizen in het buitenland, onder Gods hoede, over bergen en door het woud, en lopen over stronken en stenen. Het zal je veel moeite kosten. Het is noodzakelijk voor je dat je schoenen hebt. Ik wil me er graag voor inzetten. Die van Ysingrijn zouden zeer geschikt voor u zijn; ze zijn zo stevig en zo dik, de schoenen die Ysingrijn draagt en zijn echtgenote. Al zou het hun leven kosten, ieder moet u twee schoenen geven, waarmee u uw tocht kunt afleggen.'

(2880) Zo heeft de valse pelgrim bewerkstelligd dat heer Ysingrijn van zijn beide voorpoten het vel heeft verloren, helemaal van de knieën tot aan de klauwen. U zag nooit een vogel de oogleden samengenaaid worden die zijn ledematen minder bewoog dan Ysingrijn de zijne deed, toen men hem zo deerniswekkend de schoenen uittrok, zodat het bloed hem vanaf de tenen wegvloede.

(2890) Toen Ysingrijn ontschoeid was, moest vrouwe Haersint, de wolvin, tot haar grote verdriet op het gras gaan liggen en liet zich van beide achterpoten het vel afdoen alsmede de klauwen. Deze handeling verzachtte Reynaerts verdriet aanzienlijk*. Nu hoort welke klacht hij nog uit. 'Tante,' zei hij, 'tante, in hoeveel ellende bent u door mijn toedoen geweest! Dat spijt me erg, maar in dit geval vind ik het prima. Ik zal u zeggen waarom. U bent, neem dat van me aan, een van mijn dierbaarste verwanten. Om die reden zal ik uw schoenen dragen. God weet dat u er voordeel bij hebt. U zult delen in de aflaten van hogerhand* en in alle vergeving van zonden, lieve tante, die ik in uw schoenen zal verwerven overzee*.' Vrouwe Haersint had zoveel pijn dat zij nauwelijks kon spreken: 'Ai, Reynaert, moge God voor mij vergelden dat u ons uw wil oplegt!'

(2917) Ysingrijn zweeg woedend, evenals zijn gezel Bruun, maar het was hun zwaar te moede. Zij lagen gebonden en gewond. Was op dat moment Tybeert de kater daar geweest, ik durf met zekerheid te stellen: die had voordien zo zijn best gedaan, dat hij erom niet zonder leed zou zijn gebleven.

(2926) Wat baat het u als ik lang zou uitweiden? De volgende dag voor zonsopgang liet Reynaert zijn schoenen invetten, die voordien van Ysingrijn en van zijn echtgenote vrouwe Haersint waren geweest, en hij had ze stevig laten vastbinden om zijn poten en ging naar de koning en zijn echtgenote de koningin. Hij sprak vriendelijk: 'Heer, moge God u een goede dag geven, en mevrouw, die ik terecht

mag loven. Nu laat aan Reynaert, uw dienstknecht, pelgrimstas en -staf geven en laat mij vertrekken.'

(2941) Toen liet de koning snel de kapelaan, Belin de ram, komen, en toen deze bij de koning kwam, sprak de koning: 'Hier is deze pelgrim; lees voor hem de liturgie en geef hem tas en staf.' Belin gaf de koning ten antwoord: 'Heer, dat mag ik niet doen. Reynaert heeft zelf bekend dat hij in de pauselijke ban is.' De koning sprak: 'Belin, wat geeft dat? Meester Jufroet leert ons: had een man alleen net zoveel zonden begaan als alle mensen die leven bij elkaar en wilde hij zich geheel van het kwaad afkeren en biechten en als boetedoening aanvaarden om naar het Heilige Land te gaan, dan zou hij zichzelf wel kunnen zuiveren van zonden.' Belin sprak daarop tot de koning: 'Ik verricht beslist geen enkele religieuze handeling, tenzij u mij wilt vrijwaren tegenover de bisschop en tegenover de deken.' De koning sprak: 'Binnen acht weken denk ik u niet zoveel te verzoeken. Ook had ik liever dat u aan de galg hing dan dat ik u nu om iets zou verzoeken.' En toen Belin hoorde dat de koning boos op hem was, werd Belin zo bevreesd dat hij beefde van angst en zijn altaar ging klaarmaken en begon te zingen en te lezen al wat hem gepast leek.

(2976) Toen Belin de kapelaan gedwee de bij dat uur behorende dienst had verricht, toen hing hij om Reynaerts nek een tas van Bruuns vel. Ook gaf hij de booswicht daarbij de staf in de hand, tot zijn beschikking. Toen was Reynaert geheel klaar voor zijn tocht. Toen keek hij naar de koning. De krokodillentranen liepen hem langs zijn snorharen, alsof hij diep en diep bedroefd was. Dit was om geen andere reden dan dat hij allen die hij daar achterliet niet evenveel leed had berokkend als Bruun en Ysingrijn, als het had gekund! Nochtans verzocht hij allen, terwijl hij daar stond, dat zij voor hem even oprecht zouden bidden als zij wilden dat hij bad voor hen allen. Het afscheid nemen duurde hem te lang, want graag zou hij daar vandaan zijn. Hij was voordurend angstig omdat hij zich schuldig wist.

(3003) Toen sprak de koning: 'Ik betreur het, Reynaert, dat u zo'n haast heeft.' – 'Nee heer, het is tijd. Een goede daad mag men niet uitstellen. Geef mij uw toestemming, ik wil vertrekken.' De koning sprak: 'Ga met God.' Toen beval de koning dat de hele hofgemeenschap Reynaert naar buiten zou begeleiden, behalve de gevangenen.

(3012) Nu is Reynaert pelgrim geworden en zijn oom Ysingrijn en Bruun liggen gebonden en liggen ziek van pijnlijke wonden. Ik ben ervan overtuigd dat niemand tussen Polen en Schouwen zo ernstig gestemd is, vanwege verdriet dat hem was overkomen, of hij zou hebben gelachen als hij Reynaert toen gezien had. Hoe opzienbarend was zijn vertrek en hoe natuurlijk hingen hem tas en staf om de nek en droeg hij alle schoenen, die hij om zijn poten had gebonden, zodat hij moeiteloos op een pelgrim leek. Reynaert lachte inwendig, omdat allen die in zo'n groot gezelschap met hem gingen, hem eerder vijandig gezind waren.

(3033) Toen sprak hij: 'Koning, het bezwaart me dat u zo ver met me mee gaat. Ik vrees dat het slecht voor u is. U heeft twee booswichten gevangen. Gebeurt het dat zij aan u ontsnappen, dan moet u meer op uw hoede zijn dan u ooit tevoren moest zijn. Blijf in goede gezondheid en laat mij vertrekken.' Na deze woorden ging hij op zijn twee achterpoten staan en spoorde alle dieren aan, klein en groot, om voor hem te bidden, indien zij allen wilden profiteren van zijn goede werken. Allen zeiden dat zij hem zouden gedenken in hun gebeden.

(3049) Nu hoort verder, wat Reynaert deed. Toen hij van de koning afscheid nam, gedroeg hij zich zo bedroefd dat sommigen erg medelijden met hem kregen. Hij jammerde tegen Cuaert de haas: 'O wee, Cuaert, moeten wij scheiden? Indien God

het wil, zult u mij begeleiden, en mijn vriend Belin de ram. U twee keerde zich nooit tegen mij. U moet mij een eindje verder brengen. U bent aangenaam gezelschap en onbesproken en vriendelijk en geen van de dieren klaagt over u. Standvastig is uw beider levenswijze, net zoals ik mij indertijd gedroeg, toen ik kluizenaar was. Heeft u bladeren en gras, dan verlangt u in het geheel niet naar brood of vlees of naar bijzonder voedsel.' Met zulke lof heeft Reynaert deze twee bedrogen, zodat ze met hem verder gingen, totdat hij voor de poort van zijn huis Manpertuus kwam.

(3074) Toen Reynaert voor de poort kwam, sprak hij: 'Belin, neef ram, u moet alleen buiten wachten. Ik moet mijn burcht binnengaan. Cuaert zal met mij naar binnen gaan. Heer Belin, dring er bij hem op aan dat hij voldoende troost biedt aan vrouwe Hermeline en haar kleine welpjes, als ik afscheid van hen neem.' Belin sprak: 'Ik verzoek hem dringend om ze allemaal te troosten.' Met mooie praatjes vleide en fleemde Reynaert zo uitvoerig dat hij Cuaert met sluwheid in zijn hol voerde.

(3090) Toen zij het hol betraden, Cuaert en Reynaert tezamen, troffen ze vrouwe Hermeline met haar kleine welpjes. Ze was bezorgd en bevreesd, want ze meende dat Reynaert opgehangen was. En ze zag dat hij weer naar huis terugkeerde en pelgrimstas en -staf droeg; dit kwam haar voor als iets ongelofelijks. Ze was blij en sprak direct: 'Reynaert, hoe bent u ontkomen?' Reynaert sprak: 'Ik was gevangen, maar de koning liet me gaan. Ik ben pelgrim geworden. Heer Bruun en heer Ysingrijn zijn gijzelaars voor mij geworden. De koning heeft – hij zij gedankt – Cuaert gegeven als rechtmatig zoenoffer, om mee te doen wat we willen. De koning erkende dat Cuaert de eerste was die ons tegenover hem vals beschuldigde. En bij de trouw die ik u verschuldigd ben, vrouwe Hermeline: Cuaert wacht een zware straf. Ik ben met reden boos op hem!'

(3115) En toen Cuaert dat hoorde, keerde hij zich om en wilde vluchten, maar dat lukte hem niet want Reynaert had hem de weg naar de poort afgesneden en greep hem onmiddellijk moordzuchtig bij de keel. En Cuaert riep erbarmelijk: 'Help mij, Belin! Waar bent u? Deze pelgrim bijt me dood!' Het roepen hield snel op, want Reynaert had direct zijn keel doormidden gebeten. Toen sprak Reynaert: 'Laten we nu deze goede vette haas gaan eten.' De welpjes liepen naar het voedsel en gingen samen eten. Het speet hen niets dat Cuaert het leven had verloren. Hermeline, Reynaerts echtgenote, at van het vlees en dronk van het bloed. Ach, hoe vaak wenste ze de koning alle goeds toe, die door zijn goedgunstigheid de kleine welpjes zozeer had verblijd met een heerlijk maal. Reynaert sprak: 'Hij gunt het u van harte. Ik weet zeker dat als de koning in leven blijft, hij ons graag geschenken zou geven die hij zelf voor geen zeven gouden marken zou willen hebben.' – 'Wat voor geschenk is dat?' sprak Hermeline. Reynaert sprak: 'Het is een touw en dwarsbalk en twee palen*. Maar als ik kan, zal ik hopelijk aan hem ontkomen voordat er twee dagen voorbij zijn, zodat ik mij van zijn dagvaarding niet meer zal aantrekken dan hij van die van mij.' Ze sprak: 'Reynaert, wat betekent dit?'

(3152) Reynaert sprak: 'Vrouwe, ik zal het u zeggen. Ik ken al een nieuwe wildernis met hoge struiken en heide, en daar is geen gebrek aan geschikte rustplaatsen en voedsel. Daar wonen hoenderen en patrijzen en velerlei vogeltjes. Wilt u toestemmen, vrouwe Hermeline, om met mij daarheen te gaan? Wij kunnen daar zeven jaar wonen, als we willen, verkeren in de schaduw en het daar zeer goed hebben, voordat we er opgemerkt zouden worden. Als ik er meer over zei, zou ik niet liegen.'

(3166) 'Ai, Reynaert,' sprak vrouwe Hermeline, 'dit lijkt me geheel en al vergeefse moeite te zijn. U heeft gezworen nooit meer in dit land te wonen, voordat u terug-

keert uit het Heilige Land; en u heeft pelgrimstas en -staf ontvangen.' Reynaert antwoordde onmiddellijk: 'Hoe meer gezworen, hoe meer verloren. Een wijze man zei mij eens, toen hij me van advies diende: een afgedwongen belofte betekent niets. Al zou ik die tocht volbrengen, dat zou me niet helpen,' sprak Reynaert. 'Ik zou er geen cent* wijzer van worden. Ik heb de koning een schat beloofd die ik niet bezit, en als hij daarover de waarheid weet, en dat hij door mij is bedrogen, omdat ik hem alles heb voorgelogen, dan zal hij mij veel meer haten dan hij voordien ooit deed. Om die reden denk ik bij mezelf dat ik even weinig baat heb bij vertrekken als bij blijven,' sprak Reynaert. 'En vervloekt zij mijn rode baard, wat me ook gebeurt, als de kater of de das mij er ooit toe weet aan te zetten of mijn oompje Bruun of het vooruitzicht op gewin of verlies, dat ik mij aan de genade van de koning overlever, zo lang ik leef. Ik heb zoveel angst doorstaan.'

(3200) De ram Belin werd heel erg kwaad, omdat zijn metgezel Cuaert zo lang talmde in het hol. Hij riep zeer boos: 'Cuaert, laat de duivel het regelen! Hoe lang zal Reynaert u daar houden? Waarom komt u niet naar buiten om te vertrekken?' Toen Reynaert dit had gehoord, ging hij naar buiten tot Belin en sprak zachtjes: 'Ach, heer, waarom bent u boos? Als Cuaert tegen mij en zijn tante sprak, waarom ergert u dat? Cuaert gaf me te kennen dat u langzaam vooruit kunt gaan, indien u hier niet langer wilt zijn. Hij moet hier nog even blijven bij zijn tante Hermeline en haar welpjes, die hevig wenen en jammeren omdat ik bij hen zal weggaan.' Belin sprak: 'Nu zeg me, heer Reynaert, wat heeft u Cuaert aangedaan? Naar ik begreep, riep hij dringend tot mij om hulp.' Reynaert sprak: 'Wat zegt u? Belin, moge God u bijstaan! Ik zeg u wat wij toen deden. Toen ik in huis kwam en Hermeline van mij hoorde dat ik naar het Heilige Land wilde reizen, werd ze er direct zo door aange-grepen dat ze lang bewusteloos lag. En toen Cuaert dat zag, riep hij: 'Belin, edele held, kom hier en help mij mijn tante te verkwikken. Zij is in onmacht!' Dat riep hij luid. Dit waren zijn woorden en niets anders.' – 'Waarlijk, ik hoorde ook duidelijk dat Cuaert zeer luid jammerde. Ik dacht dat hem iets overkomen was.' Reynaert sprak: 'Belin, absoluut niet. Het zou mij liever zijn dat mijn kinderen of mijn echtgenote iets overkwam, dan het leven van mijn neef Cuaert.'

(3248) Reynaert sprak: 'Hoorde u soms dat de koning mij gisteren in aanwezigheid van zeer vele edelen opdroeg om, als ik het land verliet, hem een brief te schrijven? Wilt u hem die brengen, neef Belin? Hij is geschreven en kant en klaar.' Belin sprak: 'Tja, dat weet ik niet. Reynaert, wist ik dat uw geschrift betrouwbaar was, dan hoefde u er niet op aan te dringen dat ik die naar de koning zou brengen, als ik iets had waar ik hem in zou kunnen doen.' Reynaert sprak: 'Het zal u aan niets ontbreken. Liever dan dat de brief voor de koning hier bleef, zou ik u de pelgrimstas geven die ik draag, heer Belin, en die om uw hals hangen, met daarin de brief van de koning. U zult er groot voordeel mee behalen, de dank van de koning en veel aanzien. U zult mijn heer en koning zeer welkom zijn.' Hiermee stemde mijn heer Belin in.

(3272) Reynaert ging het hol in en keerde terug en bracht het hoofd van Cuaert naar zijn vriend Belin, weggestoken in de tas, en hing, gemeen als altijd, Belin de tas om zijn hals en drukte hem zeer op het hart dat hij de brief niet zou bekijken, indien hij graag wilde dat hij de koning tot vriend zou maken. En hij zei hem dat de brief diep in de tas weggestopt zat; en als hij aanzien wilde verwerven en zijn heer de koning liefhad, dat hij dan moest zeggen dat deze brief door hem alleen opgeschreven was en het zijn idee was geweest. De koning zou hem er dankbaar voor zijn. Belin hoorde dit en sprong van de plaats waar hij stond meer dan een halve

voet omhoog, zo blij was hij over de zaak die later slecht voor hem afliep.

(3296) Toen sprak Belin: 'Heer Reynaert, nu weet ik zeker dat u mij en de hovelingen eert. Men zal mij er zeer om prijzen als men weet dat ik een geschrift kan opstellen met mooie en duidelijke woorden, al kan ik het eigenlijk niet. Er wordt vaak gezegd: menigeen heeft veel eer verworven – hem door God gegund – met zaken die hij weinig beheerste.' Hierna sprak Belin: 'Reynaert, wat is uw advies. Moet Cuaert met mij terugkeren naar het hof? – 'Nee,' sprak Reynaert, 'hij zal u snel volgen langs dit zelfde pad. Hij heeft nog geen tijd. Loop nu op uw gemak vooruit. Ik zal aan Cuaert* een geheim onthullen dat nog verborgen is.' – 'Reynaert, wees dan in Gods hoede aanbevolen,' sprak Belin en vertrok.

(3317) Nu hoort wat Reynaert doet. Hij keerde terug in zijn hol en sprak: 'Moeilijkheden en veel narigheid staan ons te wachten, als we hier blijven. Maak u gereed, vrouwe Hermeline; en al mijn kinderen eveneens. Volg mij, ik ben uw vader. En laten we ons best doen te ontkomen.' Toen werd er niet langer gewacht. Ze vertrokken allen: Hermeline en heer Reynaert en hun jonge welpjes. Ze trokken naar de wildernis.

(3330) Nu heeft Belin de ram zo hard gelopen dat hij iets na de middag het hof bereikte. Toen de koning Belin zag die de pelgrimstas terugbracht, waarvoor Bruun de beer eerder zo mishandeld was, sprak hij direct tot Belin: 'Heer Belin, waar komt u vandaan? Waar is Reynaert? Hoe komt het dat hij deze tas niet bij zich heeft?' Belin sprak: 'Koning, ik zal het u zeggen zoals ik het begrijp. Toen Reynaert geheel gereed was en hij zijn burcht verlaten zou, toen zei hij mij dat hij u, edele koning, een brief wilde sturen en toen verzocht hij mij om die te brengen uit genegenheid voor u. Ik zei dat ik omwille van u meer dan zeven brieven zou brengen. Toen kon Reynaert niets vinden waar ik de brief in zou kunnen dragen. Deze tas bracht hij mij, met de brief erin gestopt. Koning, u hoorde nooit spreken over een betere schrijver dan ik. Deze brief schreef ik voor hem, wat mij ook zal gebeuren. Deze brief heb ik bedacht, aldus opgesteld en opgeschreven.'

(3361) Toen beval de koning hem de brief te geven aan zijn klerk Botsaert. Die kon dat werk* beter dan iemand anders. Botsaert las altijd de brieven voor die het hof bereikten. Bruneel en hij namen de tas van de hals van Belin, die door zijn dwaasheid hierover zo had uitgeweid dat hij spoedig berouw zal krijgen. Botsaert de klerk ontving de tas. Toen moest Reynaerts opzet wel aan het licht komen, op het moment dat Botsaert het hoofd te voorschijn trok en het zag: 'Help, wat is dit voor een brief? Heer koning, bij mijn geloof, dit is het hoofd van Cuaert! O wee, dat u Reynaert ooit zo veel vertrouwen schonk, koning!' Toen kon men de koning en de koningin bedroefd en boos zien. De koning stond aangeslagen en boog het hoofd. Na een lange tijd hief hij het weer en begon een gebrul uit te stoten zo angstaanjagend als nog nooit van een dier gehoord was. De dieren daar waren angstig.

(3390) Toen sprong Fyrapeel naar voren, de luipaard. Hij was een verre verwant van de koning; het was hem toegestaan. Hij sprak: 'Heer koning leeuw, waarom maakt u zoveel misbaar? U laat uzelf gaan alsof de koningin dood zou zijn. Gedraag u verstandig en temper uw verdriet.' De koning sprak: 'Heer Fyrapeel, een booswicht heeft mij zo vreselijk bedrogen dat ik er woest over ben, en listig in de val gelokt, zodat ik terecht mezelf haat en ik mijn eer heb verloren. Zij die mijn vrienden waren tevoren, de dappere heer Bruun en heer Ysingrijn, die heeft een vermeende pelgrim mij ontnomen. Dat mijn eer en mijn leven ermee gemoeid zullen zijn, trek ik me heel erg aan, en terecht!'

(3411) Toen sprak Fyrapeel opnieuw: 'Is er onrecht begaan, dan moet het verzoend worden. Men zal de wolf en de beer laten komen, en vrouwe Haersint eveneens, en hun vlug genoegdoening aanbieden voor hetgeen hun misdaan werd en als zoenoffer voor hun verdriet en leed de ram Belin aanbieden, aangezien hij zelf heeft toegegeven dat hij Cuaert in het verderf stortte. Hij heeft misdaan, hij zal ervoor boeten. En vervolgens zullen we allen Reynaert achtervolgen en zullen hem vangen en hem bij zijn keel ophangen, zonder vorm van proces. Dat is rechtmatig!' Toen antwoordde de koning daarop: 'Ach, heer Fyrapeel, mocht dit lukken, dan zou het verdriet dat mij treft enigszins verzacht zijn.' Fyrapeel sprak: 'Heer, jazeker. Ik zal de verzoening regelen.'

(3431) Toen ging Fyrapeel de dappere naar waar hij de gevangenen trof. Het lijkt me dat hij ze eerst bevrijdde. En daarna sprak hij: 'U beide heren, ik breng u bescherming en vrijgeleide. Mijn heer de koning groet u en het spijt hem nu zeer dat hij tegenover u heeft misdaan. Indien u ermee instemt, biedt hij u verzoening aan, wat een ander er ook van vindt. Hij wil u geven Belin de ram en alle verwanten van heer Belin van nu tot de dag van het Laatste Oordeel. Op de vlakte of in het bos* kunt u over hen allen beschikken en kunt u hen naar hartenlust doodbijten. De koning laat u bovenal het volgende weten: dat u straffeloos Reynaert leed en kwaad mag doen, en al zijn verwanten, overal waar u ze kunt grijpen. Deze twee grote privileges wil de koning u vandaag geven, eeuwig tot uw vrije beschikking. En in samenhang hiermee wil de machtige koning dat u hem bestendige trouw zweet. Hij zal u nooit meer opzettelijk iets misdoen. Dit biedt koning leeuw u aan. Als u dit aanvaardt, zult u in zijn gunst leven. Bij God, ik zou het u zeker aanraden!'

(3462) Ysingrijn sprak tot de beer: 'Wat vindt u ervan, heer Bruun?' – 'Ik lig liever in de twijgen dan hier in de boeien. Laten we tot de koning gaan en zijn vrede accepteren.' Zij gingen met Fyrapeel mee en kwamen volledige verzoening overeen.

Aantekeningen

- 26 Letterlijk: mijn dichten zou slechts stilte zijn
73 Ook: 'verhoord', seksueel bevredigd; Mnl. *verhoert* is dubbelzinnig
117 Ook: wellust; Mnl. *lust* is dubbelzinnig
143 Ook: seksueel bevredigen; Mnl. *capelaen maken* is dubbelzinnig
236 Ook: met heel haar lichaam; Mnl. *al haer lijf* is dubbelzinnig
245 Ook: kwam snel klaar; Mnl. *was sciere ghenesen* is dubbelzinnig
788- Letterlijk: kookte scherpe loog voor hem met een stok
937 D.i. Heer priester, God behoeft u
1078- Letterlijk: voordat de regel ten einde wordt gelezen
1453 Verhaspeld kerklating: ik belijd, (biecht)vader, moeder
1544 Verhaspeld kerklating: de Heilige Geest
1602 D.i. over onbebouwde grond
1654- Ook: iets dat ik liever nog zou doen; Mnl. *dat mi liever ware bleven te doen* is dubbelzinnig
1681 D.i. de kerkelijke feestdagen te eerbiedigen
1744 Ook: begeerte; Mnl. *lust* is dubbelzinnig
1805 D.i. de koningsvrede
1820 Verhaspeld kerklating: in de naam van de Vader en Christus de Zoon
1845 D.i. een machtige koning onwaardig
1905 Haag, d.i. schuilplek
1906 D.i. de tijd voor het voltrekken van een doodvonnis is bijna verstreken
1920 D.i. daar heb ik begrip voor
1929 D.i. wat een gezwets
1951 D.i. tonsuur
1978 Ook: bij haar geliefde, d.i. Reynaert
1988 Ook: al zou uw geliefde, d.i. Haersint, mijn ondergang zijn
2013 D.i. snel
2065 D.i. God de Heer
2111 D.i. een gesneden ram
2205 D.i. liegen
2207 D.i. in de dood
2251 D.i. Reynaert sr.
2572 D.i. luister
2646 D.i. van Cuaert
2719 D.i. naar het Heilige Land
2775- D.i. heb ontslagen van rechtsvervolging
2792 D.i. naar het Heilige Land
2815 D.i. over zijn welzijn
2860 D.i. voor de reis naar de hemel
2897- D.i. maakte hem erg vrolijk
2909 D.i. de paus
2912 D.i. in het Heilige Land
3145- D.i. de onderdelen van een galg
3180 Letterlijk: een ei
3313 Ook: door middel van Cuaert
3363 D.i. voorlezen
3444 D.i. waar dan ook

■ Lieneke Verheijen

Reynaert als dichter

Het gedicht *Van den vos Reynaerde* is één van de bekendste middeleeuwse teksten en al door vele onderzoekers uitgebreid bestudeerd en geanalyseerd. Opvallend is, dat tot nu toe nog weinig aandacht besteed is aan de poëtische dimensie van het gedicht, waarbij het gaat om de mogelijke literaturopvattingen in de tekst. Een analyse vanuit een poëtische invalshoek laat zien dat in *Van den vos Reynaerde* standpunten over de creatie en receptie van literatuur aanwezig zijn, zoals de betekenis van het schrift, de kunst van het dichterschap en de toelaatbaarheid van fictionele literatuur. Dit laatste punt wordt hier uitgewerkt.

Ideeën over fictionele literatuur komen bij monde van Reynaert tot uiting. Wanneer hij aan het hof tot de dood veroordeeld wordt, verkrijgt Reynaert gratie door een prachtig verhaal te vertellen over een samenzwering tegen de koning en een verborgen schat. Op poëtisch niveau treedt Reynaert hier op als dichter van fictie en wordt Nobel belachelijk gemaakt, omdat hij niet doorziet dat Reynaert het verhaal zelf verzonnen heeft.

De opvattingen over fictionele literatuur die in het gedicht tot uiting komen, zijn goed te plaatsen in een contemporain debat, dat ging over de toelaatbaarheid van fictie en haar relatie met de geschiedschrijving.

Een korte vergelijking met de brontekst *Le Plaid*, branche I van de *Roman de Renart*, laat zien dat deze thematiek daar niet aanwezig is en dus doelbewust door de dichter van *Van den vos Reynaerde* is aangebracht.

Feit en fictie

In de twaalfde eeuw, maar ook later in de dertiende en veertiende eeuw, was door het vervagen van de grenzen tussen de geschiedschrijving en andere genres het waarheidsgehalte van teksten een onderwerp van discussie. Dichters hielden er verschillende literaturopvattingen over de betekenis en toelaatbaarheid van fictionele literatuur op na.

Om fictie te kunnen begrijpen, moet de toehoorder of lezer op de hoogte zijn van de werking ervan. Bij fictionele literatuur sluiten verteller en publiek een 'pact', waarbij de toehoorders instemmen het spelletje van 'make-believe' mee te spelen: ze weten dat het verhaal niet echt gebeurd is, maar binnen de narratieve werkelijkheid neemt het publiek de gebeurtenissen voor waar aan. Kennis van de conventies van literatuur en fictie vergroten de mogelijkheden om dit spel mee te spelen. In *Van den vos Reynaerde* is deze problematiek rond fictie gethematiseerd: daar is koning Nobel niet in staat het pact van 'make-believe' aan te gaan.

Fictie kan als volgt gedefinieerd worden:

Fiction is a category of literary text which, although it may also include events that were held to have actually taken place, gives an account of events that could not conceivably have taken place

and/or of events that, although possible, did not take place, and which, in doing so, invites the intended audience to be willing to make-believe what would otherwise be regarded as untrue.¹

Zeker in het begin waren er luisteraars die dit spel niet mee konden of wilden spelen. Het concept fictie moest in de middeleeuwen namelijk een plek krijgen in een periode die nog gedomineerd werd door het christelijke idee dat poëzie leugenachtig is, omdat het een verzonnen wereld creëert.²

In de middeleeuwen werd in alles Gods aanwezigheid gezien. De waarheid van de geschiedschrijving of historia had niet alleen betrekking op een correcte weergave van gebeurtenissen uit het verleden, maar betrof ook een religieuze of heils-historische interpretatie van deze gebeurtenissen, die verwezen naar een hogere waarheid, waarin 'Gods plan' te vinden zou zijn. Fictionele verhalen werden regelmatig als leugenachtig aangeduid, omdat ze door de mens zelf verzonnen zijn en dus niet naar een hogere werkelijkheid verwezen.

Een genre dat het vaak moest ontgelden was de ridderroman. Eén van de auteurs die zijn standpunt duidelijk liet blijken was een tijdgenoot van Willem: Jacob van Maerlant. Hij geeft in zijn *Spiegel historiael* regelmatig kritiek op dichters en voor dragers van fictie, omdat zij de historische waarheid geweld aandoen. Ook tegenwoordig is soortgelijke kritiek op historiserende romans nog wel terug te vinden, maar in die tijd had de kritiek dus ook een religieuze dimensie.

In de proloog van de *Spiegel historiael* valt Maerlant de Arturroman aan:

Dien dan die boerde vanden Grale,
Die loghene van Perchevale,
Ende andere vele valscher saghen
Vernoyen ende niet en behaghen,
Houden desen Spiegle Ystoriale
Over die truffen van Lenvale;
Want hier vintmen al besonder
Waerheit ende menech wonder,
Wijsheit ende scone leringhe,
Ende reine dachcortinghe,³

Maerlant wijst de 'boerde vanden Grale' en de 'loghene van Perchevale', waarmee hij doelt op *Le conte du Graal van Chrétien de Troyes*, af ten gunste van zijn *Spiegel historiael*. Hij valt niet alleen de leugenachtigheid van andere werken aan, maar benadrukt eveneens dat zijn werk wel de waarheid beschrijft.

Ook dierenfabels en -romans ontkwamen niet aan deze kritiek. De fictionele status van dit soort werken is immers overduidelijk. Het punt bij dierenfabels was dan ook niet of ze de historische werkelijkheid geweld aandeden, maar of ze geoorloofd waren omdat ze misschien toch een morele waarheid of diepere betekenis konden bevatten. Vanuit zo'n oogpunt zijn ze als verzonnen verhalen aanvaardbaar. Zie bijvoorbeeld de proloog van de *Esopet* (een verzameling dierenfabels):

Ic sal v hier exemple maken
Van beesten recht of si spraken
Maer merket ende hoert
Meer die redene dan die woert.

Ontdoet elc wort, ghi vinter in
Redene ende goeden sin.⁴

De mens onderscheidt zich volgens de middeleeuwse zienswijze van de dieren door de ratio en de taal. In dierenverhalen krijgen de dieren menselijke eigenschappen toegeschreven, waardoor dit soort verhalen uitermate geschikt zijn om menselijke tekortkomingen en driften bloot te leggen en zo een morele boodschap te verkondigen.

Het volgende citaat uit het *Leven van Sinte Lutgart* maakt duidelijk dat de auteur zich niet kan vinden in bovenstaande rechtvaardiging en dierenverhalen leugenachtig vindt, omdat dieren daarin tegennatuurlijk gedrag vertonen. Het vers 'Daer doen si rammen messen singen' verwijst waarschijnlijk naar de ram Belijn in *Van den vos Reynaerde*.

Ene andre sijn die achemeren
Die loegene ende so pareren,
Die si van wonderliken saken
Na haren wille selve maken,
Dat si kaitiven ende riesen
Doen haren tijt daer met verliesen:
Daer doen si stomme beesten spreken,
Daer doen si simmen speren breken
Daer doen si rammen messen singen,
Din esel dansen ende springen,
Dat hem wel qualic vuegen soude,
Wart dat hi dis it plegen woude,
Na dat sijn wesen ons betoeket;⁵

In *Van den vos Reynaerde* is een reactie op de hierboven beschreven problematiek rond fictie te vinden. Op subtiele wijze wordt in het gedicht kenbaar gemaakt welke opvattingen de dichter van *Van den vos Reynaerde* er hierover op nahoudt.

Reynaert en de verteller

Verscheidene onderzoekers hebben al opgemerkt dat in *Van den vos Reynaerde* iets bijzonders aan de hand is met de verteller van het verhaal en het personage Reynaert. Zo constateren Bouwman en Besamusca het volgende:

Op momenten van verbale hoogspanning lijken de auteur en zijn Reynaertpersonage elkaar in hun rol van verteller/verleider te raken. Beide creëren een tegenstelling tussen werkelijkheid en schijn, scheppen 'fictie', beide 'liegen' in hun streven om mededieren en publiek te overtuigen.⁶

De verteller en Reynaert hebben veel raakpunten. Beiden zijn dubbelzinnig in hun taalgebruik, delen een verachting voor de hofdieren en dorpelingen en gebruiken dezelfde uitdrukkingen en metaforen. Een mooi voorbeeld van dit laatste is de castriescène van de pastoor.⁷ Reynaert heeft Tibeert meegetroond naar het huis van

de pastoor en de kater wijs gemaakt dat er in de schuur een hoop vette muizen te vinden zijn, waarvoor hij alleen maar door een gat naar binnen hoeft te kruipen. Reynaert krijgt Tibeert zo ver dat hij naar binnen gaat en in de strik, die achter het gat hangt, vast komt te zitten. De kater maakt dan zo'n misbaar dat de bewoners gewekt worden en hem vervolgens ongenadig mishandelen. In doodsnood springt Tibeert tussen de benen van de pastoor, 'In die burse al sonder naet, / Daer men dien beyaert mede slaet.' (1267-1268), waardoor de pastoor een testikel kwijtraakt.⁸ De verteller vergelijkt hier het seksuele spel met het luiden van een klok. Reynaert neemt even verderop deze beeldspraak over en roept quasi troostend naar Julocke:

Wattan, al hevet hu heere verloren
Eenen van den clippelen zinen?
Al te min so sal hi pinen!
Laet bliven dese tale achtre.
Gheneset de pape, en es gheen lachtre
Dat hi ludet met eere clocken! (1292-1297)

Ook Reynaert vergelijkt de geslachtsgemeenschap met het luiden van een klok. Door het gebruik van dezelfde metaforiek is in deze castratiescène sprake van overeenstemming tussen verteller en personage: beiden hebben plezier in het leed van de andere figuren en verwoorden hun spot op gelijke wijze.

Dit leedvermaak is vaker aanwezig. Niet alleen Tibeert wordt afgetuigd, ook Bruun krijgt het zwaar te verduren als hij Reynaert probeert mee te krijgen naar het hof. Door toedoen van de vos komt hij vast te zitten in een boomstam. Om te ontsnappen aan het geweld van de dorpelingen moet de beer zich losrukken uit de boom, waarbij hij zijn oren, wangen en klauwen achterlaat. Met oog voor detail beschrijft de verteller hoe de beer zich losrukt:

Al haddi thoeft hutebrocht,
Eer hi die voete conde ghewinnen
Blever alle die claeuwen binnen
Ende sine twee anscoen beede. (748-751).

Na de gruwelijke mishandeling door de dorpelingen moet Bruun vervolgens ook nog de spot van Reynaert verdragen, waar Reynaert wederom dezelfde bewoordingen als de verteller gebruikt: 'Ghi hebt hu anscoen afghedaen,' (949).⁹

Wanneer Grimbeert bij Reynaert aandringt naar het hof te komen, stemt de vos hiermee in, waardoor geen mishandeling van een bode plaatsvindt. Reynaert neemt hier het stokje van de verteller over. Bij het opbiechten van een aantal van zijn misdaden beschrijft hij uitgebreid hoe Isegrim door zijn toedoen ongenadig wordt afgeseld.

Het leedvermaak van Reynaert en de verteller wordt helemaal duidelijk in de passage waar Reynaert als pelgrim verkleed is. De vos heeft het voor elkaar gekregen dat Isegrim en Bruun hun huid hebben moeten afstaan voor zijn pelgrimsuitrusting. De verteller beschrijft hoe de situatie aan het hof is:

Nu wart Reynaert peelgrijn,
 Ende zijn oem Ysingrijn
 Ende Brune die ligghen ghebonden
 Ende ziec van zeeren wonden. (3012-3015)

Dan concludeert hij het volgende:

Mi dinct ende ic wane des,
 Dat niement so onspellic es
 Tusschen Pollanen ende Scouden,
 Die hem van lachene hadde onthouden
 Dor rauwe die hem mochte gheskien,
 Haddie hi Reynaerde doe ghesien. (3016-3021)

Reynaert is verkleed als pelgrim en Bruun en Isegrim liggen mishandeld en vastgebonden op de grond. De verteller vindt de situatie hoogst vermakelijk en denkt dat iedereen die dit gezien had, zou moeten lachen. Een mooie karakteristiek van die lach geeft Van Daele: 'Het is de meewarige, sarcastische lach van iemand die de hofgemeenschap, zoals die hier wordt getekend, grondig veracht. Willem deelt Reynaerts verachting.'¹⁰

Een andere overeenkomst tussen Reynaert en de verteller is de dubbelzinnigheid van hun uitspraken, waardoor niet alleen de hofdieren, maar ook de luisteraars van het gedicht in verwarring gebracht worden. Zo is de verteller behoorlijk dubbelzinnig over de vos. Enerzijds heeft hij net als Reynaert plezier in de mishandeling van de dieren, anderzijds typeert hij Reynaert frequent negatief, zoals 'Den fellen metten grijsen baerde.' (60) of 'die felle creatuere, / Die onghetrouwe Reynaert,' (1700-1701). Deze dubbelzinnige typering heeft er mede toe geleid dat er vele discussies zijn gevoerd over de vraag of Reynaert als een positief of negatief personage gezien moet worden.

Ook Reynaerts uitspraken zijn dubbelzinnig. Zo heeft Bruun bijvoorbeeld niet door dat Reynaert het eerst over 'crancke have' (563) heeft en vervolgens over 'Goeder versscher honichraten' (568). Ook Tibeert doorziet de tegenstrijdigheid niet dat Reynaert 's nachts niet naar het hof durft te reizen, maar wel zonder problemen naar de woning van de pastoor gaat.

In branche I, *Le Plaid*, zijn al deze parallellen tussen verteller en vos niet aanwezig. Het taalgebruik van beiden vertoont geen overeenkomsten. De Franse verteller heeft geen dubbelzinnige houding tegenover de vos en hij typeert Renart consequent negatief. De verteller in *Van den vos Reynaerde* is meer ambigu, zoals uit bovenstaande verzen (3016-3021) blijkt. Verder is in de Franse bron het leedvermaak minder aanwezig. De mishandelingen zijn korter beschreven en minder gewelddadig. Zo worden aan de mishandeling en bespottung van Bruun en Tibeert in *Van den vos Reynaerde* minstens twee keer zoveel verzen besteed dan aan die van de beer en kater in *Le plaid*, en is de Vlaamse biecht van Reynaert veel langer dan de Franse versie. Doordat een aantal misdaden van Reynaert veel uitvoeriger verteld wordt, is de biecht uitgebreid van zo'n 90 verzen in de Franse tekst naar ruim 250 in *Van den vos Reynaerde*.

De vele raakpunten tussen Reynaert en de verteller in *Van de vos Reynaerde* laten zien dat er iets bijzonders aan de hand is met Reynaert. Dit wordt duidelijk bij zijn voordracht aan het hof, waar Reynaert zelf optreedt als verteller.

Reynaert als dichter van fictie

Bij globale lezing valt meteen op dat *Van den vos Reynaerde* ten opzichte van *Le plaid* een stuk langer is. Branche I is circa 1620 verzen lang en *Van den vos Reynaerde* ruim het dubbele: 3469 verzen. Dit verschil is voor een groot deel toe te schrijven aan de invoeging van een voordracht van Reynaert. In branche I werpt Renart zich na de ter dood veroordeling voor de voeten van de koning en smeekt om genade. Tussen de uitspraak en het krijgen van gratie zitten zo'n 70 verzen. De auteur van *Van den vos Reynaerde* lijkt niet tevreden te zijn met deze afwikkeling en heeft honderden verzen toegevoegd, waarin Reynaert op eigen kracht zijn vrijheid verwerft. Tussen de veroordeling en het krijgen van gratie zitten in *Van den vos Reynaerde* ongeveer 900 verzen.

Reynaert krijgt de koning zover dat hij hem gratie verleent door het vertellen van een verhaal over een complot tegen de koning, dat Reynaert voorkomen zou hebben door de schat waarmee de samenzwering gefinancierd werd te stelen. Langzamerhand wordt duidelijk dat Reynaert in deze voordracht de rol van verteller en dichter op zich neemt. Niet alleen maakt hij gebruik van typische voordrachtstechnieken, Reynaert vertoont ook opvallende gelijkenissen met de dichter uit de proloog.

Reynaert verschijnt na drie keer gedaagd te zijn eindelijk aan het hof van koning Nobel, waar hij na een proces wordt veroordeeld tot de strop. Maar Reynaert is niet onvoorbereid:

Nu willic prouven dat ic mach
Te hove bringhen een baraet
Dat ic voer de dagheraet
In groter zorghen vant te nacht. (2042-2045)

In de proloog deelt Willem mee dat hij vele nachten wakker heeft gelegen bij het schrijven van de *Madocke*. Op gelijke wijze heeft ook Reynaert 's nachts zijn tekst bedacht. Hij is dus niet alleen een voordrager van een verzonnen verhaal, hij heeft het zelf gedicht.

Terwijl Bruun, Isegrim en Tibeert bezig zijn met het gereedmaken van de galg, krijgt Reynaert toestemming een biecht uit te spreken. Reynaert gedraagt zich vervolgens als een jongleur, een voordrager van een verhaal, en past zijn houding hierop aan:

Reynaert stont als een drouve man
Ende sach al omme harenthare.
Daer so sprac hi al openbare: (2062-2064)

De houding van Reynaert bij deze zogenaamde biecht is een pose. Ze is heel anders dan zijn zelfverzekerde houding bij zijn aankomst aan het hof alsof hij 'sco-ninx sone' (1766) was, en nadat hij ter dood veroordeeld is en hij Bruun en Isegrim aanspoort de galg voor hem gereed te maken.

Met luide stem begint Reynaert zijn verhaal met een religieuze topos: 'Helpe,' seit hi, 'Dominus!' (2065), een roep om bijstand van God. De auteur gebruikt eveneens een religieuze topos in de proloog: 'God moete ons ziere hulpen jonnen.' (10). De vos vertelt vervolgens hoe hij op het slechte pad is geraakt. Hierbij heeft hij het over

een bondgenootschap met Isegrim, waarbij hij zelf bijna niets van de buit kreeg. Het bezit van een grote schat maakte echter dat Reynaert hier niet te erg onder leed. Later vertelt de vos dat hij de schat heeft ontstolen aan zijn vader, die met de schat een samenzwering wilde financieren tegen Nobel. Reynaert attendeert de koning erop dat hij vermoord zou zijn, als hij, Reynaert de schat niet gestolen had. Op dat moment doet de koningin haar intrede. Zij is zeer ontdaan door wat ze gehoord heeft en dringt er bij Reynaert op aan te vertellen wat hij weet:

Die coninghinne wart vervaert
 Ende sprac: 'O wy, lieve Reynaert!
 O wy, Reynaert, o wy, o wy!
 O wy, Reynaert, wat sechdi?
 Ic mane hu bi der selver vaert
 Dat ghi nu ons secht, Reynaert,
 Di hu ziele varen sal,
 Dat ghi ons secht de waerheit al
 Openbare ende brinct voort
 Of ghi weet van eenegher moort
 Of eenen mordeliken raet
 Die jeghen minen heere gaet.
 Dat laet hier openbare horen.' (2151-2163)

Ze bezweert Reynaert het verhaal over de moord te vertellen en benadrukt dat hij dit 'openbare', publiekelijk, moet doen. Verderop eist Nobel 'Bi der coninghinnen rade,' (2209) om stilte zodat Reynaert het woord kan nemen. Een oplettend publiek denkt bij deze woorden aan de vrouw waarnaar wordt verwezen in de proloog, op wier aandringen de dichter zijn verhaal heeft geschreven: 'Ne hads mi eene niet ghebeden / Die in groeter hovesscheden / Gherne keert hare saken.' (27-29). Reynaert vertelt het zijne op verzoek van de koningin.

Het vervolg van Reynaerts voordracht wordt aangekondigd met 'Nu hoert hoe Reynaert sal verdoren' (2164). Met het 'Nu hoert' vraagt de verteller de aandacht van de toehoorder. Lulofs heeft erop gewezen dat een dichter met 'Nu' + praesens de aandacht van het publiek vraagt voor een specifiek moment in het verhaal.¹¹ Het aanspreken van het publiek tijdens een voordracht is een techniek van een jongleur.¹² Niet alleen de verteller, ook Reynaert maakt gebruik van deze typische vertellerstechniek.

De woordgroep 'Nu hoert' komt opvallend vaak voor in *Van den vos Reynaerde*. Ze wordt achttien keer gebruikt, waarbij slechts één keer door een ander dan Reynaert of de verteller. De vos gebruikt de woordgroep vijf keer en de verteller twaalf keer, waarvan negen op de vos betrekking hebben. Bijvoorbeeld: 'Nu hoert wat Reynaert heeft ghedaen.' (877), 'Nu hoert hoe Reynaert sal verdoren' (2164), 'Nu hoert voert wat Reynaert dede.' (3049). Na 'Nu hoert' beschrijft de verteller het gedrag van de vos en/of de gevolgen daarvan voor de toekomst. Telkens komt Reynaert na het 'Nu hoert' het eerste aan het woord.

Zelf gebruikt Reynaert 'Nu hoert' drie keer wanneer hij biecht bij Grimbeert op weg naar het hof: 'Grimbeert, nu hoert haerwaert' (1448), 'Nu hoert, Grimbeert, ende verstaet:' (1452), 'Nu hoert wat ic daer toebrochte.' (1530). Tijdens zijn voordracht aan het hof gebruikt hij deze constructie twee keer om een wending in zijn verhaal aan te kondigen: 'Nu hoert wonder alle groot:' (2270) en 'Nu hoert wat si hierbinnen

daden' (2423). In *Le plaid* daarentegen, is slechts één keer een equivalent van het 'Nu hoert' te vinden. Aan het begin van de biecht roept Renart uit: 'Or entendez a mes pechez!' ¹³ Het gebruik van 'Nu hoert' is dus als overeenkomst tussen Reynaert en de verteller en als voordrachtstechniek een aanwijzing voor Reynaerts vertellersrol.

De verteller beschrijft na het 'Nu hoert hoe Reynaert sal verdoren' het verdere verloop van de gebeurtenissen, waarna Reynaert weer aan het woord komt. Omdat hij weet dat hij sterven gaat, wil Reynaert zijn ziel niet belasten met het verzwijgen van een moordcomplot. Na wat aarzeling aan de kant van de koning, krijgt hij uiteindelijk de gelegenheid om het woord te voeren. Als een echte jongleur gebiedt Reynaert zelf ook om stilte:

Hi sprac: 'Nu zwighet overal,
Nadien dat es den coninc lief.
Ic sal hu lesen sonder brief
Die verraderen openbare, (2220-2023).

Reynaert zal zijn verhaal uit het hoofd voordragen, zoals het een jongleur betaamt. Hij beschrijft dan hoe zijn vader een schat vindt en een verbond sluit met Isegrim, Tibeert, Grimbeert en Bruun met als doel de koning te doden. Hij vervolgt dan met 'Nu hoert wonder alle groot:' (2270), een uitspraak die in het Franse chanson de geste veelvuldig gebruikt werd ('or oiez') en ook aan het begin van *Karel ende Elegast* te vinden is: 'Hoort hier wonder ende waerhede!' ¹⁴ Chansons de geste waren voordrachtteksten, waarbij vaak vaste motieven en formules gebruikt werden om het de jongleur makkelijker te maken de tekst te onthouden. ¹⁵ Het is heel goed mogelijk dat met Reynaerts uitspraak verwezen wordt naar het genre van het chanson de geste en daarmee naar een typische voordachtsituatie.

Het was volgens Reynaert de bedoeling van de bondgenoten om na de koningsmoord Bruun op de troon te zetten. Reynaert is hier van op de hoogte, omdat zijn vrouw Hermeline op een ochtend Grimbeert ontmoette, die in een dronken bui zijn mond voorbij praatte. Vervolgens beschrijft Reynaert hoe hij de schat ontdekt en verplaatst, waardoor de samenzweerders geen goud meer hebben om de aanslag te financieren. Dan volgt een opmerkelijke passage, die Reynaert aankondigt met 'Nu hoert wat si hierbinnen daden / Die den coninc hadden verraden.' (2423-2424). Wat Reynaert vervolgens gedetailleerd beschrijft, is de rekrutering van een groot aantal huurlingen door de samenzweerders. Maar Reynaert kan hier niet van op de hoogte zijn, omdat dit alles geschiedde na de ontmoeting van zijn vrouw met Grimbeert. Het verhaal is natuurlijk verzonnen, met Reynaert in de rol van alwetende verteller. Het is echter opvallend dat niemand zich afvraagt hoe Reynaert dit allemaal te weten is gekomen. De koning en de hofdieren denken dan ook dat ze een ware geschiedenis te horen krijgen.

Op plotniveau vertelt Reynaert dus een verzonnen verhaal, dat door Nobel voor waar aangenomen wordt. De koning is te geobsedeerd door de schat om te doorzien dat Reynaert niet de waarheid spreekt. Voor de oplettende luisteraar van het gedicht is het duidelijk dat Reynaert op poëticaal niveau als verteller optreedt en aan de koning een fictief verhaal voordraagt. Reynaert maakt gebruik van vertellerstechnieken, vertoont overeenkomsten met de dichter in de proloog en is een alwetende verteller in zijn voordracht. Hier wordt Nobel, omdat hij Reynaerts verhaal voor waar aanneemt, terwijl het duidelijk verzonnen is, te kijk gezet als iemand die het procédé van fictie niet begrijpt.

Met de voordracht bereikt de vos zijn doel: de koning en koningin geloven hem. Ze hebben hun zinnen op de schat gezet en leiden Reynaert weg van de hofdieren om te achterhalen waar hij de schat verborgen heeft. Nadat de koning en zijn vrouw nog gediscussieerd hebben over de betrouwbaarheid van het verhaal van de vos, schenkt de koning Reynaert gratie op voorwaarde dat deze vertelt waar de schat verborgen is. Wanneer de overeenkomst is gesloten, beschrijft Reynaert de plek waar de schat zich bevindt. Die ligt begraven in het oosten van Vlaanderen, in het bos Hulsterloe:

Mochti onthouden dit:
 Een borne, heet Kriekepit,
 Gaet zootwest niet verre danen.
 Heere coninc, ghi ne dorst niet wanen
 Dat ic hu de waerheit yet messe.
 Dats een de meeste wildernesse
 Die men hevet in eenich rike. (2576-2583)

De verdere beschrijving van Kriekeputte is echter niet natuurgetrouw, maar een literaire voorstelling. Reynaert beschrijft Kriekeputte als een locus terribilis, een literair topos.¹⁶ De plek waar de schat verborgen ligt, stelt hij voor als een verwilderde en verlaten plaats waar bijna nooit iemand komt. De uitspraak van Reynaert 'Heere coninc, ghi ne dorst niet wanen / Dat ic hu de waerheit yet messe', die voorafgaat aan de beschrijving van Kriekeputte is dubbelzinnig. De plaats Kriekeputte bestaat wel echt – Cuwaert kent de plek en bevestigt dit voor de koning –, maar de invulling van de plek heeft Reynaert verzonnen. Dit is eveneens een aanwijzing voor de status van de schat: ook die is niet echt. De koning is niet in staat deze dubbelzinnigheid te doorzien.

De koning gelooft Reynaert vanwege de bestaande plaatsen en personen in het verhaal. Bij fictie is de mogelijkheid voor het opnemen van elementen uit de werkelijkheid, die het verhaal een grotere waarschijnlijkheid geven, aanwezig. Voor de koning zijn deze namen juist bewijs dat het verhaal waar gebeurd is. Alleen met betrekking tot Kriekeputte vraagt Nobel zich af of deze plaats wel echt is. De koning denkt dat het een verzonnen naam, 'een gheveinsde name' (2635) is. Een soortgelijke terminologie is ook te vinden in de proloog van *Sinte Franciscus leven* van Jacob van Maerlant, een auteur die heel anders over fictie dacht dan Willem. In deze tekst laat Maerlant blijken dat hij het betreurt dat bijna niemand nog de 'waerheit mint'. Een groot publiek is niet meer geïnteresseerd in verheven stof als heiligenlevens. De mensen willen alleen nog maar luisteren naar verhalen met helden die nooit hebben bestaan, waarnaar verwezen wordt met de 'gheveinsde namen':

Cume is hi van mi bekent,
 Die nu leest ende waerheit mint;
 Maer Tristram ende Lanceloot,
 Perchevel ende Galehoot,
 Gheveinsde namen ende ongeboren,
 Hier of willen de lieden horen;¹⁷

Ook in zijn *Spiegel historiael* komt deze terminologie terug:

Van Perchevale, van Galyote,
 Van Egraveine, van Lancelote,
 Vanden concinc Ban van Benowijc
 Ende Behoerde dies ghelijc,
 Ende van vele geveinseder namen,
 Sone vandic altesamen
 Cleene no groot inden Latine:
 Dies docht mi verlorne pine,
 Dat ict hier ontbinden soude;¹⁸

De dichter van *Van den vos Reynaerde* gebruikt dezelfde bewoording als Jacob van Maerlant. Door de terminologie van 'geveinseder namen' over te nemen en deze woorden Nobel in de mond te leggen, maakt Willem de dichters die menen dat fictionele literatuur leugenachtig is belachelijk.

Eerder in het gedicht werden deze dichters ook al geïroniseerd. Over het proces van Reynaert deelt de verteller het volgende mee: 'Nye hoerde man van dieren / So scone tale als nu es hier / Tusschen Reynaerde ende dandre dier / Orconde den ghenen die dat horden.' (1869-1871a). Door zich zogenaamd te beroepen op getuigen, pretendeert de auteur dat het proces echt heeft plaatsgevonden. Natuurlijk is het verhaal fictief, dus niemand kan het proces gezien hebben. Op speelse wijze verwijst de auteur zo naar het debat over fictie en ironiseert hij de tegenstanders, de auteurs die grote waarde hechten aan de waarheid van teksten.

Om Nobel niet te hoeven begeleiden naar Kriekeputte, zegt Reynaert in de pauzelijke ban te zijn en daarom op pelgrimstocht naar Rome te willen gaan. Hij overtuigt Belijn en Cuwaert met hem mee te gaan naar zijn hol, waar hij afscheid van zijn gezin zal nemen. Reynaert krijgt Cuwaert zover dat hij mee het hol in gaat om zijn vrouw te troosten, terwijl Belijn buiten blijft wachten. Eenmaal binnen wordt de haas verorberd door de hele familie, waarna Reynaert de kop van Cuwaert in de pelgrimstas meegeeft aan de onwetende Belijn. Aan het hof neemt Botsaert de tas van hem over. Bij opening van de tas roept hij uit: 'Helpe, wat lettren zijn dit?' (3376). De brieven zijn niets anders dan het hoofd van Cuwaert, waarmee Nobel pijnlijk duidelijk wordt gemaakt dat Reynaerts verhaal verzonnen was en hij niet begreep dat hij in plaats van een werkelijke geschiedenis een verzonnen verhaal voorgeschoteld kreeg.

Conclusie

In tegenstelling tot Renart in *Le Plaid*, is het in het Vlaamse gedicht Reynaert zelf die zijn vrijheid bewerkstelligt. Hij komt helemaal alleen te staan voor een grote groep dieren, zoals een jongleur voor een luisterend publiek. Met Reynaerts redevoering creëert de auteur een voordrachtsituatie, waarin Reynaert de rol van jongleur en dichter van fictie aanneemt. Op poëticaal niveau wordt Nobel daarbij door zijn onvermogen Reynaerts woorden op waarde te schatten, te kijk gezet als slechte verstaander van fictie. Via Nobel maakt de dichter van *Van den vos Reynaerde* de tegenstanders van fictie belachelijk. Zij die vast blijven houden aan het idee dat fictie leugenachtig is, omdat ze verzonnen is, zijn net als de leeuw onmachtig de

werking van fictionele literatuur te begrijpen. Hiermee neemt het gedicht stelling in het debat over het waarheidsgehalte van teksten. De dichter voert een pleidooi voor fictionele literatuur en draagt daarmee een moderne literatuuropvatting uit.

* Dit artikel is voortgekomen uit mijn afstudeerscriptie *'Help, wat lettren zijn dit?'* Een poëtische interpretatie van *Van den vos Reynaerde*. Opleiding Nederlands, Vrije Universiteit Amsterdam, begeleider dhr. R.M.Th. Zemel, oktober 2004.

Noten

1. Green, D.H., *The Beginnings of Medieval Romance. Fact and Fiction, 1150-1220*, Cambridge, 2002, p. 4.
2. Green, 2002, p. 27.
3. Jacob van Maerlant, *Spiegel historiael*, M. de Vries, E. Verwijs (ed.), Leiden, 1863, Partie I, Boek I, vs. 55-64.
4. Stuiveling, Garmt (ed.), *Esopet*, Amsterdam, 1965, vs. 19-22.
5. Veerdeghem, Frans van (ed.), *Leven van Sinte Lutgart*, Leiden, 1899, Boek II, vs. 89-101.
6. Bouwman, A. & B. Besamusca (ed.), *Reynaert in tweevoud*, Amsterdam, 2002, deel I, *Van den vos Reynaerde*, p. 183.
7. Dit voorbeeld komt uit R. van Daele, *Ruimte en naamgeving in Van den vos Reynaerde*, Gent, 1994, p. 352.
8. De geciteerde verzen komen uit het Comburgse handschrift, editie Bouwman en Besamusca 2002.
9. Van Daele, 1994, p. 415. Zie verder voor meer voorbeelden van overeenkomstig taalgebruik tussen Reynaert en verteller.
10. Van Daele, 1994, p. 511 e.v.
11. Lulofs, F., *Nu gaet reynaerde al huten spele. Over commentaar en interpretatie*, Amsterdam, 1975, p. 18 e.v.
12. Stuij, R.E.V. (red.), *Frans literatuur van de Middeleeuwen*, Muiderberg, 1988, p. 46.
13. Jauss-Meyer, H. (vert.), *Le Roman de Renart*, München, 1965, vs. 1029.
14. Claassens, Geert (ed.), *Karel ende Elegast*, Amsterdam, 2002.
15. Stuij 1988, p. 46.
16. Van Daele, 1994, p. 493 e.v.
17. Jacob van Maerlant, *Sinte Franciscus leven*, P. Maximilianus (ed.), Zwolle, 1954, dl. I, vs. 31-36.
18. Partie III, Boek V, Kapitel LIV, vs. 51-59.

■ John Buyse

Carlos de Vleesschauwer en het vijfde handschrift van *Reynaert I*

Ontdekte fragmenten wel degelijk uit Reynaert I

De fragmenten van de *Reynaert I*, die verleden jaar door een landgenoot uit Frankrijk werden meegebracht en die zich thans in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel bevinden, behoorden wel degelijk tot een vroege vijftiende-eeuwse versie van het dierenepos. Tot dit besluit is Carlos De Vleesschauwer gekomen, de leraar uit de Oostvlaamse Leiestreek, die als eerste de fragmenten heeft onderzocht. Onlangs werd zijn konklusie bevestigd door J. Deschamps, wetenschappelijk adviseur bij het handschriftenkabinet in de Koninklijke Bibliotheek.

Bovenvermelde titel met intro was te lezen in *De Standaard*¹ van 16 juni 1972 en verwijst naar de bijdrage van Carlos de Vleesschauwer uit Deinze bij de ontdekking van het vijfde handschrift van *Reynaert I* (*Van den vos Reynaerde*). In de latere publicaties over deze ontdekking² worden de rollen van Albert van Loock, Jan Deschamps en Herman Liebaers genoegzaam beschreven. Hoe de Deinzenaar hierin werd betrokken, vraagt nog enige toelichting.

Carlos de Vleesschauwer viert dit jaar zijn 87ste verjaardag. Hij was tijdens zijn beroepsleven leraar in het secundair onderwijs. Nadien bleef hij actief met de studie van boeken, geschiedenis, kunst, met muziek en met tekenen.

Rond 1957 leerde ik hem kennen aan het Sint-Hendrikscollege te Deinze. Om zijn leerlingen cultuur bij te brengen, organiseerde onze klastitularis Antoon Ottevaere excursies naar enkele Vlaamse steden. Zijn collega Carlos de Vleesschauwer was de toeristische gids. Bij een eerste uitstap naar Brugge bezochten we talrijke bezienswaardigheden en beëindigden de dag in het eeuwenoude café Vlissinghe. De gids heeft met zijn cultuurhistorische kennis op ons een blijvende indruk nagelaten.

In de jaren 1971-1972 verschenen berichten in de pers over de fragmenten van het vijfde handschrift van *Reynaert I*. Toen de naam van Carlos de Vleesschauwer hierin voorkwam, was zijn relatie tot deze vondst me onduidelijk. Een reden om hem hierover, na ruim 35 jaar, opheldering te vragen. Eerst worden de gebeurtenissen over de ontdekking chronologisch op een rij gezet.

Kroniek

De handschriftfragmenten van *Reynaert I* werden ontdekt door Albert van Loock in 1971 in een zestiende-eeuwse boekband.³ De Brusselse antiquaar had de boekband tijdens de paasvakantie gekocht bij L. Bouwman, een Nederlandse collega die in Monte Carlo woonde. De band bevatte, in omgekeerde volgorde, het zesde en vijfde deel van een zesdelige uitgave van het Oude Testament. Deze uitgave werd

in 1522 gedrukt door Johannes Knobloch te Straatsburg.⁴ Op de titelpagina staat de naam van een vroegere eigenaar: Nicolaus Biedburch of Bredburch, met bovenaan een fragment uit *Jeremia*⁵ en onderaan de inhoud van het vijfde deel.

Van Loock kocht de bijbel omdat deze in een Vlaamse boekband was ingebonden. De bruine kalfslederen band heeft vier gelijkaardige stempels met twee psalmteksten in het Nederlands. Op het perkamenten schutblad aan de binnenzijde van het achterplat stond een Middelnederlandse tekst in versvorm.

Op 11 juni 1971 toonde hij de postincunabel aan Jan Deschamps, wetenschappelijk attaché bij de afdeling Handschriften aan de Koninklijke Bibliotheek Albert I. Deschamps vroeg om afzonderlijk het perkamenten schutblad te mogen aankopen. Van Loock ging hiermee akkoord. Er was een verzamelaar bereid de postincunabel te kopen, ook al was het schutblad met de Middelnederlandse tekst hieruit verwijderd.

Op 16 juni 1971 werden de perkamenten schutbladen beter onderzocht. Het schutblad aan de voorzijde was een blad van een Latijns juridisch foliohandschrift van Italiaanse oorsprong uit de veertiende eeuw. Het intussen losgeweekte schutblad van het achterbord was een Middelnederlands handschrift van omstreeks 1300 met de proloog en het begin van een onbekend heiligenleven van de Heilige Alexius, in totaal 54 verzen.

Met de verwijdering van het achterste schutblad kon de vulling van de kalfslederen band gezien worden. Dit waren op elkaar geplakte en beschreven vellen papier. Deschamps adviseerde de bladen uit de band te halen en ze te laten losweken omdat ze mogelijk met literaire teksten waren beschreven.

Op 18 juni werden de bladen uit het achterbord, en op 23 juni die uit het voorbord losgeweekt. Er kwamen 22 papieren vellen te voorschijn van vijf verschillende handschriften en een oude druk.

De bladen werden door Van Loock voor onderzoek toevertrouwd aan Carlos de Vleeschauwer, die tot de conclusie kwam dat een blad uit het voorbord en vijf bladen uit het achterbord tot een tot dusver onbekend handschrift van *Van den vos Reynaerde* hadden behoord.

Van zodra de nieuwe Reynaertfragmenten aan het licht waren gekomen, vroeg en verkreeg de Koninklijke Bibliotheek een aankoopoptie op de postincunabel en al de fragmenten die erin waren gevonden.

Op 4 augustus kwam Van Loock de fragmenten en de postincunabel te koop aanbieden. Ze werden op 24 augustus door de Koninklijke Bibliotheek verworven en op 24 november in de inventaris opgenomen.

De zes Reynaertfragmenten bevinden zich sindsdien in de handschriftenafdeling onder nummer hs. IV 774, 1-6. Ze zijn in de *Inventaris van de Middelnederlandse handschriften* beschreven als: 'papier; zes losse bladen, 17x11 cm; 1 kol., één hand, littera cursiva; eerste helft 15de eeuw'. Deschamps noemde de nieuwe fragmenten de 'Brusselse fragmenten of hs. H'.⁶ Ze bevatten de verzen 578-641, 830-891, 956-1023, 1465-1523, 1706-1766 en 2079-2142 in de nummering van Hellinga.⁷ Dit zijn in totaal 369 verzen of een kleine 11 % van de volledige *Reynaert I*.

De boekband waarin de fragmenten werden gevonden, wordt bewaard in de afdeling Kostbare Werken onder nummer LP 9997 A.

Onderzoek door De Vleeschauwer

Over zijn onderzoek van de in 1971 ontdekte fragmenten is Carlos de Vleeschauwer vrij bescheiden. Door zijn culturele interesses bezocht hij vaak tentoonstellingen in Brussel, de Koninklijke Bibliotheek en ook de antiquariaten die de hoofdstad rijk was. Zo kwam hij in contact met Albert van Loock, een gerenomeerd antiquariaat in de Sint-Jansstraat te Brussel. Vanwege zijn kennis van klassieke talen, van Middelnederlands en een beetje oud-Frans vroeg de antiquaar geregeld aan De Vleeschauwer om binnengekomen boeken en oude teksten te onderzoeken.

Na onderzoek van de 22 bladen uit de boekband, zag De Vleeschauwer vlug dat zes bladen versregels uit de *Reynaert* bevatten. Hij heeft de verzen vervolgens vergeleken met een tekstuittgave van *Van den vos Reynaerde*.

De detailstudie werd uitgevoerd door de in 2004 overleden Jan Deschamps, die De Vleeschauwer goed heeft gekend. Latere publicaties over deze fragmenten waren hem zelfs onbekend.

Eveneens op verzoek van Albert van Loock schreef De Vleeschauwer nog over de *Flandria Illustrata* van Antonius Sanderus.⁸ Door zijn leraarstaak en zijn vele interesses had Carlos de Vleeschauwer te weinig tijd om te publiceren. Niettegenstaande zijn bescheidenheid blijft de naam van de Deinzenaar verbonden aan de ontdekking van het vijfde handschrift van *Reynaert I*.

Aankoop

Over de aankoop van de band en de fragmenten heeft Herman Liebaers,⁹ toenmalig hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, zijn 'kanttekeningen' nagelaten. Hij vond dat de ophefmakende berichten die in de Belgische en Nederlandse kranten over de nieuwe Reynaertfragmenten verschenen, de aankoopprijs aardig konden opdrijven. Omdat hij voor een opdracht naar het buitenland moest, wilde hij voor zijn vertrek de koop sluiten. Liebaers wist dat de Vlaamse intelligentsia het hem nooit zou vergeven indien de Koninklijke Bibliotheek de nieuwe Reynaertfragmenten niet had kunnen verwerven. Hij ontbood Albert van Loock om over de aankoop te onderhandelen en nam één van de vermetelste beslissingen van zijn beroepsleven. Hij zei koudweg: 'Wat die fragmenten ook mogen kosten, ik koop ze zonder op de prijs iets af te dingen'. Van Loock was zo onthutst, noemde een prijs en Liebaers ging akkoord. Zo kon de hoofdconservator met een gerust gemoed naar het buitenland vertrekken.

Later vertelde Van Loock aan Liebaers dat hij na overleg met binnen- en buitenlandse collega's een prijs wilde vragen die 25 % hoger lag, maar dat hij zo van streek was dat hij een lagere prijs noemde dan hij had voorgenomen. Nog later vertelde Van Loock dat hij beter de fragmenten aan de bibliotheek zou hebben geschonken. Hij had een zware belasting moeten betalen op de 'goede' zaak die hij meende gedaan te hebben.

Volgens Liebaers behoren de ontdekte fragmenten tot de kostbaarste Middelnederlandse handschriften die de Koninklijke Bibliotheek rijk is.

Ontbrekende boekbanden

In de betrokken boekband zijn, in omgekeerde volgorde, het zesde en vijfde deel van de *Biblia Sacrae scripturae veteris* ingebonden. Als de andere boekbanden¹⁰ nog bestaan, is het niet uitgesloten dat hierin fragmenten van het vijfde handschrift van *Van den vos Reynaerde* te vinden zijn. Logisch gezien zijn het twee boekbanden met telkens twee delen.

Dezelfde bijbel in de Württembergische Landesbibliothek te Stuttgart is eveneens in drie banden ingebonden. Eigenaardig is dat hier in de eerste band het eerste en zesde deel zijn ingebonden, in de tweede band het tweede en vierde en in de derde band het vijfde en derde deel.¹¹

Via internet zijn nog boeken van drukker Johannes Knobloch uit Straatsburg te vinden. Zijn naam komt voor in verschillende schrijfwijzen. Zo is in de online catalogus van de universiteitsbibliotheek van Freiburg im Bresgau zijn naam op veertien¹² verschillende manieren opgenomen. Knobloch¹³ drukte tussen 1503 en 1519 in Straatsburg 268 titels, waaronder werken van Erasmus en Luther.

Voor de hartstochtelijke vossenjagers is er een eenvoudige queeste te ondernemen – gewoon zoeken naar de twee ontbrekende boekbanden met vier delen van de *Biblia Sacrae scripturae veteris*, ingebonden in een Vlaamse kalfsleren paneelstempelband.

Altijd werk aan de winkel!

Noten

1. *De Standaard*, 16 juni 1972, p. 14, kol. 1-5.
2. Literatuuropgave onder *hs. IV 774 Van den vos Reynaerde (fragmenten)*, in: Jan Deschamps & Hans Mulder, *Inventaris van de Middelnederlandse handschriften van de Koninklijke bibliotheek van België*, eerste uitgave, Brussel, 1998, p. 53-54.
3. Jan Deschamps, *Nieuwe fragmenten van Van den vos Reynaerde*, in: E. Rombauts en A. Welkenhuysen (red.), *Aspects of the Medieval Animal Epic*, Leuven/Den Haag, University Press/Martinus Nijhoff, 1975, p. 199-206.
4. Het gaat over twee delen van de *Biblia Sacrae scripturae veteris*. Volgens de boekbeschrijving in de online catalogus van de universiteitsbibliotheek van Freiburg im Bresgau staat op het titelblad: *Biblia Sacrae Scripturae veteris: omnia, ex antiquiſ. authographis absoluta uoluminibus sex. – Argentorati: apud Ioannem Knoblochum*. Het boek heeft een octavo formaat. Het colofon van het zesde deel vermeldt als publicatiedatum: Anno MD.XXII. Duodec. Kalen. Septem, d.i. 12 september 1522.
In de gevonden boekband is het zesde deel eerst ingebonden. Dit deel bevat de *Libri apud Hebraeos inter canonicos non recepti, Machabaeorum lib. 1, 2, Sapientia Salo., Ecclesiasticus, Baruch, Tobias, Iudith*, 151 ff. Het vijfde deel bevat de *Agiographa: Cantica canticorum 21., Hester 22., Daniel 23., Ezdras et Nehemias 24*. De paginering start op f. 226 en eindigt op f. 332. In de katernen met drukkerssignaturen: ggg, hhh en iii, volgt de folia-nummering niet de juiste numerieke volgorde, een fout die dikwijls voorkomt in antieke boeken.
5. Het fragment bovenaan de titelpagina is uit Jeremia 17.5: *Maledictus vir qui confidit in homine et ponit carnem brachium suum et a Domino recedit cor eius*. In de Nieuwe bijbelvertaling: *Vervloekt wie op een mens vertrouwt, wie zijn kracht ontleent aan stervelingen, wie zich afkeert van de HEER*.
6. Jan Deschamps, o.c. onder nummer 3, p. 199. Omdat de letter H in verwijzingen naar Reynaerhandschriften en -drukken al in gebruik was om de volksboeken aan te duiden, kregen de Brusselse fragmenten later de letter J toegewezen.
7. W.Gs Hellinga, *Van den vos Reynaerde*, I. Teksten, Zwolle, 1952.

Esse
 Maledictus vir qui confidit in Jove et ponit manum brachium
 suum et a Domino recedit totumque et



LIBRI APVD

HEBRAEOS INTER CA-
 NONICOS NON RECEPTI,

olim apud oēs sed modo

Machabaeo 1

rum Lib. 2

Sapientia Salo-

Ecclesiasticus

Baruch

Tobias

Indith.

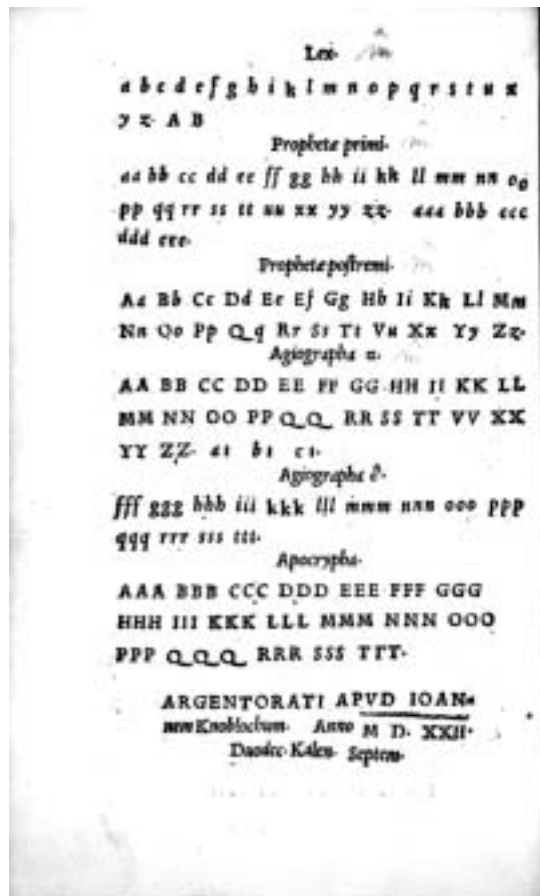
Lucanus dicitur



170 { Cantuarum
 Hestor
 Daniel
 Iephee
 Vexmie } sunt opposita

IV
 777
 LP 9997A
 1-2

Afb. 1. Titelpagina van het zesde deel



Afb. 2. Laatste verso pagina van het zeste deel met de drukkerssignaturen en het colofon

8. Carlos de Vleesschauwer, *De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus. Alfabetisch register van het illustratiemateriaal in de twee Latijnse edities (1641, 1732) en in "Verheerlijkt Vlaandre" (1735)*. 1ste aflevering: Localiteiten, in: *Archief- en bibliotheekwezen in België – Archives et bibliothèques de Belgique*, Brussel, 1978, 1-2, p. 1-114. Ook afzonderlijk uitgegeven: Carlos de Vleesschauwer, *De Flandria Illustrata van Antonius Sanderus*, Brussel, A. van Look, 1978, 113 p.
9. Herman Liebaers, *Hedendaagse belangstelling voor Middelnederlandse handschriften*, in: Herman Liebaers, *Meestal in opdracht. Brusselse kanttekeningen van een bibliothecaris*, 's-Gravenhage/Antwerpen, Martinus Nijhoff, 1982, p. 132.
10. De vier ontbrekende delen van de *Biblia Sacrae scripturae veteris* zijn:
 Deel 1: *Pentateuchos: Genesis 1., Exodus 2., Leuiticus 3., Numeri 4., Deuteronomium 5.*, 196 ff.
 Deel 2: *Prophetae Primi: Josue 6., Judicum 7., Regum pri. & sec. 8., Regum tert. & quar. 9.*, 185 ff.
 Deel 3: *Agiographa: Paralipomenon 10., Psalmi 11., Prouerbia Salomonis 12., Ecclesiasten 13., Iob 14., Ruth 15., Threni Hiere. 16.*, 202 ff.

Deel 4: *Prophetæ Postremi: Esaias 17., Hieremias 18., Ezechiel 19., Liber duodecim prophet. 20., 222 ff.*

Bron: online catalog van de universiteitsbibliotheek van Freiburg im Bresgau.

11. Dit komt waarschijnlijk door het ontbreken van een duidelijke nummeraanduiding op het titelblad van ieder deel van de zesdelige uitgave (afb. 1). De afzonderlijke onderdelen van het Oude Testament staan wel op het titelblad met een volgnummer. De laatste versopagina van het zesde deel vermeldt de drukkerssignaturen van de verschillende delen als richtlijn voor de boekbinder (afb. 2).
12. Knoblauch, Knobloch, Knoblochij, Knoblochium, Knoblochum, Knoblochus, Knoblochvs, Knoblouch, Knoblouchi, Knoblouchius, Knoblouchum, Knoblouchus, Knoblouech, Knobluchus.
13. Website: http://bacm.creditmutuel.fr/IMPRIMEUR_STRASBOURG.html, op datum van 19/01/2007, op naam van Jean Knobloch, onder: *Le livre en Alsace du XIIe au XVIe siècle. Le livre imprimé: les imprimeurs strasbourgeois.*

■ Jen de Groeve**Klaas Verplancke, middeleeuwer
Grensverleggende Reinaart-illustraties**

Bij uitgeverij Manteau is eind 2006 een nieuwe versie voor de jeugd verschenen van *Reinaart de vos, de felle met de rode baard*. Je mag het boek gerust 'nieuw' noemen, ook al is de tekst (van Henri van Daele) in 1996 al eens verschenen bij uitgeverij Averbode. Uitgeverij Manteau heeft de tekst opnieuw laten illustreren door Klaas Verplancke. Met als resultaat dat we nu over een versie van het Reynaertverhaal beschikken die in de jeugdliteratuur zijn weerga niet kent en die ook onder de Reynaertvertalingen en -bewerkingen voor volwassenen zeer hoge toppen scheert. Niet vanwege de tekst, die een verdienstelijke jeugdversie mag genoemd worden maar die ook niet meer is dan dat, maar vanwege de illustraties. Klaas Verplancke neemt de vrijheid om in zijn prenten een autonoom verhaal te vertellen in een beeldtaal die onmiskenbaar refereert aan oude meesters als Pieter Bruegel en Jeroen Bosch, maar die tegelijk ook uitgesproken individualistisch is. Verplancke tekende eigentijdse, eigenzinnige illustraties en raakt het wezen van het dertiende-eeuwse Reynaertverhaal met zeer grote precisie.

Reinaart de vos, niet voor kinderen

Het is geen kinderspel wat er allemaal gebeurt in het verhaal van Reynaert. Bedrog, moord, geweldpleging, verkrachting... Het was in oorsprong geen verhaal voor kinderen, maar er zijn in de loop der jaren wel talloze kinderversies van gemaakt. De auteurs van deze uitgaven hebben in verband met het 'kindonvriendelijke' karakter van het verhaal een en ander opgelost door weg te laten wat voor een kinderhart al te gortig was, of door er een beetje van af te doen, of het wat omfloerster te zeggen... Vandaar dat Reynaert de moordenaar in veel kinderboeken Reintje de deugniet geworden is.

Dat schrappen en verdraaien om kinderen niet te bruuskeren, is iets waar men vanaf de jaren 1970 grotendeels vanaf gestapt is. Er bestaan verschillende jeugdversies die het middeleeuwse verhaal inhoudelijk en qua toon intact laten. Paul Biegel bijvoorbeeld was in de vroege jaren 1970 de eerste die zijn Reynaertversie voor kinderen niet censureerde (*Reinaart de vos*, Holland 1972). Ernst van Altena deed dat een paar jaar later ook niet, en Henri van Daele heeft in *Reinaart de vos, de felle met de rode baard* ook niets gewijzigd: een kat wordt een kat genoemd, en moord is moord.

De illustratoren van die Reynaertversies voor kinderen volgden de schrijvers daarin. Bert Bouman tekende bij de tekst van Ernst van Altena in *Reinaart de vos, de middeleeuwse satire* (Ploegsma, 1979) erg realistische prenten. Een bekende scène is die waar Tibeert de kater meneer pastoor in doodsangst naar het kruis vliegt. Met fatale gevolgen, want meneer pastoor zal het voortaan met een stukje minder moeten doen. Deze scène werd vroeger gegarandeerd gecensureerd, meneer pastoor raakt in een aantal versies (en niet alleen in die voor kinderen) een stuk zediger, zijn neus kwijt. Maar op de prent van Bouman staat hij expliciet in zijn



afb. 1

blootje en Tibeert vliegt pijnlijk accuraat naar zijn geslacht. Zoveel 'realisme' was ongezien in die tijd en ook vandaag kom je het niet zo vaak tegen in kinderboek-illustraties.

Er staat meer dan er staat

Tekende Bert Bouman zonder reserve de scènes zoals ze beschreven stonden, Klaas Verplancke vindt dat hij *niet* moet tekenen wat er geschreven staat. En precies dat stukje weerbarstigheid zorgt ervoor dat deze Reynaertversie met zijn illustraties stukken boeiender is dan welke jeugdversie ook die eraan vooraf is gegaan.

Neem bijvoorbeeld de openingsprent (afb. 1). Traditioneel tekent de illustrator van het Reynaertverhaal altijd de eerste scène: de hofdag van de koning. Elk dier mag zijn grieven komen vertellen en de koning zal recht spreken. Verplancke houdt zich echter niet bezig met het vertellen van het verhaal en in dit boek dan ook geen prent van de hofdag. De eerste prent is een beeld waarop simultaan (naar middeleeuws gebruik) een aantal van Reinaarts vuige praktijken zijn afgebeeld: hij heeft zich aan de vrouw van Isengrijn de wolf vergrepen – hoewel zij bijzonder welwillend was –, Reinaart heeft de jongen van Isengrijn op hun kop gepist en daardoor blind gemaakt, Cuwaart de haas bijna de keel overgebeten en Coppe de kip heeft hij effectief onthoofd. Diezelfde Reinaart zit devoot geknield in een priesterkleed en hij heeft een mijter op zijn hoofd. Een mijter met tandjes.

Allemaal op die eerste prent, nog voor je met het verhaal begonnen bent. Wat je hier ziet, volgt niet zozeer de gebeurtenissen in dit verhaal, Verplancke gaat recht op zijn doel af: hij tekent waar het hier in essentie om gaat: schijnheiligheid en bedrog in alle sectoren van de maatschappij. Hij doet dat in erg visuele symbolen, bijvoorbeeld die mijter. Je kunt je afvragen, verstaat een kind dit? Jazeker. Als volwassene ga je die prent analytisch, beschouwend bekijken en ga je op zoek naar de symboliek. Dat is niet de manier waarop een kind leest en kijkt. Kinderen vatten niet noodzakelijk de betekenis van een beeld, maar ze pikken meestal wel heel precies de sfeer ervan op, dus het dreigende en het bedrieglijke van de situatie zullen ze herkennen. En daarmee hebben ze wel de essentie van het beeld gevat.

Een probleem bij het bewerken van een klassiek literair werk voor kinderen, is dat er vaak heel veel verloren gaat. Het is een dubbel probleem: je moet ten eerste een grote cultuurhistorische kloof overbruggen. Je mag er niet van uitgaan dat iedereen de middeleeuwse symboliek kent of de literaire conventies van die tijd. Dus heeft een moderne Reynaertversie nogal wat bijkomende informatie nodig om niet te veel van zijn oorspronkelijke betekenis te verliezen. In een boek voor volwassenen lost men dat op met voetnoten of informatieve bijlagen. Maar – tweede probleem – je moet een verhaal vertellen dat kinderen aanspreekt, jonge tieners in dit geval. Voetnoten in een kinderboek mag je al uitsluiten en of een informatieve bijlage zo efficiënt is, betwijfel ik. Jozef Janssens noemt in de facsimile-uitgave van het Comburgse handschrift *Van den vos Reynaerde* (Davidsfonds, 1991) het dertiende-eeuwse Reynaertverhaal een 'meesterwerk van dubbelzinnigheid'. Het is satirisch, het steekt de draak met de conventies en met de moraal van de tijd, het zit vol met dubbele bodems... De middeleeuwse lezer of de luisteraar verstond dat – het ging tenslotte om zijn wereld – en de dichter kon dan ook een gesprek aangaan met zijn publiek: er werd geknipoogd, gealludeerd op dingen waar wij nu in veel gevallen het

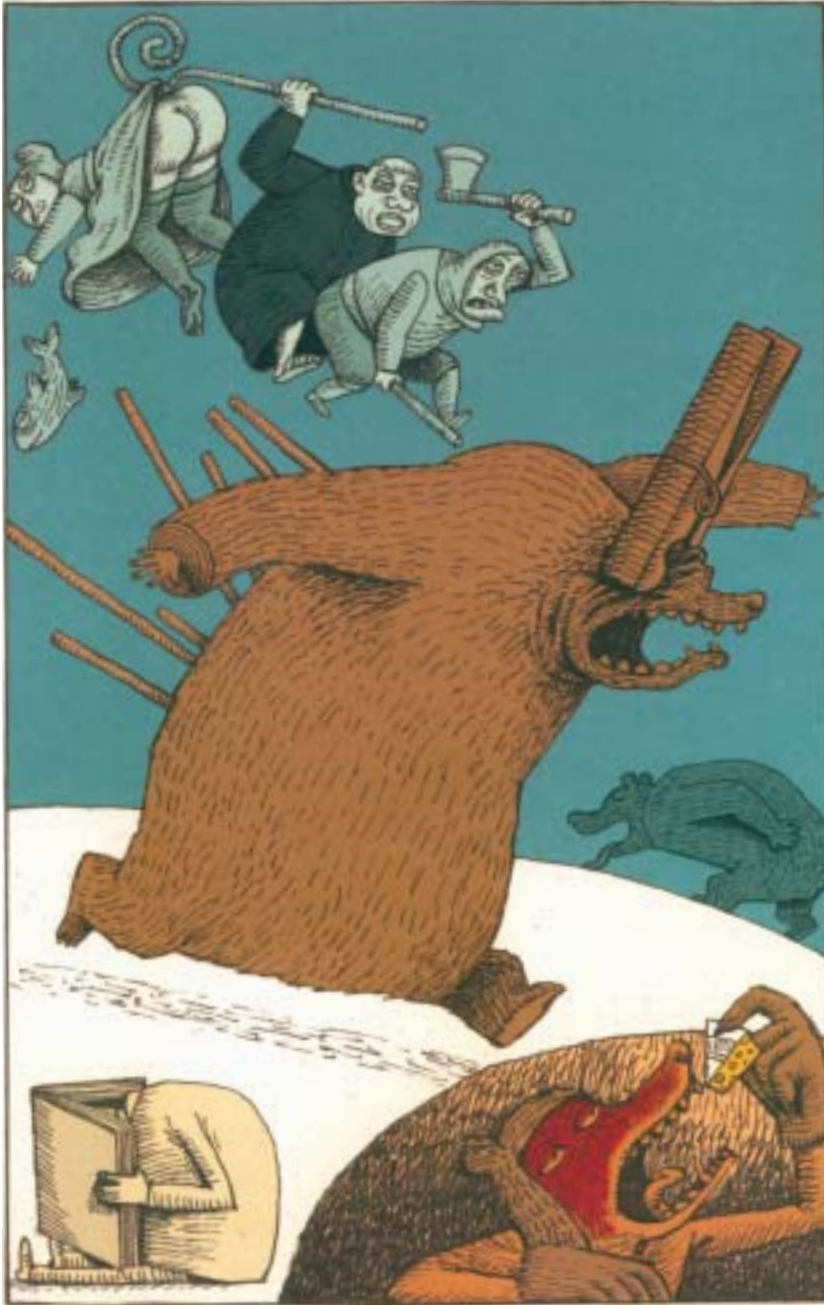
raden naar hebben, er werd naar andere literatuur verwezen... Klaas Verplancke heeft met zijn prenten veel opgevangen van wat er in de tekst van Henri van Daele verloren is gegaan. Hij doet met zijn prenten precies hetzelfde als de middeleeuwse dichter en betreft zo de lezer actief in zijn verhaal.

Zoals de middeleeuwse meesters

Het valt van af het begin op dat Klaas Verplancke voor zijn beelden inspiratie gezocht heeft bij onder meer Pieter Bruegel en Jeroen Bosch. Op de openingsprent zie je bijvoorbeeld hoe de twee blinde jongen van Isengrijn op Bruegels wijze (als de blinde de blinde leidt, dan vallen ze beiden in de gracht) elkaar de weg wijzen en op het tafereel waarin Bruun de beer door boer Lamfroot en meneer pastoor achternagezeten wordt, zit er een klein, onopvallend figuurtje in de benedenhoek van de prent, met zijn hoofd in een boek weggedoken (afb. 2). Bruegel schilderde frequent dergelijke figuurtjes in de marge van het gebeuren en gaf op die manier commentaar bij wat er zich op zijn schilderij afspeelt. Dit figuurtje, dat zich afwendt van het geweld en de dubieuze seksuele moraal van de geestelijkheid die op de prent te zien zijn, zegt dus veel over de maatschappelijke context waarin Reinaart opeerde.

Klaas Verplancke heeft zich voor het tafereel waarin Reinaart koning Nobel verleidt met de onbestaande schat van Kriekeputte (afb. 3) direct geïnspireerd op een paneel van Jeroen Bosch: 'De goochelaar'. Een onnozele hals laat zich daarop in de luren leggen door een goochelaar, terwijl intussen een handlanger bezig is zijn beurs te stelen. Je herkent de opstelling, de figuren, een aantal details... Het is overduidelijk en expliciet ontleend aan Bosch. Maar Verplancke neemt niet zomaar een tafereel over en het is ook niet toevallig van Jeroen Bosch: Bosch brengt op dit schilderij de dwaze mens in beeld, die zich weerloos overgeeft aan overduidelijk bedrog. En dat is wat er ook gebeurt in dit verhaal: Reinaart de vos is iedereen te slim af om de simpele reden dat de anderen zich zo gewillig laten bedriegen. De mens wil bedrogen worden, Jeroen Bosch schilderde dat, Klaas Verplancke ook en je moet maar eventjes om je heen kijken om te weten dat het een universeel verhaal is en van alle tijden.

Verplanckes illustraties tonen veel Bosch-referenties maar in de meeste is de inspiratie een stuk minder direct en hij doet ook veel meer dan zomaar een beeld of een tafereel 'citeren'. Hij speelt met symbolen die Bosch gebruikte (bv. de uil), hij plaatst de oude symbolen in een nieuw kader of, andersom, brengt moderne elementen in een middeleeuwse context. Dat maakt dat zijn prenten vaak iets dubbelzinnigs hebben. Net als Bosch schildert hij zeer concrete uitbeeldingen van symbolische zaken, een bijzonder efficiënte manier om de achterliggende betekenissen van wat er uitgebeeld wordt, aan het publiek mee te geven. In Bosch' tijd was het merendeel van de mensen nog analfabeet, dus schilderde hij 'verhalen'. Klaas Verplancke visualiseert op een soortgelijke manier het geschreven verhaal voor jonge tieners, die nog niet de leeservaring van de volwassene hebben. Daarbij heeft hij met Jeroen Bosch gemeen dat hij in zijn bijzonder concrete beelden toch altijd aan de anekdotiek voorbijgaat en het wezen van de mens in beeld brengt.



afb. 2



afb. 3

Elke lezer zijn eigen Reynaert

Nu kun je met reden zeggen dat een kind van pakweg 12 jaar – voor wie dit verhaal tenslotte in de eerste plaats bedoeld is – niets heeft aan het feit dat Verplancke de middeleeuwse cultuur zo goed vat, of dat hij naar Jeroen Bosch verwijst. Dat is juist. Maar het mooie aan zijn prenten is dus dat ze hun betekenis op verschillende niveaus hebben: want je moet Bosch niet kennen om meteen de sfeer op te pikken van de situatie. Kijk naar de lichaamstaal, de gezichtsuitdrukking, de houdingen en je hebt genoeg informatie om de juiste conclusies te trekken. Deze prenten zijn ongecompliceerd, erg visueel en ze werpen geen drempels op ondanks het feit dat ze verankerd zijn in een cultuurhistorisch kader. De ‘emotionele laag’ van deze prenten begrijpt ook een kind, en al de rest is surplus. En dat is dus heel wat. Verplancke voegt historische, kunsthistorische kennis toe, er is een filosofische betekenislaag... Het zal afhankelijk zijn van de lezer, van zijn leeftijd en van zijn levenservaring in hoeverre die verschillende betekenislagen voor hem kunnen werken. Frits van Oostrom zei dat elke tijd zijn eigen Reynaert verdient; ik denk dat elke lezer in deze prenten van Verplancke zijn eigen Reynaert kan vinden.

Verplancke heeft tot slot ook een onovertroffen gevoel voor absurde, soms hardhandige, humor. Dat maakt dat de erg grimmige taferelen waar de *Reynaert* vol van zit, goed toegankelijk blijven, dat ook de hardste scènes toch geen weerstand oproepen. Je kijkt en je lacht. En plots zie je dat wat daar gebeurt helemaal niet om te lachen is. Je balanceert bij deze prenten voortdurend tussen lachen en gêne, omdat je plezier vindt in iets wat op zich tragisch is. Maar de humor werkt drempelverlagend en het is o.m. door deze humor dat een zodanig ruw verhaal onverkort in beeld kan worden gebracht en dat het toch verteerbaar is, ook voor kinderen.

Dit zijn allemaal elementen die maken dat *Reynaert de vos, de felle met de rode baard* een lange levensduur zal hebben en een zeer ruim publiek. Het is zeker een geschikte versie voor kinderen en het is even zeker ook een uiterst boeiend verhaal voor volwassenen want elk van de prenten zit boordevol verhaal. En het is een versie die met recht een ‘klassieker’ mag worden genoemd. Naar Reynaert de vos kijken, is in een spiegel kijken, dat was het in de dertiende eeuw en dat is het nog altijd. Klaas Verplancke heeft het verhaal heel mooi opengeplooid in twee richtingen: hij geeft een authentieke kijk op het middeleeuws verhaal en doet dat toegankelijk en met een open geest in een beeldtaal van vandaag. Ze is geïnspireerd door oude meesters, ze is gekaderd in de oude iconografie, maar het is een beeldtaal die onmiskenbaar authentiek Verplancke is.

■ Geert H.M. Claassens

Op Vestvalen ben ic gegaen (vrij naar *Reynaerts historie*, 4040-4041)

Naar aanleiding van: *Reynaerts historie*. Herausgegeben und übersetzt von Rita Schlusemann und Paul Wackers. Münster, 2005 [Bibliothek mittelniederländischer Literatur, 2]. X+483 pp. ISBN 3-89688-256-2, Prijs: 39,80 EUR.

Tot de meest succesvolle exportproducten van de Nederlandse letterkunde mag zeker ook *Reynaerts historie* gerekend worden. Er wordt onder de kenners nog steeds over gedebatteerd of nu *Van den vos Reynaerde* of *Reynaerts historie* (ook bekend als *Reynaert II*) als de meest intrigerende versie van het vossenverhaal te beschouwen is, maar het is een feit dat de sequel in dit geval een grotere opgang heeft gemaakt dan de eerste 'aflevering'. Het is immers *Reynaerts historie* dat aan de basis ligt van een gerenommeerd deel van de Europese vossentraditie en dat geldt zeker voor het Duitse taalgebied. In 1498 wordt in Lübeck de Middelnederlandse *Reynke de vos* op de pers gelegd, een versie die het midden houdt tussen een vertaling en een vrije bewerking (waarbij aangetekend moet worden dat de exacte relatie tot de Middelnederlandse tekst nog niet helemaal duidelijk is). Deze Lübecker druk is op zijn beurt weer de grondslag voor een zeer ruime verspreiding door de eeuwen heen, waarbij de tekst heel duidelijk aangepast wordt aan maatschappelijke ontwikkelingen: er is bijvoorbeeld in deze vloed van drukken een duidelijke katholieke stroom naast een eerder protestantse stroom te ontwaren. Uiteindelijk berust via via ook Goethes *Reineke Fuchs* (late achttiende eeuw) op de Middelnederlandse *Reynaerts historie*.

Na zo'n 500 jaar wordt met deze uitgave *Reynaerts historie* opnieuw naar het Duitse taalgebied geëxporteerd. En deze keer op een manier die het Middelnederlandse origineel meer in z'n waarde laat (waarmee ik overigens niet wil suggereren dat de oude bewerkingen niet op hun eigen merites beoordeeld zouden mogen worden): de 7809 regels van *Reynaerts historie* werden op de linkerpagina gedrukt en een vertaling in modern Duits op de rechterpagina. Ongetwijfeld zal niet elke Duitstalige lezer zich de moeite getroosten om ook van het Middelnederlands origineel kennis te nemen, maar de mogelijkheid bestaat wel degelijk. Origineel en vertaling sporen op het niveau van de zin en niet per se op het niveau van het vers (laat staan met behoud van de rijmstructuur, dat is immers volstrekt onhaalbaar) en dat maakt de terugkoppeling van vertaling naar origineel relatief gemakkelijk.¹ Onderstaand voorbeeld laat dat goed zien. Nadat Reynaert Kuwaert een kopje kleiner heeft gemaakt, ontdoet hij zich van Bellijn op listige wijze. Hij stuurt hem met Kuwaerts kop in een tas naar Nobels hof, nadat hij Bellijn heeft wijsgemaakt dat er brieven in de tas zitten. In het aanloopje tot dit bedrog lezen we (vss. 3270-3276, p. 68-69):

Reynaert sprac: 'Bellijn huecht u niet,
dat my die coninc gisteren hiet
voor herde veel sijne liede,
eer ic uutten lande sciede,

Reynaert sagte: 'Bellijn, erinnert Ihr Euch nicht,
dass mir der König gestern
vor sehr vielen seiner Untertanen auftrag,
für ihn einige Briefe zu verfassen,

dat ic hem een paer brieve screve?	ehe ich das Land verlasse?
Seldise hem dragen, lieve neve?	Würdet Ihr sie zu ihm tragen, lieber Vetter?
Sy sijn gescreven ende al gereet.'	Sie sind geschrieben und ganz fertig.'

De omwisseling van vss. 3274 en 3273 in de vertaling is nauwelijks te vermijden, maar de fundamentele correspondentie van bron en vertaling wordt er niet door verstoord. De vertaling loopt doorgaans vlot (voor zover ik dat als non-native speaker van het Duits kan beoordelen). Dat er tijdens het vertalen naar compromissen gezocht moet worden, weet elke vertaler. Ik kan mij dan ook heel goed voorstellen dat de tandem Schlusemann-Wackers vaker dan eens met de handen in het haar heeft gezeten: niet altijd is het gemakkelijk om trouw aan de brontekst in de pas te laten lopen met het streven naar een inzichtelijke en vlotte vertaling. Als Ysegrim aan Reynaert de handschoen toewerpt – de opmaat naar het fameuze en tamelijke smerige tweegevecht – dan laat de dichter ons even in Reynaerts hoofd kijken (vss. 6743-6748, p. 352-353):

Hy dochte: 'Hoe coom ic hier aen dat ic campspul moet bestaen tegens desen sterken vraet. Nu byn ic teynden mynen praet. Op te nemen en dooch niet gelaten, Het coomt te scaden of te baten.'	Er dachte: 'Wie kann es mir geschehen, dass ich den Kampf gegen diesen starken Vielfraß bestehen muss. Nun bin ich mit meinem Latein am Ende. Es nützt nichts, [dem Kampf] aus dem Wege zu gehen, ob es nun schlecht oder gut ausgeht.'
--	---

Hier is geworsteld – en niet alleen door Reynaert! Het Duitse *bestehen* correspondeert qua betekenis zeker niet volledig met het Middelnederlandse *bestaen*: het is 'standhouden' of 'doorstaan' tegenover 'aangaan'. Bij vers 6746 zou men erover kunnen discussiëren of de Duitse zegswijze (die overigens heel goed correspondeert met zijn Nederlandse pendant) wel adequaat weergeeft wat Reynaert hier denkt. Is het echt zo dat hij het niet meer weet, of erkent hij hier dat hij met gladde praatjes het duel niet kan vermijden? Het volgende vers is zo mogelijk nog problematischer. In Wackers' editie uit 2002² – die vanzelfsprekend ten grondslag ligt aan de tekst in deze uitgave – krijgt dit vers de volgende hertaling mee: 'de uitdaging aannemen kan ik niet laten' (p. 285). Maar dat levert wel een andere lezing op dan hier in het Duits wordt aangeboden (een afwijkende lezing die in de vertaling van het volgende vers voortgezet wordt). Waar ik het Middelnederlands begrijp als 'ik kan het duel niet uit weg gaan; het loopt slecht of goed af', daar begrijp ik het Duits als 'het heeft geen zin om het duel uit de weg te gaan, of het nu goed of slecht afloopt'. Met de bespreking van deze verzen wil ik zeker niet een slecht vertaalde passage aanklagen – en ik zou zo een-twee-drie zeker geen beter alternatief kunnen voorstellen –, maar wel laten zien hoe moeilijk het vertaalwerk in feite is. Niet alleen is het Middelnederlands van *Reynaerts historie* soms knap lastig; er moet ook een verstaanbare en zinvolle vertaling aangeboden worden. En niet elk vertaalprobleem laat zich met een hoop uitleg in een voetnoot op *einleuchtende* wijze verklaren...³ Wat hieruit in ieder geval naar voren komt: het vergelijkend lezen van origineel en vertaling dwingt tot een zeer sterke reflectie op de tekst – en daar is het doorgronden van het verhaal alleen maar bij gebaat.⁴

Maar de lezer krijgt niet alleen *Reynaerts historie* in twee talen aangeboden. De uitgave bevat ook nog ruim 30 bladzijden *Nachwort*, waarin uiteenlopende literair-

historische aspecten van de tekst aan de orde worden gesteld. De auteurs hebben hier duidelijk rekening gehouden met de mogelijke interesses van het Duitstalige doelpubliek, door te openen met een korte uiteenzetting over de dierenepiek vanuit het perspectief van Goethes *Reineke Fuchs*. Dat wordt opgevolgd door een knappe beschouwing van de vertelstof en de traditie, waarin de idiosyncrasieën van *Reynaerts historie* naar voren worden gehaald. Vanaf p. 416 staat *Reynaerts historie* helemaal centraal met een overzicht van de handschriftelijke overlevering, beschouwingen over auteurschap, ontstaansgebied en -periode. De derde paragraaf van het *Nachwort* belicht de structuur van de tekst, maar ook het misbruik van taal door de personages (waarmee een tegenstelling tussen schijn en werkelijkheid geschapen en ontmaskerd wordt) en het verbale geweld. De paragraaf getiteld 'Der burgundische Hintergrund' schetst de mogelijke relaties tussen *Reynaerts historie* en de samenleving van de Bourgondische Nederlanden in de vijftiende eeuw. Dat dierenepiek per definitie fictie is, staat als een paal boven water, maar de opmerking over het Gentse stadsbudget voor omkoping (p. 429) geeft een zeer realistisch randje aan de in het verhaal geportretteerde adellijke hebzucht. Het *Nachwort* wordt afgerond met een beschouwing over de receptiegeschiedenis en het *Nachleben* van *Reynaerts historie* en eindigt fraai waarmee het begon: Reynaert in het Duitse taalgebied. Ook in de laatste paragraaf, over de onderzoeksgeschiedenis, is Duitsland goed vertegenwoordigd. Dan volgt er nog een toelichting bij de tekstuitgave, die wel kritisch, maar niet reconstruerend is opgevat. Op p. 445-451 is een lijst van emendaties afgedrukt en op p. 451-454 worden enkele lastige passages uitvoeriger besproken. In vergelijking met Wackers' editie uit 2002 zijn er een zestal verdere emendaties doorgevoerd, zoals expliciet wordt aangegeven. Het namenregister (p. 457-465) en de bibliografie (p. 467-482) krijgen in deze paragraaf ook nog een korte toelichting, volgend op de helder geformuleerde vertaalprincipes.

Met deze tweetalige uitgave van *Reynaerts historie* hebben de editoren – beiden erkende 'jagers' in het land van de felle rode vos – de Reynaertfilologie een grote dienst bewezen. Dit niet zozeer door het aanbieden van volstrekt nieuwe perspectieven op het verhaal, maar door de actieradius van het onderzoek gevoelig uit te breiden. Het is te hopen dat hun inspanningen beloond worden met een ruime lezersschare in het land van *Reynke de vos* en *Reineke Fuchs*.

Noten

1. Dit is geheel conform de vertaalstrategie die Schlusemann en Wackers op p. 454-455 uit eenzetten.
2. *Reynaert in tweevoud*. Deel II *Reynaerts historie*. Bezorgd door Paul Wackers. Amsterdam 2002 [Deltareeks]. Het spreekt voor zich dat de voorliggende tweetalige uitgave zwaar schatplichtig is aan deze editie, zowel voor wat betreft de tekstuitgave als ook voor de omkaderende beschouwingen.
3. Van voetnoten is er slechts spaarzaam gebruik gemaakt; een enkele maal om het Middelnederlands toe te lichten, maar doorgaans om – heel terecht bij de aanname dat niet elke lezer een geschoolde mediëvist zal zijn – inhoudelijke aspecten van de tekst te verhelderen.
4. Ik heb niet voortdurend vergelijkend gelezen, maar een enkele keer ben ik toch op een echte fout gestoten. Zie bijvoorbeeld de Duitse tekst in vers 4565: hierin moet volgens mij het woord *nicht* komen te vervallen. Of dit nu een echte vertaalfout is, dan wel een redigeerfout bij het opmaken van de definitieve tekst, kan ik niet uitmaken.

■ Yvan de Maesschalck

Over *Het leugenverhaal* (2007) van Corine Kisling en Paul Verhuyck – een associatieve lezing



Proloog

Het klinkt bijna als een boutade wanneer men stelt dat narratieve teksten zich op vele manieren laten lezen. Men kan zich door het verhaal zelf laten meeslepen en genoeg nemen met wat de personages beleven. Men kan zich laten betoveren door de motieven die een verhaal onderbouwen. Men kan ook op zoek gaan naar verbanden tussen fictie en waarheid, en nagaan in welke mate de 'Verdichting' aanleunt bij de 'Wahrheit'. Dat zou in een beschouwing over *Het leugenverhaal* van Kisling & Verhuyck overigens geen onaardige optie zijn. Men kan daarenboven het 'plezier van de tekst' verhogen door hem te laten opklinken tegen verwante of gelijksoortige teksten. Laatstgenoemde benadering lijkt zich als vanzelf op te dringen omdat de roman rijkelijk voorzien is van allerhande literaire knipogen en allusies.

Hoe men de roman ook leest, *Het leugenverhaal* is eerst en vooral een soort literaire detective, een genre dat de laatste jaren flink opgeld heeft gemaakt in de vaderlandse letteren.¹ Kort gezegd komt het hierop neer: in een terug opgedoken gelegenheidspublicatie van voormalig leraar Rosseel wordt de legendarische schat van koning Ermenrike uit Reynaerts publieke biecht in verband gebracht met de al

even legendarische graal. Projectontwikkelaars en weinig bonafide zakenlui zorgen voor de nodige commerciële heisa in het anders zo vredelievende Zeeuws-Vlaamse plaatsje Graauw. Rosseel voelt zich in snelheid genomen en doet daarom een beroep op oud-leerling Lucas Mingus. Lucas beheert een kleine alternatieve uitgeverij (NAL) en is dus, net als zijn oud-leraar, een boekenmens. De plotse dood van zijn geliefde tante Fien, die hem haar boerderij nalaat, maakt zijn aanwezigheid in Graauw des te dwingend. Allerlei ontwikkelingen, verdachte overlijdens, hypothesen over Reynaerts leugenverhaal, mysterieuze randfiguren en heuse aanslagen maken van de roman een aanstekelijk en spannend verhaal. Bovendien hebben de auteurs gekozen voor (meestal) korte hoofdstukken, wat in dit geval de vaart waarmee een en ander wordt verteld (en gelezen) alleen maar verhoogt.

Toch is de roman tegelijk méér dan een speurdersverhaal. Alleen al de verwijzingen naar de middeleeuwse graalliteratuur verknopen het boek met een lange literaire traditie. *Het leugenverhaal* is niet alleen een 'plezierige' tekst, maar ook een vlot weglezende 'intertekst', die zich op eerbiedwaardige historische teksten heeft geënt. Bovendien loont het de moeite na te gaan op welke manier de roman zich verhoudt met allerlei graalromans van veel recentere datum. Wie zich verdiept in Kisling en Verhuyck komt van meet af aan in een magische wereld terecht waarin andere verhoudingen en regels gelden. Over die wereld en over de intertekstuele rijkdom van het boek wil ik het in de volgende bladzijden graag hebben.

Kisling en Verhuyck?

Een opmerkelijk kantje aan de roman is het feit dat hij door twee auteurs is geschreven (die bovendien met elkaar getrouwd zijn). Dat is op zich veeleer uitzonderlijk, maar beslist niet uniek. Er zijn (of worden) wel meer (misdaad)romans geschreven door al dan niet in de echt verbonden koppels of duo's die voor de gelegenheid samenwerken. Bekend zijn natuurlijk de boeken van het koppel Nicci French, waaraan Paul Verhuyck zelf even refereert in het door Klara uitgezonden interview naar aanleiding van de verschijning van het boek.² Minder bekend, maar volstrekt vergelijkbaar zijn thrillers als *Feestelijk vermoord* (1990) en *Gevalen stad* (1998) van Weduwe Oppermans, de merkwaardige 'nom de plume' van Wim Trommelmans en Françoise Opsomer.

Bovendien zijn er in de literatuur voldoende duale samenwerkingsverbanden aan te treffen om (bijna) van een herkenbare 'traditie' te spreken. Allicht allang vergeten maar als experiment destijds erg opgemerkt is de (onafgewerkte) brievenroman *De leemen torens* (1928) van Karel van de Woestijne en Herman Teirlinck. Dat boek knoopte op zijn beurt aan bij de achttiende-eeuwse Verlichtingsromans van Betje Wolff en Aagje Deken. Overigens biedt de epistolaire literatuur wel meer 'duoboeken' dan men zou denken. *De soldatenbrieven* (1960) van Paul Snoek en Hugues C. Pernath, en *Chambre-Antichambre* (1978) van Simon Vinkenoog en Lucebert zijn daar sterke voorbeelden van.

Kisling en Verhuyck bevinden zich dus in goed literair gezelschap, al is dat wellicht nooit hun bedoeling geweest. Tenzij men er toch even op wijst dat ook een aantal middeleeuwse verhalen aan twee auteurs wordt toegeschreven. Zover bekend gaat het weliswaar om voortzettingen van eerder begonnen romans, maar dat neemt niet weg dat *Le roman de la rose* bijvoorbeeld het werk is van twee auteurs. Hetzelfde zou men tot halfweg de twintigste eeuw ook beweerd hebben van *Van*

den vos Reynaerde. Niet ontalrijk zijn de geschriften waarin op allerlei gronden gepleit wordt voor een zekere Arnout en een zekere Willem als de auteurs van het Vlaamse dierenepos. Die stelling is intussen allang verlaten en vervangen door de quasi-zekerheid dat ‘*Willem die Madocke maecte*’ (A en F1) er de enige auteur van is. Maar als louter eerbetoon aan het ooit ernstig genomen dubbele auteurschap van de *Reynaert* lijkt me dat van Kisling en Verhuyck mooi meegenomen.

In het al aangehaalde interview verduidelijken beide auteurs hoe ze te werk zijn gegaan. Ze beklemtonen daarbij hoezeer ze ernaar gestreefd hebben hun beider schrijfstijl ‘op één spoor te krijgen’ zodat een soort ‘derde auteur’ is opgestaan die ‘niet de som’ is van elk afzonderlijk, maar duidelijk een eigen geluid laat horen.³ Wie de proef op de som maakt, moet bekennen dat de auteurs daar ook voortreffelijk in zijn geslaagd. Er valt mijns inziens nauwelijks een plaats aan te wijzen waar zich een stijlbreuk of stemmingwissel manifesteert. Maar die stilistische gaafheid/eenheid verhindert natuurlijk niet dat allerlei echo’s uit hun vroeger werk in dit verhaal zijn binnengeslopen. De lezer die van enig speurwerk houdt, kan de sporen natrekken die hun beider werk in deze gezamenlijke roman hebben nagelaten. Ik beperk me tot enkele sprekende voorbeelden.

Er is bijvoorbeeld een onmiskenbare parallel tussen *Het leugenverhaal* en Corine Kislings *De groene gloed* (1999). In laatstgenoemde whodunit gaat een zekere Hannah Best op zoek naar de verdachte omstandigheden waarin een vrouwelijke voorzaat (Johanna Best) is omgekomen. In beide romans speelt de ontdekking van een waterput met daarin een menselijk skelet een belangrijke rol. In beide romans is de oude familieboerderij – die van Fien/Lucas versus die van Hannah/Johanna – het ruimtelijke centrum van het verhaal. In beide romans worden de drijfveren om tot handelen over te gaan, geput uit terug opgedoken, maar niettemin belangwekkende teksten. Bovendien vinden de herhaalde granaatontploffingen en chaotische toestanden die het dorp op stelten zetten in *De groene gloed* een onmiskenbare echo in de apocalyptische grondverzakking op het einde van *Het leugenverhaal* (zie p. 303-305). De verwijzing naar de bejaardenenclave De Groene Stee doet onwillekeurig denken aan het zo breedvoerig in beeld gebrachte ouderlingentehuis in Kislings *De engelenbak* (1994).

Op vergelijkbare manier valt een aantal aspecten op Verhuycks conto te schrijven. Allicht is zijn professionele kennis van de middeleeuwse literatuur erg dienstig gebleken bij het schrijven van deze roman.⁴ De wetenschap waarover Rosseel beschikt (met betrekking tot de graal, de Visserkoning, de schat van koning Ermenrike, enzovoort) is wellicht hoofdzakelijk aan Verhuyck toe te schrijven. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat dankzij hem nogal wat eigennamen aan de *Reynaert* zijn ontleend. Zo wordt het Hulsterse hotel ‘Oud Julocke’ genoemd, heet een vroegere klasgenoot Jan Ogerne en luistert de politie-inspecteur van dienst naar een koninklijke naam in het kwadraat, nl. Arthur Nobel. Verder wordt ook verwezen naar een zekere professor Ludolf, die zich laat gelden als cultuurpessimist. Op Rosseel na (de naam van een eekhoorn, vermeld als ‘een coren heere Rosseel’ in A 1859), zijn dat de opmerkelijkste nominale knipogen naar het oude verhaal. Daarmee knoopt dit boek mooi aan bij Verhuycks antichronologische roman *Hout en koper* (1999), waarin het hoofdpersonage Gustaaf Lamfreit zowel het beroep (timmerman) als de naam van zijn middeleeuwse voorganger opgespeld krijgt.

Een leuk detail dat eveneens een bruggetje slaat naar ander werk van Verhuyck is de volgende door notaris Notenbaert gedebiteerde wijsheid: ‘De mensen hier noemen zich niet voor niets weleens reserve-Belgen, als grap, om zich af te zetten

tegen de Hollandse pretentie, zal ik maar zeggen' (p. 153). De zin lijkt zo weggelopen uit Verhuycks *De elektrische man* (2003) waarin de verteller over het magnetisch geladen hoofdpersonage Ambrosius Hoeks het volgende zegt: 'Voor Ambrosius maakte het niet uit, hij was al vaker gaan werken bij de Zeeuwen die, als ze dronken waren, zichzelf wel reserve-Belgen noemden maar toch absoluut bij Nederland wilden blijven horen'. (p. 65) Ook de door Lucas' geopperde gedachte dat 'godsdienst en kunst uit de dodencultus (waren) ontstaan' (p. 13) lijkt erg goed op een samenvatting van wat een 'bezielde prof Culturele Stromingen' debiteert in Verhuycks *Hout en koper* (p. 216-217). De conclusie ligt dan ook voor de hand dat beide auteurs er inderdaad in geslaagd zijn een eigen derde stem te laten opklinken, maar ook dat allerlei residuen van hun beider werk onderhuids mee-resonerend.

Een thriller?

Zoals al vermeld is de roman in eerste instantie een thriller, of zo men wil, een speurdersverhaal. Het boek heeft in ieder geval nogal wat formele kenmerken met het genre gemeen, dat 'sterk aan zelfopgelegde normen is gebonden'.⁵ Zo wordt de zoektocht naar de graal, of althans de poging om allerlei ongewenste concurrenten af te schudden, ondernomen door Lucas Mingus en de door hem bewonderde 'vroegere leermeester' Rosseel. Het feit dat Rosseel een wijze kloosterling op leeftijd blijkt met een stem die de 'haast onmerkbare neiging' heeft 'om de sisklanken te vervetten, zoals Sean Connery' (p. 23), roept onvermijdelijk de gedachte op aan Umberto Eco's *De naam van de roos* (1980). Connery speelt in de gelijknamige film de rol van de franciscaan William van Baskerville. Deze monnik/speurder zou dus min of meer model kunnen staan voor Rosseel, zodat Lucas logischerwijze de rol van Adson, Williams jonge helper, op zich neemt. De aanwezigheid van een speurdersduo behoort sinds jaar en dag tot de standaarduitrusting van het speurdersverhaal. Deze Holmes-Watsoncombinatie is in talloze boeken terug te vinden, tot in een parodie als *De kroongetuige* (1983) van Maarten 't Hart toe.

Toch moet gezegd dat de opdracht waarvoor Rosseel zijn pupil mobiliseert, (aanvankelijk) niet erg concreet wordt geformuleerd. Rosseel beweert de graal een nieuwe invulling te kunnen geven op basis van het leugenverhaal dat Reynaert opdist aan het hof, dat wil zeggen, op basis van een fictief verhaal in het kwadraat. Hij verduidelijkt: 'Maar waar ik naar woorden zocht, zijn anderen helaas op schatten gaan jagen. En dat is kort gezegd mijn probleem dat uit de hand dreigt te lopen en waarom ik jouw hulp heb ingeroepen' (p. 47). Uit het vervolg blijkt dat Lucas zijn meester vooral helpt door niet toe te geven aan commerciële verzoeken van diverse aard. De 'reynaerdelijke' schat die Rosseel zo spitsvondig weet te identificeren als de moderne graal, bevindt zich volgens de concurrentie op Lucas' pas overgeërfde eigendom. Precies door niet toe te geven aan het aanbod van een charlatan als Tony Marchand of de symbolist Zeno Leander stelt Lucas (de zoektocht naar) de graal veilig.

Zoals het een goed geconstrueerde detective betaamt waarin af en toe een dode valt, komen allerlei minder belangrijke, min of meer verdachte of geheimzinnige personages het blikveld van de lezer binnengedrukt. De al genoemde Zeno Leander is daar een voorbeeld van. Hoewel hij in de zweverige lezingen die hij houdt in 'Oud Julocke' veel nadruk legt op het 'symbolisch denken' om zodoende 'voeling' te 'krijgen met de goden' (p. 61), blijkt hij toch vooral 'een hartstochtelijk verzamelaar' van

wat hij zelf 'beladen' voorwerpen noemt' (p. 125). Halfweg het boek wordt het Lucas – en mét hem de lezer – duidelijk dat 'de lezingen slechts een alibi, een bezigheid, een vingeroefening' zijn (p. 161) om zijn gretigheid naar de graal te maskeren. Diezelfde Leander wordt des te verdachter wanneer Rosseel hem ervan verdenkt bij hem te hebben ingebroken en zijn kamer overhoop te hebben gehaald (zie p. 126).

Even verdacht is het groepje dat zich rond vader en zoon Stubbe ophoudt en waarvan Lucas' oud-klasgenoot én vastgoedmakelaar Tony Marchand deel uitmaakt. Voor hen komt het erop aan een hype te creëren op basis van een onvindbaar mystiek voorwerp, aangezien 'de vondst van het voorwerp in kwestie die golf weleens zou kunnen breken' (p. 132). Hetzelfde kan worden gezegd van een groepje skinheads, de vermoedelijke plegers van een aanslag op Lucas in 'de oude vestingstad' (p. 51), en klaarblijkelijk ook op zoek naar een nieuw (Germaans) symbool, dat door de leider van hun 'Blikpartij' is gevraagd. Uiteraard zou zoiets als de 'graal' uitkomst bieden, maar in een ironisch getint praatje suggereert Lucas hun de Wase raap als Vlaams-nationalistisch symbool te omhelzen. Ze lijken zelfs enigszins onder de indruk. 'Lucas kon eigenlijk niet meer geloven dat zij hem die klap op zijn hoofd hadden gegeven' (p. 236).

Behalve personages van veeleer criminele snit, komen er ook in voor die het mysterie behoorlijk op peil houden en het tegelijk een menselijk gezicht verlenen. Een van hen is de 'zwaarwichtige' Simpelman, de goedaardige dorpsgek van Graauw, uitgerust met een uitneembaar glazen oog en een zelfgemaakt kunstgebit van blik. Hij helpt onhandelbare hanen naar de andere wereld en komt vervaarlijk uit het niets opgedoken als hij meent in Cesar, de hond van Bart, de Wase wolf te herkennen. Bart is overigens van al déze personages veruit het interessantst. Hij is de dertienjarige, éénkennige zoon van buurvrouw Agnes, met wie Lucas lang geleden een kortstondige romance beleefde. Hij uit zich nauwelijks in gesproken taal, blijkt te lijden aan een of andere vorm van autisme (p. 53, p. 308) en verkent op zijn manier ononderbroken de omgeving. Wat hij ziet, vermoedt of verzamelt, tekent hij nauwgezet na. Wat hij schetst blijkt naderhand een betrouwbare weergave te zijn van het gangenstelsel dat zich onder Fiens huis bevindt. 'Plichtsgetrouw als een boekhouder zette hij al zijn bodemschatten op papier, soms vanuit verschillende hoeken. Het waren geen sierlijke tekeningen, daarvoor zette hij te veel kracht op het potlood, maar ze waren bijzonder nauwkeurig en gedetailleerd' (p. 177).

Deze merkwaardige jongen doet onwillekeurig denken aan Christopher Francis Boone in Mark Haddons jeugdmisdaadroman *The Curious Incident of the Dog in the Night-Time* (2003), of aan dokter Victor Hoppe in Stefan Brijs' onvolprezen roman *De engelenmaker* (2005). In ieder geval bevestigt een helikoptervlucht over Lucas' domein de geografische röntgenfoto die door Bart is samengesteld. Dat Lucas erin slaagt zich te verstaan met deze zwijgzame knaap en later met hem in de gangen afdaalt, is uiteraard een door de auteurs gewilde toevalligheid. Zoals ook de al genoemde Wase wolf een gewilde toevalligheid is, die meteen duidelijk maakt dat de werkelijkheid (jawel, een wolf in het Land van Waas!) de fictie (hoezo, een wolf in Vlaanderen?) vaak moeiteloos overtreft (zoals Saul Bellow ooit met klem beweerde).

Een wolf in een door de *Reynaert* geïnspireerd verhaal is uiteraard meegenomen, al is het maar omdat daardoor de aloude 'wapenbroederschap' opnieuw tot leven komt. Maar veel meer dan een zijsprong wordt de wolf niet gegund. Daar is ander materiaal voor ingezet. Materiaal dat bedoeld is om de lezer even op het verkeerde

been te zetten. Eén zo'n 'red herring' (om een door Christopher Boone geliefde term over te nemen) is de ontdekking van Lucas dat een Leuvense professor lid is 'van een obscuur rechts groepje, de Sodalitas, dat ijverde voor de hereniging van het Heilig Bloed en de Heilige Kelk' (p. 183). Het gaat hier dan wel om een gerespecteerd redactielid van *Neuphilologische Forschungen*, het blad waar Rosseel destijds zijn veelbesproken artikel in publiceerde. Bij de lezer moet weldegelijk de vraag rijzen of die professor (niet) aan de basis ligt van alle commotie.

Van dezelfde orde is de verdachtmaking van Lucas als vermoedelijke moordenaar van Adhemar Verellen, bij leven directeur van een chemisch labo, bij wie Fien een wateranalyse had besteld. De voor de hand liggende reden is natuurlijk dat 'hij de laatste bezoeker en de laatste persoon was die hem nog in leven had gezien' (p. 252). Men zal zich herinneren dat precies dezelfde reden wordt ingeroepen in 't Harts *De kroongetuige* om Thomas Kuiper verantwoordelijk te achten voor de vermeende verdwijning van Jenny Fortuyn. Wie even verder leest, komt te weten dat Lucas inderdaad de schijn tegen zich heeft. De argumenten die Arthur Nobel opdist, lijken dan ook verpletterend (zie p. 256), maar hoe dan ook ongegrond en in die zin een beknopte heruitgave van de argumenten die schijnbaar tegen Henri Osewoudt pleiten in Willem Frederik Hermans' *De donkere kamer van Damokles* (1958).

Een goede detective bestaat doorgaans bij de gratie van langdurig achtergehouden informatie, en dat is voor *Het leugenverhaal* niet anders. De lezer wil weten, maar de auteur moet er alles aan doen om de lezer tot aan (na) de laatste bladzijde aan zich te binden. Ook Kisling en Verhuyck bedienen zich van dit beproefde recept. Zo slaagt Rosseel erin zijn hypothese, waarin hij de graal via een 'gradus caeli' (een hemeltrap) met Graauw verbindt, maar mondjesmaat aan Lucas, en dus aan de lezer, prijs te geven. De manier waarop de theorie en het belang daarin van de tiende-eeuwse kluizenaar Dunstan zich ontwikkelen, vormt een spannend verhaal-in-het-verhaal. Ook de vermelding van een 'ontbrekend' element bezorgt het verhaal precies halweg een nieuw elan. 'We zijn er nog niet. Ik zou mijn hypothese nog graag een extra zetje geven; er nog één element aan toevoegen', oppert Rosseel (p. 168). En dat element dient zich, zoals verwacht, in het laatste hoofdstuk aan, in de vorm van de 'onduidelijkste tekening' die door de onfortuinlijke Bart is neergekalkt.

Een literaire en historische thriller?

Kisling en Verhuyck hebben in alle opzichten een 'lichtvoetig' misdaadverhaal geschreven, en voldoen daarmee voortreffelijk aan het belangrijkste kwaliteitsvoorschrift dat Maarten 't Hart op het einde van zijn befaamde opstel over de detective-roman citeert.⁶ Die lichtheid wordt allerminst doorbroken door de spaarzame, maar goed getimede 'quotes' die van Rosseel en Mingus op zijn minst 'ongewone' speurders maken. De verwijzing naar André Gides fameuze slagzin 'Familles, je vous hais' (p. 84) is geen voorbeeld van affectatie, maar een passende verwijzing naar Lucas' gemoedsgesteltenis, als zoon van in ongewone omstandigheden gestorven ouders. Wanneer Lucas prakkiseert over het door Diederik van den Elzas naar Brugge overgebrachte 'genetisch materiaal van God', noemt hij het in gedachten 'De God kloonbaar, kloonbaar de God' (p. 184) en roept daarmee *De God denkbaar, denkbaar de God* van W.F. Hermans in herinnering. Even verder wordt eer betoond aan de grondleggers van de detective, met name Edgar Allan Poe en Chesterton,

wanneer de vraag rijst waar men een 'Heilige Kelk' best zou verbergen. Verhalen van beide auteurs bieden het antwoord (p. 193-194). Een even speelse verwijzing is die naar Hugo Claus' toneelstuk *Een bruid in de morgen*, wanneer Agnes zich in een incestueuze droom met Bart getrouwd waant (p. 231). Enzovoort.

Toch ontleent deze roman zijn status van 'literaire' thriller allerm minst aan een paar zorgvuldig gekozen citaten. En al is het inderdaad niet zo eenvoudig om te omschrijven waarin een 'gewone' roman van een misdaadroman verschilt⁷, toch valt bij benadering aan te geven wat met een 'literaire' thriller wordt bedoeld. In zijn 'beknopte geschiedenis van het Vlaamse misdaadverhaal' noemt Lukas de Vos *Gevallen Stad* van Weduwe Oppermans 'de enige literaire thriller die naam waardig', omdat die roman in menig opzicht een hoogstaand eerbetoen is aan Paul van Ostaijens bundel *Bezette Stad*. Daar valt niets op af te dingen, maar de roman van Kissing en Verhuyck mag met evenveel recht die naam waardig worden geacht.

Naast de al eerder aangestipte stilistische gaafheid, is er vooral het feit dat de roman het resultaat is van een even deskundige als vrijmoedige omgang met een (oude) literaire tekst. *Van den vos Reynaerde* wordt op basis van recente bevindingen in tijd en ruimte gesitueerd (onder meer in het hoofdstuk 'Het was in eenen tsinxen dage', p. 38-39). Daarnaast wordt de lezer vergast op een bondige samenvatting van het verhaal. Veel aandacht gaat begrijpelijk genoeg uit naar het 'leugenverhaal' van Reynaert, wanneer hij met de strop om de nek voor Nobel staat. Daarin gaat Reynaert met de nodige breedvoerigheid in op 'de schat van Ermelinc', ook wel 'de schat van Ermenrike' genoemd. En die schat is volgens Rosseel geen 'kist met parels, goud en edelstenen', maar een allusie op de graal, die in middeleeuwse tijden tot zoveel verhalen heeft geïnspireerd. De informatie over de *Reynaert* wordt dan ook aangevuld met een stevige scheut graalliteratuur, die in hoofdzaak in Vlaanderen is geïmporteerd door Chrétien de Troyes, hofschrijver van de graaf van Vlaanderen, Filips van de Elzas. Het eerste graalverhaal, *Perceval, ou le comte du graal* (omstreeks 1190), was in ieder geval ruim op tijd om als inspiratiebron te dienen voor Willem (p. 78 e.v.).

Het leugenverhaal is dan ook in eerste instantie een literaire thriller omdat hij zich op een gecanoniseerde literaire tekst heeft vastgezet. Dit procédé van 'literaire symbiose' kenmerkt overigens nogal wat hoogstaande speurdersromans. Het al genoemde *De naam van de roos* draait uiteindelijk om de poging van Jorge van Burgos een 'verboden' tekst van Aristoteles tot elke prijs verborgen te houden en, in antwoord hierop, om William van Baskervilles (overigens geslaagde) poging diezelfde tekst te ontmaskeren als vermoedelijk moordwapen. In de contemporaine (Angelsaksische) misdaadliteratuur is het behoorlijk *bon ton* om verhalen te construeren op basis van bekende teksten. Die worden meestal als sleutel of tekenstelsel aangegrepen om een of andere misdaad te ontsluiëren. Dat gebeurt bij uitstek in Jed Rubenfelds meeslepende *The Interpretation of Murder* (2006). Dat boek presenteert niet alleen Sigmund Freud ten voeten uit, maar ook de Amerikaanse neo-freudiaan Ernest Younger, die zich van de beroemdste Hamletmonoloog bedient als interpretatiemodel bij een moordonderzoek. In *The Poe Shadow* (2006) van Matthew Pearl, befaamd vanwege zijn eerdere bestseller *The Dante Club* (2003), trekt advocaat Quentin Clark naar Parijs op zoek naar het model achter de eerste volwaardige 'speurder' in de literatuur, namelijk Auguste Dupin in Edgar Allan Poe's *The Murders in the Rue Morgue* (1841). In grote mate schatplichtig aan Bram Stokers *Dracula* (1897) is Elisabeth Kostova's epische roman *The Historian* (2005), waarin het vampirisme niet van de lucht is, maar waarin vooral, net als in haar voor-

gangsters roman, een historische reconstructie wordt gefictionaliseerd die bepaald indrukwekkend is.

Precies die zorg om de fictie met de historische feiten te doen rijmen, lijkt me een van de meest prijzenswaardige kwaliteiten van Kislings en Verhuycs roman. Ik beperk me in dit verband tot twee aspecten. Het eerste betreft het auteurschap van *Van den vos Reynaerde*. Hoewel het laatste woord daarover allicht nog niet gevallen is, sluiten beide auteurs in ieder geval keurig aan bij het tot dusver laatst gevallen woord. Vooraleer Rosseel zijn interpretatie aanvat van de 'schat' in Reynaerts leugenverhaal, verwijst hij omstandig naar 'frater Wilhelmus, conversus de Boudelo' als 'de beste kandidaat' om Willem te identificeren. Hij voegt eraan toe dat men 'sinds kort' weet dat het om déze Willem gaat (p. 46). De auteurs maken, zoals ook blijkt uit de verantwoording (p. 319), gebruik van Rik van Daeles stevig onderbouwd onderzoek naar *Willam die Madocke makede*.⁸ De details die Rosseel aan Lucas Mingus toevertrouwt, kloppen met het historische speurwerk dat Rik van Daele heeft ondernomen. Zo vertelt Rosseel aan Lucas: 'Hij verkoopt bijvoorbeeld gronden, *terras incultas*, in Elmare en Absdale, plaatsjes die in de *Reynaert* genoemd worden. En helemaal aardig is dat Willem 233 hectaren moergronden verkoopt in het buurtschap Zandberg bij Graauw, op een steenworp afstand van jouw nieuwverworven eigendom' (p. 46). Laatste zinsnede verwijst letterlijk naar Van Daele: 'In 1260 verkoopt hij 175 bunder (ca. 233 ha.) moergrond bij Zandberg in Hulster Ambacht aan Ter Duinen'.⁹

Uiteraard komt het Kisling en Verhuyc goed uit een auteur te treffen die regelmatig in Zeeuws-Vlaanderen zou hebben vertoefd. In zijn versie van de feiten legt Rosseel het handig aan boord om de graal van Glastonbury (de legendarische Britse graalstad) naar 'de uithof van die oude abdij van Ter Doest' (p. 121) te verplaatsen. Maar ook het bestaan van dergelijke aan abdijen toebehorende 'uithoven' wordt door historisch onderzoek bevestigd. De abdij van Boudelo was ten tijde van Willem inderdaad in volle bloei en maakte vanaf 1215 deel uit van een netwerk van cisterciënzerabdijen¹⁰: 'kloosters die hun lekenbroeders erop uitsturen om het land te bedijken en de polders te exploiteren' (p. 35). Datzelfde onderzoek wijst verder uit dat 'Willem van Boudelo' halfweg de dertiende eeuw een belangrijke rol moet hebben gespeeld bij allerlei (politieke, religieuze) conflicten als 'gemandateerd klerk van de gravinnen van Vlaanderen'.¹¹

Graauw en Boudelo bevinden zich in een door slikken, schorren en Schelde-armen doorsneden grensgebied dat de overgang vormt van het huidige Vlaanderen naar Nederland. Het hele betoog dat Zeno Leander ten beste geeft over identiteit en de grenspositie van Zeeuws-Vlaanderen in het hoofdstuk 'De pink van Wilhelmina' (p. 151-157) gaat uiteindelijk terug op de twaalfde- en dertiende-eeuwse strijd om 'Zeeland-bewester-Schelde' tussen de Hollandse graven, die zich aan de kant van de Roomse (Duitse) koning schaarden, en de Vlaamse graven. In conflicten tussen de Fransen en de Engelsen, kozen de abdijen, om evident economische redenen, de zijde van de Engelsen.¹² Boudelo trachtte blijkbaar een eigen koers te varen, maar kwam daardoor met zowat alle partijen in aanvaring. 'Als beginnende abdij, gesitueerd voornamelijk in Waas waar Vlaanderens invloed nu onmiskenbaar was, voerde het klooster een 'realpolitik'.¹³ Misschien hebben de vele door Willem bemiddelde conflicten en de welvaart die er voor de bewoners van Boudelo uit voortkwam, Willem geïnspireerd tot het schrijven van een tekst waarin vooral de 'hebzucht' van een aantal prominente (wereldlijke of geestelijke) heersschappen wordt gegispt.¹⁴

Een moderne graalroman?

De hebzucht (zie bijvoorbeeld p. 45 en p. 117) is overigens één van de vele bruggen die de fictie met de historische realiteit verbindt. Vooral de overtuiging dat de door Rosseel met de graal verbonden schat in de Graauwse klei te vinden zou zijn, trekt allerlei beunhazen aan. Terwijl de ene de abdij der barnabieten wil ombouwen tot gezondheidscentrum/schoonheidsinstituut/beautyfarm, willen anderen Fiens hofstede opkopen om er een met allerlei faciliteiten aangevuld golfterrein of een Graallandkliniek neer te poten. Feit is dat alle commercieel ingestelde personages Rosseels artikel niet (goed) hebben gelezen. Op verschillende momenten in het verhaal wordt eraan herinnerd dat het hem om een niet-materiële, zelfs 'epistemologische interpretatie' van de graal te doen is (zie p. 47, p. 119, p. 128, p. 196). Zelf zegt Rosseel: 'Mijn studie is epistemologisch van aard, wetenschappelijk. Ik heb alleen maar willen aantonen dat er een coherent systeem van verbanden mogelijk is, dat daarom nog niet waar hoeft te zijn' (p. 119). Op dezelfde bladzijde stelt hij het erg scherp: 'De *Reynaert* en de graal doen er wat mij betreft eigenlijk niet toe. Mij gaat het om het verhaal. Mij gaat het om het damhert'. Met dat laatste verwijst hij naar een in de kloostertuin opgemerkt dier, waarover zich door zijn medebroeders ooit een zinloze discussie heeft ontsponnen.

De vraag rijst natuurlijk waarom de graal dan toch door Rosseel zo breedvoerig ter sprake wordt gebracht. Op die vraag kan de lezer zijn eigen antwoord verzinnen, maar zeker is dat de graal allerm minst als een tastbaar iets moet of hoeft te worden gedacht. Voor Lucas Mingus is de opdracht die hij aanvaardt in ieder geval een stevige aansporing om zichzelf te verkennen, en daarbij af te dalen in de kelders van zijn verleden. Wanneer Lucas die in kaart brengt, is hij niet alleen bezig met een gangenstelsel onder de hofstede van Fien, maar ook met de vele kamers die zich in zijn hoofd bevinden. De ondergrondse gewelven hebben in dit verhaal niet alleen een ruimtelijke functie, maar overduidelijk ook een metaforische betekenis (net als in *The Cask of Amontillado* of *The Fall of the House of Usher* van Edgar Allan Poe). Het kan geen toeval zijn dat Lucas zich gaandeweg de vraag stelt wie hij eigenlijk is. Uit het hoofdstuk 'Wie ben ik?' (dat herinnert aan het Delphische 'Mens, ken jezelf') blijkt dat hij als zoon van een moeder die zich in het Verdrongen Land van Saefthinghe heeft verdrongen, aan de nodige verwarring toe is. De terugkeer naar zijn geboortestreek is dus ook een moedige poging om zijn emotionele huishouding op orde te stellen. En daarin speelt de zelfdoding van zijn moeder een cruciale rol. 'En nu pas, nu pas kon hij huilen om haar dood. Om Fien, die ook jong weduwe was geworden, maar die kranig verder had geleefd, in tegenstelling tot haar zus. Precies dat verschil had extra zwaarte gegeven aan zijn overtuiging dat hij schuldig was aan het verloren leven van zijn moeder. Aan haar dood' (p. 108).

Het laat zich dan ook begrijpen dat hij in zijn dromen wel eens verdwaalt in 'een labyrint op verschillende niveaus' en dat hij bijvoorbeeld in een 'waterdroom' met zijn eigen kleinheid wordt geconfronteerd (p. 110-111). De ondergrondse gangen, de dromen, de verstoorde, mogelijk oedipale verhouding met zijn moeder laten toe de uiteindelijke verkenning onder zijn eigen domein te interpreteren als een dwaaltocht in Lucas' onderbewuste. Hij daalt uiteindelijk af in de ruimte van een troeblerend verleden. Zijn zoektocht naar de graal is dan ook een zoektocht naar zijn eigen identiteit. In tegenstelling tot de zakenlui die 'toevallig' zijn pad kruisen, is zijn motivatie om de graal te vinden uitsluitend moreel van aard. 'De graal is waar jij bent, de graal ligt in jouw hart, in jouw achtertuin, niet bij de buurman waar het gras groe-

ner lijkt', weet Lucas (p. 144). Het valt eveneens te begrijpen dat alleen iemand als Bart hem de nodige informatie verschaft over zijn onderaardse 'queeste'. Bart is iemand die, in tegenstelling tot Reynaert, 'rein van hart' mag genoemd worden: 'De jongen had meer gezien, wist dingen die op een foto zichtbaar zouden zijn, kon aanvullen met ondergrondse kennis' (p. 246). Alleen hij die niet participeert aan een corrupte, verdorven wereld is het gegeven de zuiverheid van de graal op het spoor te komen. In het laatste hoofdstuk wordt daarbij gesuggereerd dat de zwijgzame, onmededeelzame Bart wellicht de enige ware Ronde-Tafelridder, namelijk Parsifal, zou kunnen zijn: 'Bart was misschien de enige die de graal – of een half omhulsel ervan – gezien had. Was Bart een nieuwe Parsifal?' (p. 308). Het betreft overigens het enige ridderpersonage waaraan Lucas, die zich als knaap met Lancelot identificeerde, vroeger een hekel had (p. 137), omdat het hem aan zijn biologische afkomst herinnerde, waarmee hij zich uiteindelijk heeft verzoend.

Bart moet zijn laatste ondergrondse verblijf met de dood bekopen. Zijn dood vormt in alle opzichten het sluitstuk van een ware 'hellevaart', die Lucas tot inzicht brengt. De herhaalde verwijzingen naar de 'hel' of de 'Hades' (zie p. 188, p. 224) suggereren op zijn minst dat in deze roman een dualistisch, ja zelfs platonisch wereldbeeld wordt geïmpliceerd. Het is intussen duidelijk dat de betere, ideële wereld zich onzichtbaar onder de oppervlakte of ergens in de wolken bevindt en niet toegankelijk is voor wie niet over de juiste (ridderlijke) instelling beschikt. Om de ware wereld, de ware 'mundus inversus', te betreden moet men een 'trap van steen en wolken' afdalen of een 'Gradus caeli' bestijgen (zie p. 115-116). Voor Lucas is de zoektocht in alle opzichten een louteringstocht die hem dichter brengt bij zijn moeder, zijn verleden, zijn oorsprong én tegelijk doet begrijpen dat de graal tot een ongrijpbare, inwendige orde behoort. Zijn dromerige gedachten over de seksueel onmachtige, mythische Visserkoning spreken in dat verband boekdelen. Hij ziet Rosseel als 'een zeldzame gelover in een wereld van ongeloof en onttovering', als 'een arme koning over een verschrompeld niets' (p. 227). In deze roman wordt hoe dan ook een ongewone invulling van het begrip 'graal' aangereikt.

Betekent een en ander dat de roman zich gaandeweg verwijderd van de klassieke graalvoorstelling? Daar mag iedere lezer zijn eigen antwoord op verzinnen, maar het lijdt geen twijfel dat Kisling en Verhuyck erin geslaagd zijn een historisch beladen term nieuw leven in te blazen. Wellicht zou het te ver leiden deze roman magisch-realistisch te noemen, al heeft hij er bepaalde trekjes mee gemeen. De verwijzing naar het verschijnsel van de 'synchroniciteit' (p. 11), het aan Jung ontleende collectief onderbewuste (p. 61), de droom als spiegel van een ideële werkelijkheid, de bij Johan Daisne geleende 'trap van steen en wolken' (p. 111) bijvoorbeeld. Bovendien laat het 'graalmotief' toe deze roman te voegen aan een lange reeks kunstwerken die in het spoor van de middeleeuwse ridderverhalen zijn geschreven/gemaakt. Zo herinnert dit 'leugenverhaal' niet alleen aan Dan Browns cultroman *The Da Vinci Code* (2003; verfilming in 2006), maar ook aan diverse graalfilms, aan het Harelbeekse graalverhaal in het eerste deel van Hugo Claus' *Het verdriet van België* (1983) én aan het intussen vergeten werk van Hubert Lampo (1920-2006). Zowel in *De heks en de archeoloog* (1967), *Wijlen Sarah Silbermann* (1980) als in talrijke essays¹⁵ heeft hij de magische aanzuigkracht van de graal ten volle geëxploiteerd. Ook de ronduit hoofse roman *The End of the Affair* (1951) van Graham Greene valt te lezen als een graalroman en voert zelfs een heel jonge speurder op die Lancelot heet, van wie gezegd wordt dat 'he found the Holy Grail' (Vintage-editie, 2004, p. 61). Het feit dat Kisling en Verhuyck de graal op een

overtuigende manier met het Middelnederlandse dierenepos verbinden, bewijst de onverminderde potentie van dit mysterieuze 'voorwerp'. Uit het verhaal (zie p. 163) en de afsluitende, ironische epiloog blijkt dat de graal voor meer dan één gat te vangen is en voor vele doelen inzetbaar.

Een sleutelroman?

Wanneer Rosseel zijn graalhypothese te berde brengt, legt hij er de nadruk op dat hij leeft 'in literatuur, poëtica en retorica. In taal en fictie. Ik zoek alleen op dát niveau' (p. 47). Wat Rosseel onderzoekt of betoogt, heeft dus een louter fictioneel karakter. En dat klopt natuurlijk volkomen, want de graal bestaat niet echt, evenmin als de schat van koning Ermenrike. Hetzelfde kan worden gezegd van de personages in *Het leugenverhaal*. Zoals Verhuyck in het al geciteerde Klara-interview onderstreept, zijn alle actoren verzonnen, al opereren ze in een heel herkenbare geografische ruimte. Wat voor *Van den vos Reynaerde* geldt, zou dus ook voor deze roman kunnen gelden: imaginaire personages in een reële ruimte (Hulst, Saefinghe, Doel, Boudelo, Kiekeputte, Graauw), al haasten de auteurs zich om in hun verantwoording ook 'de topografie van Graauw' imaginair te noemen (p. 319).

Toch kan men, bij nadere lectuur, niet ontkennen dat een paar personages erg dicht op de huid zitten van bestaande of historische personen. Zelfs als het de bedoeling niet was, kan ik de associatie van broeder Hiëronymus (de kloosternaam van Rosseel, zie p. 242 en p. 257) met broeder Aloïs moeilijk onderdrukken. Al behoort het fictieve personage tot de orde van de (wel degelijk bestaande) barnabieten (p. 72) en is broeder Aloïs (alias Jaak Vandervee) een allang overleden hiëronymiet, toch komen ze, behalve in hun broederlijke functie, ook in hun liefde voor de Reynaertfilologie niet onaardig met elkaar overeen. En zelfs als de ene niets met de andere gemeen heeft, is hier in ieder geval sprake van een leuk 'spiegeleffect'¹⁶. Iets gelijkaardigs overvalt me ook bij het herlezen van de bladzijden waarin notaris Notenbaert optreedt. Deze Vlaams-nationalist met grijs sikje is duidelijk van min of meer rechtse signatuur en doet me onverminderd denken aan een Vlaamse politicus die op zijn minst even rechts en bebaard is, en bovendien, net als Notenbaert, advocaat van beroep/vorming. Hoewel professor Ludolf maar een kortstondig optreden wordt gegund, doet de verwijzing naar 'spruitjeslucht' in de Nederlandse samenleving (zie p. 191) me hoe dan ook denken aan professor Ton Anbeek, die in vroeger jaren meer dan eens de beperkte horizon van de Nederlandse roman heeft betreurd.

Toegegeven, bovenstaande subjectieve identificaties maken van *Het leugenverhaal* geen sleutelroman. Maar er kan niet ontkend worden dat het boek zich gul van de werkelijkheid bedient. Wie enigszins thuis is in de wereld van het 'vossenonderzoek', kan bij de volgende karakteristiek wellicht alleen aan het 'Reynaertgenootschap' denken: 'Er was zelfs een vereniging actief die elke letter van het middeleeuwse epos al ontelbare keren had omgedraaid en toch steeds weer met nieuwe inzichten en feitjes kwam aandragen' (p. 51). De 'fervente reïnaerdianen' waarvan sprake op dezelfde bladzijde, publiceren in het tijdschrift *Tiecelijn*, waaraan Paul Verhuyck zelf overigens menige bijdrage heeft geleverd. Voorts komen in de roman een aantal skinheads voor die met Germaanse symbolen stoeien en zich bekennen tot het gedachtegoed van dé leider en van een extreemrechtse Blickpartij. Natuurlijk wordt met geen woord verwezen naar eender welke Vlaamse politieke partij, maar

het verschil tussen 'blik' en 'blok' is niet bijster groot. Een kwestie van een veelzeggende vocaal. NAL, Lucas' 'uitgeverijtje, een eenmanszaak' dat zich specialiseert in alternatieve literatuur, heeft een 'Nederlandse editie van de Latijnse dierenroman *Ysengrimus*' op de markt gebracht (p. 30-31). Die vertaling bestaat niet alleen binnen de fictieve grenzen van de roman, maar is in 1997, precies tien jaar geleden, ook verschenen in de reeks 'Griffioen' bij Em. Querido. Een onmiskenbaar vette knipoog naar de recente lokale geschiedenis vormt de verwijzing naar een zogenaamde Wase wolf (p. 69 en passim). Het al dan niet bestaande dier is hier erg dienstig omdat op die manier vos en wolf elkaar op een ongewone manier partij geven. Het boek slaagt er bovendien mooi in de twijfel over het dier te voeden, zoals nooit duidelijk is geworden of van oktober tot eind december 2000 een Waaslandwolf zoveel schapen zou hebben doodgebeten.¹⁷ Uit de in 2016 gedaateerde proloog en epiloog kan evenwel worden opgemaakt dat 'de vreemde, verwarrende weken' die Lucas 'in zijn geboortestreek had doorgebracht' (p. 8) zich een decennium vroeger voordoen.

Epiloog

Het eigenlijke 'leugenverhaal' zit geklemd tussen een proloog en een epiloog, een beetje zoals bij *Van den vos Reynaerde*. Voor het overige overheerst in de roman de verbeelding, die een spel drijft met de literaire en historische 'werkelijkheid'. Het is dan ook belangrijk nadrukkelijk te wijzen op het hoge amusementsgehalte van het verhaal. Uit tientallen details en voorvalletjes blijkt dat de auteurs zich kostelijk hebben geamuseerd tijdens de compositie ervan. Het is (opnieuw) aan de lezer om zich even kostelijk te vermaken, want daar krijgt hij volop de gelegenheid toe. Zo wordt er op originele wijze verwezen naar de hofdag ('enen tsinxen daghe') door Zeno Leander achter een 'hoge meidoornhaag' (p. 100) weg te laten gaan en Lucas te laten dromen dat het 'Pinksteren' is (p. 259).

Gewoon leuk lijkt me het optreden van Dikke Ursul, die onder meer optreedt als hanenvanger, en daarin volgens de verteller vergelijkbaar is met 'een paardenfluis-teraar' (p. 100). Even verrassend vind ik de speelse verwijzing naar Hollywood als plaats waar de graal zou te vinden zijn, want Hollywood lijkt inderdaad op een Amerikaanse vertaling van het Dietse Hulsterlo (zie p. 81). Een knap parodisch staaltje acht ik het commerciële voordeel dat een plaatselijke krant uit de graalhype tracht te halen, door onder meer een exemplaar van Rosseels (zo onvindbare) artikel aan te bieden aan wie nog binnen de week een jaarabonnement neemt (p. 270). Even parodisch is zichtbaar het door inspecteur Arthur Nobel geliefde clichézinnetje dat 'niets definitief is in het ondermaanse' (p. 271). Het laat zich denken dat ook andere speurders zich ervan bedienen, en dat doen detective Len Fenerman in de beklemmende roman *The Lovely Bones* (2002) en detective Littlewood in het al genoemde *The Interpretation of Murder* (2006) dan ook af en toe.

Wie zou denken dat hiermee het allerlaatste woord over deze roman is gezegd, vergist zich. Er valt een hele beschouwing te wijden aan Cesar, de hond van Bart, die in deze bespreking buiten beeld is gebleven, maar in de zoektocht naar de graal wellicht een meer dan bijkomstige rol speelt. Zoals ook enkele van de hoofdzonden (hebzucht, hoogmoed, ijdelheid) een aanzienlijke rol spelen om het verlangen naar de graal te motiveren. Wat dat betreft roept *Het leugenverhaal* trouwens herinneringen op aan Paul Claes' *De Phoenix* (1998), waarin de hoofdzonden gelden als

leidraad bij de ontraadseling van een moord. Ook over de mysterieuze rol van broeder Eberwinn en het schedelloze skelet in Fiens gangenstelsel is nauwelijks met een woord gerept. Toegevoegde redenen, geloof ik, om deze roman in huis te halen, er zich in onder te dompelen, liefst met de glimlach om de mond en een stevig bier binnen handbereik, bij voorkeur in het uitstekende polderrestaurant 'Sies de Ries'. Wie met het laatste niet bekend is, vindt alle nadere gegevens in *Het leugenverhaal* ...

Naar aanleiding van: Kisling & Verhuyck, *Het leugenverhaal. Roman*. Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2007. ISBN 978 90 295 6490 8.

Aantekeningen

1. Zie Lukas de Vos, *Schrippers. De stille, de stoere en de schoft. Aanzet tot een beknopte geschiedenis van het Vlaamse misdaadverhaal (1898-2003)*, Academia Press, Gent, 2003, p. 21 (De Vos neemt 1979 als begindatum van de recente opbloei, jaar waarin Jef Geeraerts zijn eerste misdaadroman, *Kodiak. 58*, publiceerde.)
2. In het programma *Ramblas*, uitgezonden op 20 maart 2007 en gepresenteerd door Herman de Winné.
3. Woorden van Paul Verhuyck in *Ramblas* (zie noot 2).
4. Paul Verhuyck, gedurende 27 jaar docent middeleeuwse Franse letterkunde, heeft het in het *Ramblas*-interview een paar keer over een 'thuiswedstrijd'.
5. Lukas de Vos, p. 54.
6. Maarten 't Hart, 'Darwins vinken en de detectieveroman', in: *Het eeuwige moment. Essays*, De Arbeiderspers, 1983, p. 183-184.
7. Lukas de Vos stelt herhaaldelijk dat een goede misdaadroman elke genre-indeling overstijgt (p. 8, 15, 45). In feite komt Maarten 't Hart tot dezelfde conclusie: 'De meeste zaken die in gewone romans voorkomen, zijn ook in misdaadromans terug te vinden' (*Het eeuwige moment*, p. 176). Toch beproeft hij een soort typologie van de detectieveroman, waarvan hij de subsoorten vergelijkt met de talloze 'kerkscheuringen' in het Noorden (p. 164 e.v.).
8. Rik van Daele, *De robotfoto van de Reynaertdichter*, in: *Tiecelijn*, 18 (2005) 3, p. 179-205.
9. Rik van Daele, p. 189-190.
10. Rudi Malfliet, *Het conflict om Zeeland-bewester-Schelde en Rijks-Vlaanderen tussen Holland en Vlaanderen. De rol van de cisterciërzerkloosters Boudelo, Cambron, Ten Duinen, Ter Doest 1167-1256*, Gent, 2004 (ongepubliceerde licentiaatsverhandeling), p. 91-92.
11. Rik van Daele, p. 190 en Rudi Malfliet, p. 102.
12. Rik van Daele, p. 186
13. Rudi Malfliet, p. 101-102 (citaat op p. 102).
14. Rik van Daele, p. 191. Rudi Malfliet interpreteert *Van den vos Reynaerde* als een politieke sleutelroman, waarin hij Reynaert ziet als Willem II van Holland en Nobel als de belichaming van Margareta van Constantinopel. In Malfliets interpretatie staat de 'schat van Ermenrike' voor 'de vereffening van de achterstallige inkomsten uit Zeeland-bewester-Schelde door Willem II aan Margareta' (zie R. Malfliet, p. 122-125).
15. Hubert Lampo schreef over de graal, behalve in zijn romans, in onder meer: *De zwanen van Stonehenge. Een leesboek over magisch-realisme en fantastische literatuur*, 1972; *Joachim Stillen en ik. Een autobiografie*, 1979; *Vier Graalesays* (opgenomen in *Het Graalboek*, 1985); *Terug naar Stonehenge. Een magisch-realistisch droomboek*, 1988. Alle essays verschenen bij uitgeverij Meulenhoff, Amsterdam.
16. Johan de Roey, 'Paul Verhuyck, romancier: de actuele geschiedenis', in: *Ons Erfdeel*, 39 (1996) 1, p. 47.
17. Zie daarover o.a. Guy Delforge, 'Op zoek naar de Waaslandwolf', in: *Het Nieuwsblad* van 12 december 2002.

Steunabonnee 2007

Minstens 25 euro. U ontvangt dan:

- (1) drie *Tiecelijn*-nummers (één dubbelnummer);
- (2) uitnodigingen activiteiten vzw Reynaertgenootschap;
- (3) een houtsnede van Wim de Cock;
- (4) vermelding van naam en woonplaats vanaf de betaling.

Voor 2007, betaling tot 25 mei

Antiquariaat Erik Tonen, Antwerpen (B)	J.J. Franken, Berkel Enschoot (NL)
Antiquariaat Schoon Lier, Lier (B)	Wim Gielen, Hulst (NL)
Antiquariaat Secundus, P. Everaers, Ter Hole (NL)	Em. prof. Jan Goossens, Heverlee (B)
Lucien Bats, Sint-Niklaas (B)	Piet Hageman, Hulst (NL)
Bernard Benoot, Lochristi (B)	Hakkemars, Uithoorn (NL)
Ivan Bernage, Berchem (B)	Yo Heyse-Herman, Stekene (B)
Prof. dr. A. Berteloot, Münster (D)	Peter Holvoet-Hanssen, Berchem (B)
Karel Boeckx, Hoogstraten (B)	Huygens-Instituut, Den Haag (NL)
A. Boeren, Rijswijk (NL)	Joel Janssens, Zotegem (B)
Em. prof. J. Boets, Schoten (B)	G. Jansseune, Oostduinkerke (B)
Dr. André Bouwman, Leiderdorp (NL)	Th. Kerckhaert, Hengstdijk (NL)
R. Breukers, Bree (B)	Johan Koppen, Stekene (B)
René Broens, Antwerpen (B)	Prof. dr. Gert Laekeman, Stekene (B)
John Buyse, Stekene (B)	André Lampaert, Houthulst (B)
Jan Buytaert, Sint-Niklaas (B)	Stan Lapinski, Amsterdam (NL)
Felix Claessens, Tienen (B)	F.J. Lodder, Ridderkerk (NL)
Jeffy Crauwels-Costeur, Antwerpen (B)	Em. prof. R. & M. Malfliet, Stekene (B)
Emma Crebolder, Maastricht (NL)	Arthur Massé, Antwerpen (B)
Chris de Beer, Sint-Niklaas (B)	Leon Matthijs, Lochristi (B)
Ivo de Cock, Stekene (B)	Marie-Jeanne Moors-Peeters, Aalst (B)
Wim de Cock, Belsele (B)	Marc Moorthamer, Tielrode (B)
Juliaan de Cuyper, Burcht (B)	A. Musters, Heinkenszand (NL)
Ineke De Deckere, Clinge (NL)	Jan Muyldermans, Mechelen (B)
T. de Geeter, Puurs (B)	Dirk Naudts, Proefbrouwerij, Hijfte-Lochristi (B)
A.B. de Jong, Doetichem (NL)	Marc Nieuwenhuis, Lelystad (NL)
Maurits de Jonghe, Assebroek (B)	Simone Nonneman, Borgerhout (B)
Ignace de Kesel, Stekene (B)	Armand Onghena, Brasschaat (B)
Yvan de Maesschalck, Sint-Niklaas (B)	Philip Proost, Deinze (B)
Marcel de Meyer, Rupelmonde (B)	R.E.I.N.A.E.R.T, Nijmegen (NL)
Jan de Putter, Terneuzen (NL)	Restaurant Reinaert, Sint-Niklaas (B)
Lieven Dehandschutter, Sint-Niklaas (B)	Restaurant Tiecelijn, Daknam (B)
Prof. dr. Robert Derom, Destelbergen (B)	Paul B. Reynaert, Zellik (B)
Ingrid Desmedt, Knokke-Heist (B)	Em. prof. J.-J. Reynaerts, Tienen (B)
Firmin de Vliegheer, Bassevelde (B)	Omer Reyniers, Sint-Niklaas (B)
Firmin de Vos, Destelbergen (B)	Hans Rijns, Leiden (NL)
J. de Vos, Delft (NL)	K. Schreuder, Leiden (NL)
Nik de Vries, 's-Hertogenbosch (NL)	Prof. dr. A. Schwarz, Lausanne (CH)
Aurèle de Witte, Melsele (B)	Paul Steuperaert, Le Faget (F)
Lutg. D'haene, Bissegem (B)	Elze ter Harkel, Groningen (NL)
H. Elst, Kalmthout (B)	Th. Thiels, Beers (NL)
Erfgoedcel Waasland (B)	Richard Thiron, Sint-Niklaas (B)
Peter Everaers, Ter Hole (NL)	Luc Tirez, Stekene (B)
Willy Feliars, De Klinge (B)	Dr. Veerle Uyttersprot, Dendermonde (B)
Chris Ferket, Deinze (B)	Jan van Alphen, Limbricht (NL)
Theo Fonteyne, Edegem (B)	René van Bogaert, Kruikebeke (B)
	Freddy van Bogget, Kapellen (B)

Willy van Cannegem, Virginal (B)	H.G. van Otterloo, Houten (NL)
Staf en Mariette Van Daele, Sint-Niklaas (B)	Marinus van Reeth, Niel (B)
Prof. dr. B. van den Abeele, Brussel (B)	Van Rompaey-Ceulemans, Aartselaar (B)
Lutgart van den Broeck, Sint-Niklaas (B)	Jozef Verbraecken, De Klinge (B)
Wout van Dinther, Vught (NL)	Johan Vercruysse, Willebroek (B)
Georges van Dooren, Stekene (B)	Paul Verstraete, Assebroek (B)
Taf van Duffel, Zaffelare (B)	F.J.M. Vogel, Purmurend (NL)
P.H. van Gemert, Bunnik (NL)	Willy Volkaert, Mechelen (B)
Roger van Huffel, Sint-Niklaas (B)	J.W. Walgien, Oldenzaal (NL)
Van Kemseke-Van Puyvelde, Sint-Gillis-Waas (B)	M. Wassenburg, Hulst (NL)
M. van Kerchove-Mariman, Sint-Niklaas (B)	Prof. dr. Frank Willaert, Antwerpen (B)
	M.A. Winkelhuysen, Beverwijk (NL)

Jaargang 20 nummer 2

105	Rik van Daele	75
106	André Bouwman en Bart Besamusca	Over de vos Reynaert Een prozavertaling van <i>Van den vos Reynaerde</i>
142	Lieneke Verheijen	Reynaert als dichter
153	John Buyse	Carlos de Vleeschauwer en het vijfde handschrift van <i>Reynaert I</i>
160	Jen de Groeve	Klaas Verplancke, middeleeuwer Grensverleggende Reinaart-illustraties
167	Geert H.M. Claassens	Op Vestvalen ben ic gegaen
170	Yvan de Maesschalck	Over <i>Het leugenverhaal</i> (2007) van Corine Kisling en Paul Verhuyck – een associatieve lezing

Medewerkers aan dit nummer

Bart Besamusca, bart.besamusca@let.uu.nl;
 André Bouwman, A_T_Bouwman@library.leidenuniv.nl;
 John Buyse, Molenbergstraat 83, B-9190 Stekene, john.buyse@pandora.be;
 Geert H.M. Claassens, Blijde Inkomststraat 21, B-3000 Leuven,
 geert.claassens@arts.kuleuven.ac.be;
 Jen de Groeve, jen.degroeve@bibliotheek.be;
 Yvan de Maesschalck, Passtraat 243, B-9100 Sint-Niklaas, Yvan.De.Maesschalck@pandora.be;
 Rik van Daele, Nijverheidsstraat 32, B-9100 Sint-Niklaas; rik.vandaele@online.be;
 Lieneke M. Verheijen, Willem Beukelsstraat 145, NL 1097 CR Amsterdam,
 lmverheijen@hotmail.com.

Erwin Verzandvoort, Willy Feliers, Paul Wackers, Marcel Ryssen,
 Peter Everaers, Willy Devreese, Hilde Reyniers en Els Wauters.

Illustratoren

Wim de Cock (omslagillustratie), André van der Vossen en Klaas Verplancke
 Achteraan: W. Heskes in: *Reinaart de Vos voor kinderen bewerkt door P.A.E. Oosterhoff met teekeningen van W. Heskes*, Bussum, Gebroeders Koster, z.j.